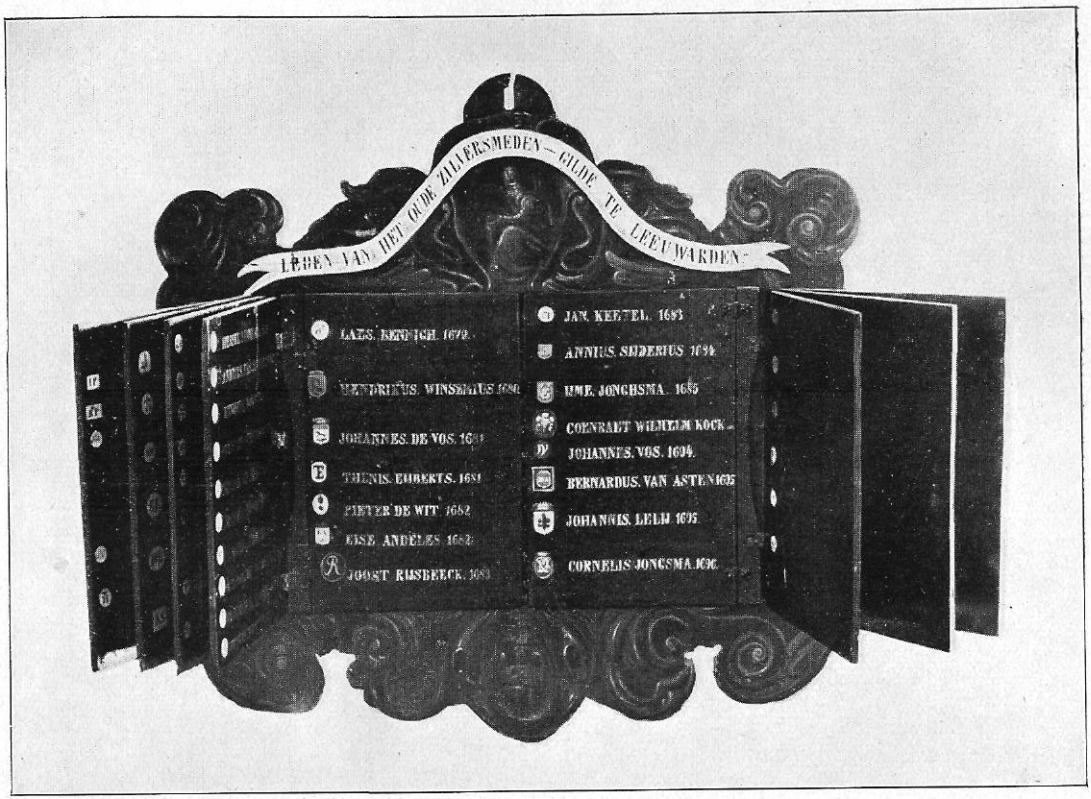

Het z.g.n. houten boek met meesterteekens en namen.

(N.B. De beide eerste houten bladen zijn dichtgeslagen, vier bladen ter weerszijden staan open.

Geschiedenis
van het
Goud- en Zilversmidsbedrijf
in Friesland,

door NANNE OTTEMA.

Reeds in den catalogus der tentoonstelling van antieke gouden zilversmidswerken gehouden te Leeuwarden in het Friesch Museum van 25 Augustus tot 15 September 1900, werd de aandacht gevestigd op een groep gouden sieraden gevonden in de Friesche terpen.

De oudste voorwerpen in deze groep waren van Romeinschen oorsprong en dateerden uit de eerste eeuwen onzer jaartelling. De in ouderdom daarop volgende voorwerpen — veelal nabootsingen van Romeinsche en Byzantijnsche munten — waren van Germaanschen oorsprong Onder deze -- Frankische en Angelsaksische invloed en import verradende — stukken zijn wellicht reeds eenige van Friesch maaksel.

In deze gouden lijfssieraden worden de verschillende cultuurstroomingen, die ons gewest in de vroege middeleeuwen beroerd hebben, weerspiegeld. Na de Merovingische en naast de Karolingische zagen wij op de tentoonstelling van 1900 enkele stukken van Noorsche sierkunst, terwijl de groep gesloten werd met eenige van Arabische munten gemaakte mantelspelden (fibulae). Het ligt voor de hand dat deze laatste stukken respectievelijk herinneringen zijn aan de, zeker niet uitsluitend vijandige, betrekkingen met de Deensche en Noorsche Vikingen tusschen de 8e en de 11e eeuw en de kruistochten naar het Heilige Land in de 12e en 13e eeuw, waaraan ook Friesche edelen deel hebben genomen.

Ofschoon deze hoogst belangrijke vroege groep gouden voorwerpen, wat de Frankisch-Karolingische lijfssieraden betreft, zeker niet op zich zelf staat, doch samenhang met de latere Friesche lijfssieraden vertoont, willen wij hierover in deze studie niet verder uitweiden, omdat het ter gelegenheid van het hon-

Wumkes.nl

derdjarig bestaan van het Friesch Genootschap door mr. P. C. J. A. Boeles uit te geven werk „Friesland tot de elfde eeuw, zijn oudste beschaving en geschiedenis" ons over deze vroege Germaansche sierkunst uitvoerig zal inlichten. Ook is deze vroege groep niet opgenomen in het plan van de tentoonstelling van de oude goud- en zilversmidskunst, in het bijzonder van Friesche meesters, door het Friesch Genootschap ter eere van zijn Jubileum te houden in het Friesch Museum van 15 Augustus tot 15 September 1927.

De, na de kruistochten komende en deels daaruit voortgesproten, vroegste kloosterbeschaving waaraan Friesland in de 13e en 14e eeuw, ook op kunstgebied, zeer zeker veel te danken gehad heeft, heeft waarschijnlijk — aanvankelijk althans — weinig invloed uitgeoefend op de goud- en zilversmidskunst. Niet alleen toch is — voor zoover mij bekend — geen enkel gouden of zilveren voorwerp uit dien tijd in onze provincie bewaard, doch ook de kronieken die van verscheidene Friesche kloosters bewaard gebleven zijn, spreken nergens van deze kunst. Een hoofdoorzaak hiervan zal wel gelegen zijn in het feit, dat de verschillende klooster-orden eenvoud voorschreven en tegen de luxe der kloosterlingen gekant waren en dat deze voorschriften in den eersten tijd na de oprichting der kloosters ook opgevolgd werden.

Wel zijn uit de 13e en 14e eeuw gelukkig verscheidene voorwerpen van sierkunst uit de Friesche kloosters bewaard gebleven en in het Friesch Museum terecht gekomen. Deze zijn echter alle van eenvoudige grondstoffen, voornamelijk aardewerk (als vaatwerk, bouwfragmenten, tegels, kandelaren, heilige beeldjes enzoovoort) en brons (als wierookvaten, crucifixen, luchters, kandelaren en andere voorwerpen voor den kerkdienst).

Het is echter wel zeker, dat ook in deze eeuwen het goud- en zilversmidsambacht in Friesland beoefend is geworden. Tot nog toe hebben wij daarvan weliswaar in geschreven of gedrukte bronnen geen dadelijke bewijzen gevonden, doch voor naburige provincies kan de uitoefening van deze kunst als ambacht, ook in deze eeuwen, wel worden bewezen.

In de stad Groningen wordt reeds in 1245 bij de overdracht van vaste goederen door de stad aan het klooster YESSE melding gemaakt van een Groningsch burger met name „REMGERUS

Wumkes.nl

AURIFABER". [1]) Het feit, dat een der handelende partijen een klooster was en de verlatijnsching van zijn naam en beroep wijzen, naar het mij voorkomt, op het nauwe contract, dat waarschijnlijk tusschen onzen goudsmid en de wereld der kloosterlingen bestond.

In Deventer treffen wij eveneens in de eerste helft der 14e eeuw reeds goudsmeden onder de burgers aan. Ook hier wordt bij de vermelding van het beroep het Latijnsche „aurifaber" gebruikt, terwijl één hunner speciaal wordt aangeduid als: „JOHANNES DICTUS CLERIIC AURIFABER" [2]). Een bewijs m.i., dat hij tot de lagere geestelijken behoorde.

Een nog krachtiger argument voor het bestaan en de werkzaamheid van goudsmeden in Friesland in de 13e en 14e eeuw is echter te vinden in enkele uit dien tijd bewaarde voorwerpen, die al mogen ze niet van edel metaal zijn, toch zeer zeker als het werk der goudsmeden moeten worden beschouwd.

Ik heb hier het oog op de zegels der goën en der kerkelijke en wereldlijke dignitarissen, waarvan de afdrukken nog aan de archiefstukken en de bronzen stempels nog in het Friesch Museum bewaard zijn gebleven. Ook het snijden dezer stempels behoorde, zooals uit de hierna vermelde gilde-ordonnantiën kan blijken tot het werk van den goudsmid.

Tegen de menschelijke behoeften aan luxe waren echter ook de klooster-orden niet bestand en met den wassenden rijkdom dezer instellingen kwamen zeer zeker het goud en zilver, in de eerste plaats voor kerkelijk gebruik, doch daarnaast zeker ook voor huishoudelijk gebruik en persoonlijken opschik gaandeweg meer in zwang. Dat hierin de kerkelijke kringen voorgingen, blijkt wel uit het feit dat de eerste Bisschopsstad in ons land — Utrecht — verreweg het oudste, en in de vroege tijden domineerende, centrum der goud- en zilversmidsambachts-kunst is geweest. De ordonnantie der Utrechtsche zilversmeden dateert dan ook reeds van 1382.

Tot welken grooten omvang het gebruik van zilver in de oude bisschopsstad in den loop der eeuwen zou stijgen, blijkt ons uit den enormen schat van zoodanige voorwerpen in de, in het volgende hoofdstuk nader aan te halen, inventaris van

[1]) Zie het artikel van Mr. J. A. Feith over „Het gilde der goud- en zilversmeden te Groningen" in de Groningsche almanak van 1895.

[2]) Cameraarsrekeningen van Deventer I bl. 213.

Wumkes.nl

den Utrechtschen Aartsbisschop Frederik van Tautenborch uit het eind van de 16e eeuw.

De 15e en 16e eeuw.

Het goud- en zilversmids-ambacht kan slechts daar tot ontwikkeling komen waar aan den meester, naast de veiligheid noodig voor de rustige uitoefening van zijn ambacht, de beste gelegenheid geboden wordt om zijn werk aan den man te brengen.

Waar nu in de 15e en 16e eeuw de steden en hare bewoners meer en meer de eerste plaats in de Nederlandsche maatschappij gingen innemen, ligt het voor de hand dat het goud- en zilversmidsambacht in die eeuwen bijna uitsluitend in de steden werd beoefend.

Voor Friesland [1]) geldt dit even goed als voor Holland, al zullen wij het ons wel zoo moeten voorstellen, dat de ontwikkeling der ambachten in de Friesche steden eenige tientallen jaren later vasten voet kon krijgen dan in de Hollandsche, op gelijke wijze als de Hollandsche steden in dezen komen na die van de Zuidelijke Nederlanden.

Toch kunnen wij ook reeds in en kort vóór de 15e eeuw enkele namen van goudsmeden in de Friesche steden opdiepen.

Het is wellicht niet toevallig dat de vroegste vermelding een poorter betreft uit Staveren, de belangrijke middeleeuwsche handelsstad op den Zuid-Westpunt van Friesland, die om der wille van haar overzeeschen handel in 1392 de zijde van de Hollandsche graven koos en toen een der steunpunten vormde van waar uit Hertog Albrecht van Beieren en zijn zoon Graaf Willem van Oostervant hunne grootsch opgezette, doch niettemin mislukte, krijgstochten ter onderwerping van Friesland voerden.

In een der grafelijke rekeningen [2]) van den krijgstocht van 1398 vinden wij onder de poorters binnen Staveren, die leeftocht voor de internationale legerbenden van den Hollandschen Graaf leverden o.a. vermeld *„Wijbrant die Goutsmit"*.

[1]) Een uitzondering hierop vormt het dorp Kollum, waar in de 16e en 17e eeuw het zilversmidsbedrijf werd beoefend en van waar zilverwerk met het wapen van Kollumerland (een horizontaal in drieën gedeeld schild, in het middenste gedeelte waarvan een zespuntige ster) bekend is.

[2]) Dr. Eelco Verwijs. De Oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der 14e eeuw, bladz. 68.

Wumkes.nl

Wumkes.nl

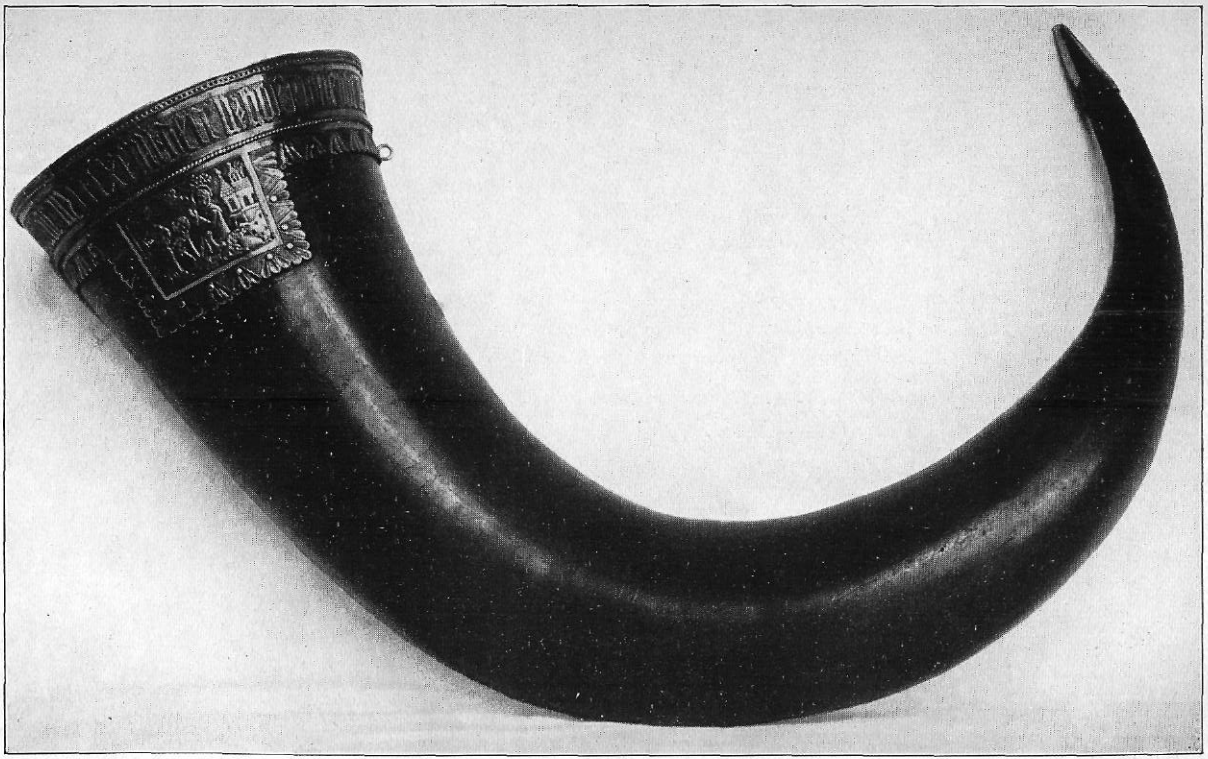

De hoorn van het St. Anthonis-gilde te Staveren uit 1397.

Het komt mij niet waarschijnlijk voor dat Wijbrant toen de eenige goudsmid in zijne stad was. Ware dit wel zoo dan konden wij vrijwel met zekerheid de uit 1397 dateerende met gegraveerd zilver beslag versierde hoorn van het St. Anthonis gilde te Staveren, thans het eigendom van het Friesch Genootschap [1]) (zie afb.) als zijn werk beschouwen.

Waar de toen door de burgers van Staveren als hun Heer erkende Hertog Albrecht in 1382 de Orde van St. Anthonius had ingesteld [2]) ligt het voor de hand te concludeeren, dat het bedoelde gilde, dat waarschijnlijk een geestelijk karakter heeft gedragen, in de laatste jaren van de 14e eeuw te Staveren opgericht of tot grooteren bloei gekomen is en de aanschaffing van den hoorn door de gildebroeders daarmee samenviel.

In 1402 treffen wij wederom een goudsmid te Staveren aan met name Claes. Natuurlijk zou ook hij voor den vervaardiger van de hoorn van het St. Anthonis-gilde kunnen worden aangezien, als hij n.l. ook reeds in 1397 aldaar werkzaam was. Zeker is, dat hij bij Hertog Albrecht goed stond aangeschreven daar onder de „poincten" waaronder het Capiteinschap van Staveren werd opgedragen voorkomt, dat aan *„Claes den Goutsmyt, of een ander goed man, diere nut toe is"* werd opgedragen *„om busmeester aldair te wesen, ende crut te maken."* [3]) De practische kennis van den goudsmid deed hem blijkbaar de geschikte man zijn om als hoofd van het magazijn van vuurwapenen en vervaardiger van het in de vesting benoodigde kruit op te treden.

Staverens bloeiperiode was echter in het begin van de 15e eeuw reeds voorbij. De stad had, zooals Schotanus zegt, *„haar traffijck ende neringhe nae Aelbrecht van Beyerens tijdt't eenenmael verloren"*. Leeuwarden en de andere Friesche landstadjes zien wij in de 15e eeuw (den tijd van de partijtwisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers en van de daaruit voortspruitende anarchie) en in de 16e eeuw (den tijd van het opkomen van een nieuw centraal gezag en het daarmee samengaande verlies van de oude nationale onafhankelijkheid) meer en meer op den voorgrond treden.

Het spreekt daarom ook haast wel vanzelf, dat wij juist nu

[1]) In de Vrije Fries Dl. V (1850) bladz. 360 is het randschrift in gothische letters afgebeeld.

[2]) Dr. E. Verwijs vorenaangehaald werk bladz. 602.

[3]) Charterboek van Vriesland Dl I bl. 333.

Wumkes.nl

in deze steden de kunstnijveren, op wie in deze studie de aandacht gevestigd is, zien optreden.

De oudste meester wiens naam ons hier overgeleverd is, is AELBERT GOLTSMIT, die vóór 1420 te Franeker gewerkt heeft [1]). Wij weten van hem niets meer af dan dat hij vóór 1420 een gewelddadigen dood gestorven is.

Iets meer is ons bekend van „EVERT DIE GOLDSMYTH, BORGER TOE LIOWERD", die van 1443 af voorkomt in verschillende oorkonden van het archief van het St. Anthony Gasthuis te Leeuwarden. Hij bewoonde een huis in de Hoogstraat aldaar, waarvan speciaal gemeld wordt, dat het was een steenen huis, blijkbaar een bijzonderheid in het midden van de 15e eeuw, toen het grootste gedeelte der huizen in de stad nog van hout was. Vóór 1489 is hij overleden. Dat hij niet de eenige goudsmid in dien tijd te Leeuwarden was, blijkt uit dezelfde oorkonden waarin ook nog een drietal andere 15e eeuwsche meesters genoemd worden n.l. HANS, JOHANNES en JARICH allen nader aangeduid door hun beroep van „GOLDSMYT" [2]). Zij zullen vrij zeker reeds tot een gildeverband behoord hebben.

Terwijl de ambachtskeuren der gilden in Holland reeds uit het midden der 14e eeuw dateeren [3]), is mij voor de Friesche steden geen vroegere zoodanige vermelding bekend, dan uit het midden der 15e eeuw. In het Stads-boek van Sneek van 1456 worden n.l. ook eenige regelen gegeven voor de gilden en wordt daarin o.a. gezegd: *„grofsmeden, hoefslagers, slotelmaickers, ende goutsmeden, coperslaghers, ende alle die gheen, die mitten hamer uten vier nije werck maken, alle desen voersz zullen in der smeden ghilde wesen.* [4])

Uit de ondergeschikte rol, die de goudsmeden in dit gilde innamen, kan men besluiten dat hunne positie vóór het midden der 15e eeuw nog vrij bescheiden was. Eenige jaren later echter zien wij goudsmeden in een andere Friesche stad zelfstandig voor hun ambacht opkomen.

[1]) Zie het tablinium (pag. 120) achter Schotanus' Geschiedenissen van Friesland, 1658.

[2]) Zie de archieven van het St. Anthony Gasthuis te Leeuwarden 1425—1813 beschreven door R. Visscher 1921 en de aldaar aangehaalde tekstuitgave der Oorkonden (1876).

[3]) Zie Ambacht en Neringen in Dordrecht, door Dr. A. van Vollenhoven 1923.

[4]) Charterboek Dl. I, bl. 589.

Wumkes.nl

Uit een open brief d.d. 29 Augustus 1470 van *„Burgemeesteren, Scepenen ende Raedt in Franeker"* blijkt nl. dat *„de Franeker Borgeren Jan Broersz, Koenert Gerritz. ende Broer Jansz. brukende ende doende of wetende dat ambacht van golde ende silvere te smeeden"* aan hunnen Magistraat een proef van hun werk getoond hebben en zich hebben verbonden om soortgelijk goed werk te zullen leveren tegen een prijs per loot van *„14 witte stueveren het vergulde en 12 dito voor het onvergulde werk."* [1])

Ik meen hieruit te mogen opmaken dat de goud- en zilversmeden in Friesland in de tweede helft van de 15e eeuw begonnen zijn zich zelfstandig — afgescheiden dus van de grofsmeden — tot gilden te vereenigen. In dezen zelfden tijd zien wij ook de gilden in de Friesche steden meer op den voorgrond treden en een plaats innemen in het Stadsbestuur. [2])

In de eerste jaren van de 16e eeuw treffen wij in verschillende Friesche steden reeds meerdere goudsmeden aan. Het Register van den aanbreng van 1511 [3]) vermeldt te Leeuwarden in dat jaar niet minder dan een negental en wel in de wijken „Keimpema Espel": Jarich- en Minne- in „Minnema espel": Wilcke-, Jan-, Rotger-, IJsbrant- en Jelle- en in „Hoekstera espel" Claes- en Jildert-, allen zonder achternaam, doch speciaal aangeduid door de vermelding van hun beroep.

Eenigen van hen als Minne, Wilcke en Claes waren zeker gezellen, daar zij maar een „Camer" d.w.z. een éénkamerswoning bewoonden in tegenstelling met de anderen, die als bewoners of eigenaars van een huis, soms met de stede waarop het huis stond of met een afzonderlijk achterhuis genoemd worden.

Vooral JARICH de GOLTSMIT schijnt een man van beteekenis in zijn tijd geweest te zijn, niet alleen omdat hij herhaalde malen genoemd wordt, hetzij als eigenaar van een huis, hetzij als eigenaar van land nabij Leeuwarden, doch ook omdat wij hem als overheidspersoon zien optreden en een politieke rol zien spelen.

In 1495 wordt hij reeds als Schepen van Leeuwarden ge-

[1]) Charterboek DI I, bl. 643.

[2]) Charterboek DI I, bl. 701 dd. 1481 „gemena Jelden der sted van Liouwerd" Vgl. ook bl. 702, 703, 705, 709, 710 en 738, aldaar.

[3]) Uitgegeven door het Friesch Genootschap in 1879.

Wumkes.nl

noemd [1]) en in 1514 zien wij hem aldaar moeite doen om zich van *„geschut, cruyt en loodt"* te voorzien, *„omme die vijanden teghen te staen"*. Het goldt hier de strijd van den Hertog van Saksen tegen den Hertog van Gelre. [2])

Ook van IJSBRANT weten wij iets meer. In 1505 toch werd hij aangesteld als *„Wardein in de munte"* en moest als zoodanig toezicht uitoefenen, zoowel op den muntmeester en diens werklieden, als op *„het gewicht ende alloy"* van de geslagen munten. [3]) Hij is vrijzeker in zijn vak opgevolgd door zijn zoon JACOB IJSBRANTSZ, die in 1527 vermeld wordt als goudsmid en ijzersnijder aan de munt [4]) Van dezen zijn dus zeker afkomstig stempels van de in die dagen in omloop gebrachte Friesche munten. Dat ook andere goudsmeden een functie aan de munt vervulden, blijkt uit een vermelding van Jan Jansz in 1527 als goudsmid en assayeur. [5])

Hij zal een zoon geweest zijn van de reeds in 1511 genoemde JAN, die waarschijnlijk in 1528 nog leefde daar in dat jaar genoemd wordt „Jan Goldsmedt, burgemeester der Stede Leuwaerden." [6])

Ook in andere Friesche steden vinden wij in het register van den aanbreng van 1511 goudsmeden vermeld.

Zoo te Sneek Agga en Goijthien [7]) en te Dokkum een viertal met name Luyten, Barnt, Lywe, en Willem.

In de beneficiaal-boeken van Friesland — bevattende de kerkelijke bezittingen in 1542/3 opgemaakt ingevolge bevel van de Gouvernante Maria in naam van Keizer Karel V [8]) — worden te Leeuwarden vermeld de goudsmeden HENDRYCK — wonende „op die Keldere" JOHANNES — wonende „in de Hoochstrate" Jasper — en Wylen Pieter Goldsmidt, terwijl aldaar te Bolsward

[1]) Schotanus Kronieken 430.

[2]) Landboek van Keimpe van Martena. Opgenomen in het Charterboek Dl II, bl. 85.

[3]) Charterboek Dl II, bl. 248. Vgl, ook Centraal Gezag en Friesche Vrijheid door Dr. Theissen (1907) bladz. 66—68 waar de schrijver wijst op de pogingen van de Saksische Gubernators over Friesland om het muntwezen te regelen.

[4]) Aldaar Dl II, bl. 526—8. [5]) Aldaar Dl II, bl. 525. [6]) Aldaar Dl II, bl. 550.

[7]) „Goijthien Goltsmit" wordt als eigenaar van een huis en land te Hommerts genoemd. Ik vermoed echter dat hij in het nabijgelegen Sneek woonde. Zie Register v. d. aanbreng Dl. II bl. 73, 74 en 80.

[8]) Uitgegeven door den archivaris J. van Leeuwen in 1850 op last van het Provinciaal Bestuur van Friesland.

Wumkes.nl

een drietal worden vermeld met name Ambrosius — Hessel — en Sytse. Buitendien worden in de reeds aangehaalde archieven van het Sint Anthony Gasthuis nog genoemd: in 1561 Wycher, in 1564 Albert Jacobsz en Tymen Peterz en in 1583 Leenert Danckers, allen te Leeuwarden, van wie de in de tweede plaats genoemde toen tevens voogd van gemeld gasthuis was.

Een laatste bron, die nog enkele namen gaf van goudsmeden vóór de 17e eeuw, dit is vóór den tijd, waarin wij in de archieven van de verschillende steden op het goud- en zilversmidsgilde betrekkelijke lijsten van meesters aantreffen, was het register van de geestelijke opkomsten in Oostergo in 1580/1 opgemaakt op last van de Staten van Friesland [1]).

Onder de goudsmeden aan wie in die dagen het in onbruik geraakte — en helaas grootendeels omgesmolten — kerkzilver verkocht werd, vond ik genoemd: Epo- en Wibe te Dockum, Peter- en Paie Haedties beiden te Leeuwarden. Wellicht familieleden van laatstgenoemden met name Pay Jetz en Jetthie Payeszoon zullen wij aantreffen in de in het volgende hoofdstuk te noemen nog bewaarde archivalia van het goud- en zilversmidsgilde te Leeuwarden [2]).

In hetzelfde register van 1580/1 vinden wij ook nog te Kollum onder de huissteden van de Pastorie vermeld dat van Lambert goltsmit, terwijl ook Mr. A. J. Andreae „een goltsmyt" vermeldt bij een opsomming van de te Kollum gevestigde ambachtslieden in het midden der 16e eeuw [3]).

Zooals wij hiervoor zagen begonnen de goud- en zilversmeden in de Friesche steden zich in de tweede helft van de 15e eeuw reeds tot afzonderlijke gilden te vereenigen.

Ook voor hen waren bestemd de voorschriften, neergelegd in het placaat op het stuk van de goudsmeden 2 Februari 1502 door Philips de Schoone, Aartshertog van Oostenrijk te Mechelen afgekondigd [4]).

---

[1]) Bewerkt door Prof. Dr. J. Reitsma en uitgegeven door het Friesch Genootschap in 1888. Zie aldaar pag. 21, 141, 194, 204 en 212.

[2]) Het is ook mogelijk, dat tengevolge van de dikwijls varieërende spelling „Paie Haedties" en „Pay Jetz" dezelfde persoon zijn.

[3]) Oudheidk. Plaatsbeschrijving van de Gemeente Kollumerland en Nieuwkruisland *1885 Dl I, bl. 43.*

[4]) Charterboek van Vriesland II, bl. 218—223.

Wumkes.nl

Philips vaardigde dit placaat uit om geschillen gerezen tusschen *„Ingel de Luwere Generael Keurmeester over alle zijne landen van Holland, Zeelandt ende Vriesland en de ghemeene goudsmeden van verschillende steden aldaar"* te beslechten.

Dit placaat bevat vele voorschriften over het vereischte gehalte van de verscheidene soorten van verwerkt goud en zilver. Van dit laatste werd speciaal onderscheid gemaakt tusschen *„dat men maeckt ende slaet metten hamer ende andere ghegoten ende kleijn werck"*. Ook werd reeds gesproken van gestampt werk.

Het merken of teekenen der stukken werd opgedragen aan den *„deecken of geswooren"* die er op moest toezien, dat elk stuk voorzien werd van twee merken en wel: *„'t eene der Stadt Wapen ghekroont, ende een ander bij A, B, C."* Deze letters dienden om den deken (in Friesland den keurmeester) die verantwoordelijk was voor het ingeslagen keur aan te geven. Voor ons zijn ze van belang omdat daaruit het jaar, waarin het stuk gekeurd is, kan worden afgeleid.

Bovendien *„sal de Meester die het stuk werck gemaekt sal hebben, sijn teecken daer op slaen"* [1]) Deze meester-teekens geslagen in een *„plaete van latoene"* moesten door den *„deecken"* bewaard worden.

Aan den werkman werden verschaft *„twee stucken silvers om een stael te houden binnen zijn huijs om na te wercken"*. Deels werd het werk dus als huis-arbeid verricht.

Speciaal werden voorschriften gegeven tegen: het leveren van onderwicht volgen *„Troijsch gewicht"*; het gebruiken van valsche steenen; het maken van holle of met ander materiaal gevulde gouden en zilveren ringen [2]); het aanbrengen in de gordels van andere dan zilveren en gouden platen; het vergulden van koperen en latoenen gedeelten in *„Kerckwerck of garnissementen van peerttuijgen of wagenen"*; het insoldeeren van gouden of

[1]) Te Utrecht werd reeds in 1382 in de „oerdinancie" voor de goudsmeden naast het meesterteeken het stadsteeken voorgeschreven, terwijl ook de stedelijke verordening voor de goudsmeden te Kampen uit 1442 spreekt van een meesterteeken en van het keuren van stadswege.

[2]) Deze voorschriften zijn deels aan oudere ordonnanties ontleend en komen soms woordelijk gelijk in buitenlandsche gilde-voorschriften voor, wat zeker ook reeds op internationaal contact in deze vroege tijden wijst.

Zie Englisch Industries of the Middle Ages bij L. F. Salzman, Oxford 1923, bladz. 139: „an ordinance of 1370 forbade the use of hollow work for rings and buckles and the setting of false jewels in gold."

Wumkes.nl

zilveren penningen; het vergulden van koperen penningen; het vergulden van zilverwerck met schildersgoud enz.

Ook ten opzichte van het verhandelen van gestolen voorwerpen; het opleiden van wettige en natuurlijke zoons in het ambacht; het afleggen van de meestersproef door de gezellen na een vierjarigen leertijd; het aannemen van leerknapen; het werken vóór vijf uur 's morgens en na tien uur bij kaarslicht des avonds; het niet mogen werken op geboden vierdagen enz. bevat het placaat voorschriften.

Ten opzichte van de meesterproef werd voorgeschreven dat *„elck die Meester wesen wil in de steden, sal moeten maecken een stuck wercks van grosserijen* (d.w.z. groot werk) *ofte eenen gulden rinck met een steen daer inne geset, of te yet anders daer hij af gekostumeert heeft geweest te wercken of te een molen* (molenbeker?) *te boetseren, oft alsoo de Deecken en de Geswooren ordineren sullen te maecken, en dat tot Deeckens huijs."*

Het leek mij van belang van dit placaat van XLVIII Artikelen een kort overzicht te geven omdat er niet alleen veel omtrent de werkwijzen der 15e en 16e eeuwsche goudsmeden uit blijkt, doch ook omdat vele dezer voorschriften in de latere gilde-ordonanties in de verschillende Friesche Steden zijn overgenomen en daarmee tot aan de opheffing der gilden, in het laatst van de 18e eeuw, van kracht zijn gebleven.

Wij moeten ons echter niet voorstellen dat de voorschriften van het placaat van 1502 reeds dadelijk in hun geheel in Friesland werden nagevolgd.

Onze provincie was ver af gelegen van de toenmalige regeeringscentra in Brussel of Mechelen en de onafhankelijkszin van de Friesche bevolking deed deze zich slechts noode schikken onder dergelijke regeeringsvoorschriften [1]).

---

[1]) Ook op ander gebied zien wij een zelfde gehechtheid aan oude gewoonten en gewestelijke zelfstandigheid. Niettegenstaande een Keizerlijk edict van 1540 voor alle, dus ook voor de Friesche Notarissen, reeds het houden van protocol voorschreef hebben deze laatsten zich hieraan tot in het begin van de 19e eeuw toe nooit gestoord. Zelfs toen de Lands-Ordonnantie van 1602 dit voorschrift herhaalde, bleven de Friesche Notarissen aan hunne verkeerde gewoonte, om de minuten hunner acten aan partijen af te geven, getrouw.

Wumkes.nl

Uit een Keizerlijke ordonnantie van 8 Maart 1529 [1]), bevestigd door het Hof van Friesland bij verklaring van 14 Februari 1531 [2]), blijkt dan ook dat aan de Friesche goudsmeden op hun aandringen gelijksoortige doch minder scherp gestelde voorschriften werden opgelegd. Speciaal mist men in deze ordonnantie van 1529 het in 1502 voorgeschreven merken van de werken met het stadsteeken en de jaarletter. Wel wordt er aan den Meester de verplichting opgelegd om een eigen meesterteeken te hebben, dat in een metalen plaat afgedrukt bij de „*Choermeesteren*" in bewaring moest blijven.

Vóór de stedelijke gilde-voorschriften van omstreeks 1600 werd het Friesche zilver dus blijkbaar alleen maar met het meesterteeken geteekend een gebruik, dat in Friesland voor de kleine zilveren voorwerpen ook in de volgende eeuwen in zwang bleef. Ook het instellen van een keurmeester-generaal voor geheel Friesland en van particuliere keurmeesters in de steden waar meer dan twee goudsmeden zijn, is een regeling, die tot 1798 in Friesland in zwang is gebleven.

Op 4 December 1544 werd door het Hof van Friesland op verzoek van de *gemeene goudsmeden der steede Leeuwarden* bij Ordonnantie [3]) de door de gilde-meesters te maken proef omschreven als volgt:

„*te wetene, eenen gouden rinck mijt eenen steen dair inne, wel geseth, ende aan beijde sijden innewaerts gesneden ende mijt diversche coleuren geämailleert; ten anderen een cleijn zegel, wel costelijck innewaerts gesneden, ten minste van de groote van eenen stuver; ten derden ende laesten, 't corpus van een croes ofte beecker, mijt een bandt daer inne wel kunstelick gedreven.*"

Dit zelfde voorschrift ten opzichte van de gilde-proef zien wij tot in het laatst der 18e eeuw in sommige stedelijke gildevoorschriften woordelijk herhaald.

In de hiervoorstaande voorschriften werd ons reeds menige bijzonderheid omtrent de werkwijze en werkstukken van de 15e

[1]) Charterboek van Vriesland II, bl. 185—187 met vele andere voorschriften opgenomen in het „Annael ofte landboek van Vriesland door Kempo van Martena."

[2]) Charterboek van Vriesland, II, bl. 577.

[3]) Charterboek III, bl. 57.

Wumkes.nl

en 16e eeuwsche meesters onthuld. Ook uit andere archivalia kunnen wij gemakkelijk het overzicht van de door die meesters geproduceerde werkstukken completeeren.

In de eerste plaats vervulden gouden en zilveren lijfssieraden bij de, in het begin der 16e eeuw in onbruik geraakte, al-oude kleederdracht der Friezen een groote rol [1]).

Ook later bleven de Friesche vrouwen de oude tradities in zooverre getrouw, dat zij zich steeds met een buitengewone overdaad van gouden en zilveren lijfssieraden bleven tooien.

Uit het reeds aangehaalde register van de geestelijke opkomsten van 1580 kunnen wij verder gemakkelijk het gewone kerkzilver der Friesche kerken en kloosters reconstrueeren. Dit bestond voor de meeste kerken uit: een cijborie, twee kelken met plattelen (patenas) drie olijvaten, paesberd, ablatenbusken, schreen, monstrantie en eenige schotels, pullen en lepels. Onder het kerkzilver van Gerkesklooster trof ik bovendien nog een zilveren heiligenbeeld, een dito stoepien vergult en een notte met sijlver beslaagen met een sijlveren dexel.

Was de gemeente niet te arm dan waren deze voorwerpen van zilver of verguld zilver. In de onzekere tijden, die aan de Hervorming voorafgingen werden ze echter dikwijls verwisseld tegen „messchen" (d.i. bronzen) of „tijnde" (tinnen) dito's.

Van deze onedele metalen was meest ook het andere kerkgeraad als lavoiren, wijwaterketels, dopeketels, schellen, kandelaars, kroenen, lanteernen enzoovoorts.

Onder het huishoudelijk zilver troffen wij in Friesche inventarissen aan: diverse pullen, coppen en croesen, waaronder ook van steen en holt met silver beslag en met vergulde voeten en randen, bierbeeckers en andere beeckers, soltvaeten, drijnckhoorns met silver beslagen, silveren lepels met vergulde schildehouders, enz.

Gemakkelijk zou deze lijst nog met diverse voorwerpen kunnen worden aangevuld, doch ik geloof met het vorenstaande voor het geven van een overzicht te kunnen volstaan.

In de 16e eeuw was de goudsmidskunst buiten onze grenzen

[1]) Oorspronkelijk was mijn plan hier ook iets meer te zeggen omtrent de, bij de in de eerste helft der 16e eeuw verdwenen Friesche kleederdracht behoorende, lijfsieraden. Ik geef er echter de voorkeur aan dit rijke onderwerp later eens afzonderlijk te behandelen.

Wumkes.nl

reeds tot grooten bloei gekomen en had zich vooral in Zuid-Duitschland een centrum van kunstenaars gevormd.

Dat ook zelfs ver-afgelegen provincies als de onze niet vreemd bleven aan de wisselwerking, die reeds toen tusschen kunstenaars van verschillende landen bestond, kan ons blijken uit het feit, dat een uit Friesland herkomstig goudsmid, in de tweede helft van de 16e eeuw, na zijn opleiding in Italie genoten te hebben, te Munchen en Augsburg een aller-eerste plaats in zijn vak kon innemen. Zijn naam Andreas Attemstett of Adamstetter heeft hij blijkbaar verduitscht, doch zijn herkomst staat vast daar hij in de Hertogelijke leveringsboeken speciaal als Nederlandsch goudsmid wordt aangeduid en zijn grafschrift in 1591 zijn Friesche afkomst vermeldt. [1])

Van een anderen Nederlander, met name Heinrich Albertin uit Deventer, die zich in 1599 te Munchen als meester goudsmid vestigde is het bekend, dat hij in het laatst van de 16e eeuw te Leeuwarden zijn vak heeft geleerd. [2])

Ook wordt in het archief van Franeker een paspoort bewaard waarin aan *„Feijke Simonszn oldt negentien jaeren onser stede ingeborene burgerssoene, welcke van jeucht aen het goldsmids ambagt bij sijn vader geleert hebbende"* in 1583 consent gegeven wordt *„omme in Engelandt ende elders te verrijsen ende sijn ambacht te vervolgen.* [3])

Dat het Friesche zilver in de 16e eeuw reeds als op zich zelf staand kunstproduct, naast dat uit andere steden en landen onderscheiden werd, bleek mij uit den inventaris van den inboedel van den Utrechtschen aartsbisschop Frederick van Tautenborch uit 1580. [4])

Naast zilverwerk aangeduid als *„Nederlants werck; 't Utrecht gemaekt; Antwerpsch zilver op Duitsch fatsoen; Duitsch silver 't Antwerpen gemaeckt; Norenborchsch* enz. vond ik de volgende voorwerpen speciaal voor ons van belang:

„Een Duijtschen silver vergulden cop, overdeckt, boven op 't wapen van Leeuwarden.

[1]) Zie Thieme-Becker Künstlerlexikon i.v. en Frankenburger Die Alt-Münchener Goldschmiede und ihre Kunst 1912, bl. 301.

[2]) Frankenburger bl. 334.

[3]) Register van het Archief van Franeker door Mr. I. Telting, bl. 54.

[4]) Zie deze, voor 16e eeuwsch zilverwerk buitengewoon interessante inventaris afgedrukt in het Archief voor Kerkl. en Wereldsche Geschied. uitg. door J. J. Dodt van Flensburg Dl. II, 1839, bl. 250—264.

Wumkes.nl

Ses silvere Vrijsche fruijtschalen, met een dexel op die sesde voirse.

Twaalf silvere lepels met vergulde gladde cnopen, Vries werck.

ses silvere platte schalen, die voeten met knorren gedreven, met een silver dexel, in Vriesland gemaeckt."

Deze importante stukken van Friesche zilversmeden uit de 16e eeuw konden blijkbaar de vergelijking met het andere silver glansrijk doorstaan.

De in het Friesch Museum opgestelde zilversmidswerkplaats met zijn oude werktuigen geeft een goed denkbeeld van de werkwijzen ook der 15e en 16e eeuwsche meesters. Ofschoon een groot deel der daar opgestelde werktuigen uit de 18e en 19e eeuw dateert, bleven de werkwijzen der goudsmeden van de 15e tot in de 2e helft der 19e eeuw zoo gelijkvormig, dat een vergelijking van bovenbedoelde met 16e eeuwsche zilversmidswerkplaatsen, bijvoorbeeld met die in 1570 afgebeeld door den Franschen Kopersnijder Etienne de Laulne [1]) de meest verrassende analogiën oplevert.

De 17e en 18e Eeuw.

Ook in de geschiedenis van de Friesche zilversmidskunst vormt de omwenteling van 1580 een mijlpaal. Beteekent aan den eenen kant de afschaffing van de Katholieke Staatskerk en de afscheiding van Spanje voor de goud- en zilversmidskunst een onherstelbaar verlies door de omsmelting op groote schaal van de kerk- en kloosterschatten, aan de andere zijde heeft de uit de Hervorming geboren jonge Republiek ook voor de Friesche zilversmidskunst de moreele en materieele grondslagen kunnen scheppen noodig voor een nieuwen opbloei.

In de laatste jaren van de 16e en in het begin van de 17e eeuw geven de zilversmidsgilden in alle Friesche steden teekenen van nieuw leven; hier werden op verzoek der gilden ordonnanties door de stedelijke overheden uitgevaardigd; daar zien wij de gildebroeders zich opnieuw organiseeren en van de nieuwe organisatie blijk geven door het aanleggen van gildeboeken en

[1]) Vergelijk afbeeldingen hiervan in Histoire de l'Orfèvrerie francaise par Henry Havard, l'Orfèvrerie française aux XVIII et XIXe siècles par Henry Bouilhet en Het goud- en zilverwerk in het Nederlandsch Museum te Amsterdam door Dr. A. Pit.

Wumkes.nl

lijsten van meesters en leerlingen. In de meeste steden zien wij een eigen en zelfbewust optreden van de gildebroeders, speciaal gericht op den bloei van het ambacht in de eigen stad.

Dat daarbij Leeuwarden in den loop van de 17e en de eerste helft van de 18e eeuw de leidende rol vervulde spreekt wel van zelf, omdat deze stad van het laatst van de 16e tot het midden van de 18e eeuw de residentiestad der Oranjes in de Noordelijke provinciën is gebleven. Doch ook naast de hoofdstad wisten vooral Bolsward, Sneek en Dokkum zich als centra van zilversmidskunst te handhaven, terwijl ook de Franeker, Harlinger, Staverensche en Workumer meesters hun werk met het eigen stadswapen lieten stempelen.

Deze opbloei van de Zilversmidskunst in Friesland staat voor dit tijdvak volstrekt niet op zich zelf. Voor de klein uurwerkmakers kon ik eveneens omstreeks of kort na 1600 te Leeuwarden een gelijk bloeitijdperk constateeren, terwijl ook de andere takken van kunst en kunstnijverheid in meerdere of mindere mate hier in het begin van de 17e eeuw tot bloei konden komen [1]).

In de volgende bladzijden wil ik uit de gilde-archivalia, die te Leeuwarden, Bolsward, Sneek en Dokkum nog bewaard gebleven zijn datgene vermelden wat ons een inzicht kan geven in de werkwijzen van de zilversmeden in de 17e en 18e eeuw.

Met de uit dezelfde bronnen samengestelde lijsten van de bekende meesters uit de voormelde vier steden zal dit voor den liefhebber van de oude werkstukken een goede leiddraad kunnen vormen. [2])

---

[1]) Zie „Bijdrage tot de uurwerkmakerskunst in Friesland", door N. Ottema 1923, bl. 5—7. Vergelijk ook „De beginperiode van de Friesche majolica", door N. Ottema 1926.

[2]) Door wijlen den heer F. Bakkers, goud- en zilversmid te Leeuwarden zijn tusschen de jaren 1896 en 1910 copiën en extracten gemaakt uit de gilde archivalia te Leeuwarden, Bolsward, Sneek en Dokkum. Later heeft hij deze gegevens gedeeltelijk bewerkt, doch behalve een hierna aan te halen publicatie in de Navorscher zijn deze gegevens nooit in druk verschenen. In 1922 heeft de heer Bakkers zijn handschrift aan het Friesch Genootschap geschonken. Alleen door deze groote en verdienstelijke vóór-arbeid is het mij mogelijk geweest dit overzicht te schrijven. Den heer Bakkers zij daarvoor hier een woord van eerbiedige hulde gebracht.

Wumkes.nl

LEEUWARDEN.

Tot de stukken van het goud- en zilversmidsgilde te Leeuwarden, welke berusten in het gemeente-archief dezer stad behooren twee stukken — oude getuigenissen van de ontwikkeling van het stedelijk gildeleven der goud- en zilversmeden van het laatst der 16e eeuw af — waarop onze kennis van dit gilde hoofdzakelijk gebaseerd is.

In de eerste plaats het houten gildebord, waarop van 1597 af de namen en teekens der meesters met de data van toetreding tot het gilde geschilderd zijn en dat, nu de „latoenen platen" waarop die merken waren ingeslagen verloren zijn gegaan, voor ons onontbeerlijk is voor het leeren kennen der meesterteekens.[1]) In de tweede plaats het leerlingen-boekje der goud- en zilversmeden, dat in 1599 is aangelegd en tot 1705 bijgehouden en waarin de leerlingen, die bij de verschillende meesters het vak leerden, zijn aangeteekend[2]).

De oudste bewaard gebleven ordonnantie van ons gilde is door „Burgemeesteren, Scheepenen ende Raden der stad Leeuwarden" uitgevaardigd in 1600. Dit stuk bevat de gewone bepalingen, die dienden aan de eene zijde om de gildebroeders tegen concurrentie van buiten af te beschermen en aan de andere zijde om het door de meesters geleverde werk op hoog peil te brengen en te houden. Deze ordonnantie sluit zich — zooals in artikel 5 vermeld is — aan bij de in het vorige hoofdstuk genoemde ordonnantie van het Hof van Friesland van den 4den December 1544. De ordonnantie van 1600 is nader aangevuld in de jaren 1682, 1690, 1694 en 1756.

Een hoofddoel van deze voortdurende overheidsbemoeiing was de zorg voor het goede gehalte van de gouden- en zilverenwerken. Niet alleen de burgers hadden daarbij belang doch vooral ook de gemeenschap zelf. Dit bleek o.a. ook in het jaar 1673 toen de Republiek der Vereenigde provinciën zoo van alle kanten bedreigd werd De Staten van Friesland vaardigden toen een placaat uit waarbij gelegenheid werd gegeven de

[1]) Afteekeningen dezer meester-teekens zijn opgenomen in het Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis. Uitgegeven door Fr. D. O. Obreen (1879) deel II. Waar deze publicatie uitverkocht en moeilijk meer te verkrijgen is geef ik hierbij nieuwe afteekeningen van deze teekens.

[2]) De inhoud hiervan is gepubliceerd door de Stedelijke Archivaresse Mejuffrouw R. Visscher in de Vrije Fries Deel XXII. (1914), bldz. 65—91.

Wumkes.nl

schatting bij gebrek van gereed geld te betalen met zilveren voorwerpen, die daarmee natuurlijk tevens voor de smeltkroes bestemd werden. In dit placaat van 19 April 1673 werd ook de waarde van het in te leveren zilver bepaald en werd het gemaakt zilver gevalideerd als volgt:

„het loodt van de groote keur . . . . . 32 stuyer,
deselve vergult . . . . . 34 „
de kleine keur . . . . . 29 „
Groeningher Embder of ander Hoogduytsch silver . 26 „
't Selve vergult . . . . . 30 „

Een bewijs dus, dat het Friesche zilver ook in gehalte wel den toets kon doorstaan in vergelijking met het genoemde buitengewestelijke zilver.

Een der hiervoor bedoelde aanvullingen van de ordonnantie van 1602 n.l. de „ampliatie van 21 Marty 1690" werd door den Raad uitgevaardigd *„op de schriftelijke klagten der Saementlijke Gildebroeders van 't Goltsmidsgilde over 't verval hunner neering en hanteering"*.

Dat deze klacht niet ongegrond was blijkt ook bij de beschouwing der werkstukken, want al is in de 18e eeuw nog buitengewoon verdienstelijk zilverwerk gemaakt, de tijd der grootmeesters was toen toch voorbij.

Bij deze ampliatie van 1690 werd aan burgers toegestaan hun eigen zilver te koop aan te bieden, dus ook buiten de winkels der gildebroeders echter onder de volgende voorwaarde, te weten:

„Des dat bij 't ongekeurde silver, 't welk hij gedenkt te verkoopen, en zijnde boven de agt loden zwaar, alvorens bij de OVERMAN van den Gilde sal moeten laten keuren en tot voorkominge van bedrog de keur daer op slaan."

Hieruit blijkt, dat de bij de ordonnantie van 1529 bevestigde oude gewoonte om het zilver alleen met het meesterteeken te merken en de stedelijke keur en de jaarletter weg te laten in 1690 door de stedelijke overheid in Leeuwarden nog werd gesanctioneerd voor de zilverwerken niet zwaarder dan 8 lood.

Ieder, die wel op de merken voorkomende op de kleinere zilveren werkstukken der Friesche zilversmeden heeft gelet, weet, dat hierop dan ook meestentijds alleen de meesterteekens voorkomen en de andere keuren doorgaans ontbreken.

Tot 1695 bestonden in Friesland deze andere keuren alleen

Wumkes.nl

uit het stadswapen (voor Leeuwarden dus de gekroonde staande leeuw) [1]) en de zoogenaamde jaarletter.

Een resolutie van de „Ed. Mog. Heeren Staten van Friesland" van 12 Maart 1695 bracht hierin verandering door te bepalen dat: *op al het nieuws gewerkte goud en zilver zal worden geslagen een vierde teeken met het wapen dezer provincie.*

Bij placaat van den erfstadhouder van Friesland „Hendrik Casimyr bij der Gratie Godes Furst toe Nassauw enz." uitgevaardigd op den 18en Mei 1695 werd het voorschrift der Staten aangevuld en uitgewerkt en o.m. bepaald:

„dat het silver tegenwoordig in de goldsmeeden haar kasten wordende gevonden binnen de tijd van ses maanden nae publicatie dezes met een besonder teeken door den keurmeester-Generael zal worden gemerkt om daardoor de vervallen keur te kennen",

„dat wijders binnen de tijd van deselfde ses maanden de vervallen keur zal moeten versmolten ofte wegh gemaakt sijn ende niet meer door de goudsmeden besonder door uitdraegers ofte eenige die met silver omloopen worden verkocht, nocht door uitdragers mogen worden ingevoerd";

dat door den keurmeester Generael sal worden geroijeerd het teeken der goudsmeden, dat deselve tot nog toe hebben geslagen ende in de plaats van dien een nieuw te laten maaken en door gedachte keurmeester-Generael op een koperen plaat doen slaan, opdat daardoor zoude konnen worden geweten wat van nu af aan wierde gemaakt."

„dat geen goudsmeden nocht uitdragers eenig Silver zullen mogen verkopen sonder alvooren eerst geteekend te wezen met het provintie wapen door den keurmeester Generael".

„dat wijders op al het nieuw gewerckte Goud- en silver sal worden ingeslagen een vierde teeken met het voors. wapen deser Provintie."

Hieruit blijkt dus, dat behalve het nieuw ingevoegde vierde teeken ook de andere zilvermerken in 1695 vernieuwd zijn en dat het vóór 1695 vervaardigde zilver, dat nog te koop werd aangeboden, een bijzonder merkteeken kreeg.

[1]) Dit merk moet niet verward worden met de staande leeuw van de provincie Holland. Laatstbedoelde is meest van slanker model doch is overigens gemakkelijk te herkennen daar hij nagenoeg uitsluitend voorkomt naast een der stedelijke keuren.

Wumkes.nl

De wettelijke maatregelen konden echter het toenemend verval van het bedrijf niet keeren.

In 1749 zien wij de gezamenlijke meesters zich weer tot den Magistraat van Leeuwarden wenden om door nieuwe reglementen het verval van hun gilde te keeren. Zij wezen daarbij zelfs op een uitlating in het reglement van den Stadhouder: *„dat alle de Gilden binnen de Steden door verloop van tijd seer zijnde vervallen weder in train zullen (moeten) worden gebracht en bij haar Gildebrieven gemaintineerd.*

Uit een verzoek gericht tot de stedelijke overheid van Leeuwarden in 1775 blijkt nog, dat de goud- en zilversmeden ook toen het graveeren van zegels tot hun vak rekenden, waarom zij verzochten dat ook *„het snijden van een zegel, sonder onderscheid in welk (metaal) aan haar tot een Proefstuk wordt gegeven"*.

In de „articulen ende wetten van het goud- en zilversmidsgilde" eveneens dateerende uit het jaar 1775 wordt gesproken van het z.g.n. filigrain werk als van een nieuwigheid hier toen ter tijd ingevoerd. In artikel 3 lezen wij daaromtrent: *„dat de proef (volgens gewoonte) naar 's lands ordonnantie moet worden gemaakt, uitgezonderd door een Draadwerker, een corpus van Draadwerk moet worden gemaakt, in de plaats van geslagen, wijl het draadwerken voormaals onbekend was."*

De nog bewaarde gildeproef van den Leeuwarder Meester Jouke Jelgerhuis uit 1759, een buitengewoon fijn en fraai bewerkt bekervormig voorwerp van draadwerk is, dus vrij zeker een van de eerste werkstukken op dit gebied hier gemaakt. Het levert tevens het bewijs, dat zelfs meesters van wie ons weinig bekend is, toen nog werk konden leveren, dat op hoog peil staat.

De gilden hadden echter spoedig hun tijd gehad. Bij de omwenteling van 1798 werden ze afgeschaft. Uit het daarvan opgemaakte rapport zien wij, dat dit toen nog 27 leden telde.

De steller van dit rapport, de in 1783 meester geworden zilversmid Johannes Feddema, zet daarin duidelijk uiteen de voordeelen (de meesterproef, opleiding der leerjongens tot meester en werklieden, kennis van de metalen van goud en zilver) en nadeelen (hooge entréegelden en andere kosten voor meesters en leerlingen, waardoor begaafde doch mingegoede personen zich niet konden opwerken).

Uit dit rapport blijkt, dat ook toen nog aan het gilde behoorden verschillende werktuigen voor gemeenschappelijk gebruik, welke

Wumkes.nl

de gildebroeders ieder op zijn beurt in gebruik konden krijgen.

Onder die eigendommen treffen wij ook aan: „een houten boek met naamen". Dit is het voormelde geschilderde houten gildebord, dat als een boek met bladen gemaakt is. De drie koperen platen, waarop de meesterteekens waren ingeslagen, zijn echter in handen van een der gildebroeders gebleven en later helaas verdwenen.

Chronologische lijst der Meesters Goud- en Zilversmeden te Leeuwarden. [1])

MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.
GERLOF RIXEN		een	1599
JACOB DE VALCK woonde naast het raadhuis, werd 1581 als lidmaat aangenomen		vier, waaronder Hessel Bouwes (Bouma) Mr. geworden in 1623	1599—1609
CLAES THOMAS.		een	1601
WINTIE EELCKES		vier	1601—1609
PAY JETZ		Harmen Dirckz	1601
CLAES DOUWES		vier, waaronder Douwe Claesz. Mr. geworden in 1646	1603—1618
JETTHIE PAYESZ.	vóór 1597	twee	1605—1609
SIPKE ARENTS		twee, waaronder Ian Gerrits Mr. geworden in 1625	1608
MEINERT CASPERS		een	1608
DIRCK DE VALCK		twee	1614—1616
CLAES JACOBS		twee, waaronder Haermen of Harmen Jacobs Mr. geworden in 1634	1617—1618
BERENT WIJCKS		twee, waaronder Alle Wynties, zoon van Wintie Eelckes waarschijnlijk dezelfde als Eelcke Wyntiens in 1629 Mr. geworden	1617—1618

Deze 12 Meesters komen niet voor op het gildebord, dat met 1597 aanvangt, doch wel in het leerlingenboekje.

[1]) Bij het opstellen dezer lijst is de volgorde van het gildebord gevolgd, zoodat ze gemakkelijk naast de hierbij gegeven reproductie van dit houten boek kan worden gebruikt. Verder heb ik het leerlingschap der meesters aangegeven, doch de namen der overige leerlingen weg-

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
1	LAURENS THOMAS	1597	twaalf, waaronder Jan Douwes Mr. geworden in 1630 en Thomas Laurens zoon v/den Meester noemt zich later Thomas Laurens Asperen en werd Mr. in 1646	1602—1642	
2	ALGER HOTSES	1602	zes	1603—1616	
3	FRANS CORNELIS ROOS	1602 of 1603	zes, waaronder Cornelis Cornelisz. Roos Mr. geworden in 1610	1602—1627	
4	HARMEN BRUNSVELT	1605	acht, waaronder: Feye Joostes Mr. geworden in 1620 en Augustinus Brunsvelt Mr. geworden in 1642	1606—1627	Harmen Brunsvelt is keurmeester-generaal geweest.
5	WILLEM WILKES of WYLLEMWYLCKES	1605	vier, waaronder: Sybe Lieuwes Mr. geworden in 1623	1608—1618	
6	CORNELIS (CORNELISZ.) ROOS werd leerling bij Frans Cornelis Roos in of voor 1602	1610	zeven, waaronder: Jan Wierdts Mr. geworden in 1624	1611—1631	

gelaten. Een zeer klein gedeelte der leerlingen slaagde er in het meesterschap te verwerven. De overigen bleven waarschijnlijk hoofdzakelijk als knecht werkzaam. Alle leerlingen besteedden veel meer dan het vastgestelde minimum van 4 jaar voor hunnen leertijd. Een leertijd van 10 jaar bleek in de praktijk gewoonlijk het minimum en leertijden van 12 en 15 jaar komen als regel voor. Tot 1705 kon ik voor de verschillende meesters de jaren aangeven waarin zij hun eerste en hun laatste leerling aannamen. Deze jaartallen geven ons eenig idee van de werktijden der verschillende meesters. Voor den tijd na 1705 is het niet mogelijk door archief-onderzoek de werktijden der meesters na te gaan. Door studie van de op de werkstukken voorkomende meesterteekens in verband met de jaarletters zal voor dit tijdvak de noodige kennis moeten worden verkregen.

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
7	JAN MELCIORS (of MELGCHERS) OOSTERVELT	1611	achttien	1612—1663	J. M. Oostervelt was in 1663 tachtig jaar geworden
8	OBBE CLASEN	1611	acht, waaronder: Jarich Gerrits gildebroeders zoon Mr. geworden in 1628 en later zich noemend Jarich Gerrits van der Lely: Cornelis Jansen Faber Mr. geworden in 1628; Rientie Jans of Rintje Jans Mr. geworden in 1646.	1612—1638	N.B. Bij vergelijking van het gildebord met de reproductie daarvan in het hiervoor aangehaalde Archief van Nederl. Kunstgeschiedenis van Obreen bleek mij dat daar de teekens van deze beide meesters verwisseld zijn. Het teeken van Obbe Clasen is een Fransche lelie, dat van Harmen Dircks een paardekop
9	HARMEN DIRCKS, werd leerling bij Pay Jetz in 1601	1611	Zes, waaronder: Wyntien Bernts dit is Wijnout Baerens van Asten Mr. geworden in 1642	1612—1625	
10	MINNE SICKES	1618	zes	1622—1642	
11	FEYE JOESTES of JOOSTEN, werd leerling bij Harmen Brunsvelt in 1608	1620	vier	1620—1636	
12	PIETER JOHANNIS later zich noemend Pieter J. Langweer	1623	vier, waaronder zijn zoon Johannes Langweer Mr. geworden in 1660	1625—1650	
13	HESSEL BOUWES (Bouma) werd leerling bij Jacob de VALCK in 1609	1623			
14	SYBE LIEUWES werd leerling bij Wyllem Wylckes in 1611	1623			
15	HANS CHRISTIAANS of Chrystyaens	1623	drie	1624—1631	

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
16	JAN WIERDTS of Wyerdts werd leerling bij Cornelis Cornelisz. Roos in 1611	1624	drie, waaronder Tyepke of Tjepke Jans gildebroeders zoon Mr. geworden in 1657.	1628 – 1640	
17	JAN GERRITS of Gerrijts werd leerling bij Sipke Arents in 1608	1625	twee	1617 ? 1625	Het jaar van het Mr. worden is op het gildebord aangegeven als 1625 (Obreen geeft ten onrechte 1628). Het eerste jaar van het toetreden van leerlingen 1617 is hiermee in strijd.
18	CORNELIS FABER of Cornelis Jansen Faber werd leerling bij Obbe Clasen in 1617	1628	een	1628	
19	JARICH GERRITS noemde zich in 1651 Jarich Gerrits van der Lely werd leerling bij Obbe Clasen in 1612	1628	vijf, waaronder: Tyerdt Jarychs later Tjeerdt (Jarichs)van der Lely meesters zoon zelf Mr. geworden in 1662; Freerck Jarychs van der Lely later Frederikus van der Lely meesters zoon, zelf Mr. geworden in 1669.	1628—1651	
20	LAMBERT SICKEMA	1629			
21	EELKE WYNTIENS of Eelcke Winties zoon van den Mr. Wintie Eelckes werd leerling bij Berent Wycks in 1617	1629	twee	1647—1651	
22	JAN DOUWES werd leerling bij Laurens Thomas in 1607	1630	twee	1630 – 1638	

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
23	ALGER CLAESES of Alger Claesen Mensma	1633	vijf, waaronder Claes Algers Mensma of Nicolaes Mensma meesterszoon, zelf Mr. geworden in 1669 en Arjen Algers Mensma meesterszoon zelf Mr. geworden in 1673	1633—1658	
24	JOHANNIS HARMENS	1633	Dierck Brunsvelt gildebroeders zoon dus waarschijnlijk zoon van Mr. Harmen Brunsvelt	1633	
25	HARMEN JACOBS noemde zich later Harmen Jacobs Raapsvelt, werd leerling bij Claes Jacobs in 1618	1634	twee, waaronder Jacobus Harmen Raapsvelt meesterszoon, zelf Mr. geworden in 1667; de spelling Radesvelt op het gildebord zal foutief zijn	1642—1658	
26	SAMUEL WIJBRENS	1639			
27	WIJNOUT BAERNS VAN ASTEN ook Wyntien Bernts of Wintien Beerns (van Asten) werd leerling bij Harmen Dirks in 1625	1642	drie	1647—1660	Hij woonde blijkens de Consentboeken tegenover de Butter Wage-Smalzijde.
28	AUGUSTINUS BRUNSVELT zoon en leerling bij Harmen Brunsvelt in 1625	1642	tien, waaronder Jan Albartus Ketel of Jan Keetel Mr. geworden in 1683	1643—1673	

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
29	WILLEM OLTHOF of Olthoff	1643	vijf, waaronder Isaack Wolters bij welke leerling is aangeteekend dat, doordat Olthoff krank geworden was, de leerling is overgegaan naar Augustus Brunsfelt. Hij werd echter bij dezen Mr. niet opnieuwingeschreven.	1644—1663	Tusschen 3 December 1663 en 3 Februari 1664 is in het inventarisboek op het Archief van Leeuwarden ingeschreven de inventaris van de goederen nagelaten bij Mr. Willem Olthoff Mr. Goldsmid Zie bijlage A hierna
30	DOUWE CLASEN werd leerling bij Claes Douwes in 1618	1646 ?	Claes Douwes zoon van den meester	1644 ?	Tegenstrijdigheid tusschen gildebord en leerlingenboekje.
31	THOMAS LAURENS noemt zich later Thomas Laurens Asperen, zoon en leerling van Laurens Thomas in 1622	1646	vier	1647—1653	
32	HILBRAND BRONGERSMA of Hillebrandt Brongersma is in 1646 in het Burgerboek van Leeuwarden ingeschreven als: Goudsmid van Collum. Hij was o,a. in 1665 Burgemeester te Leeuwarden	1646	tien, waaronder Pytter Mathysen noemt zich in 1658 Pytter Mathysen Faber is in 1660 Mr. geworden onder den naam Pyter Faber	1646—1666	De afkorting Bron voor Brongersma op het gildebord zal onjuist zijn.
33	RINTJE JANS werd leerling bij Obbe Clasen in 1633	1646	elf, waaronder Laes Rinties of Laes Bennigh meesters zoon zelf Mr. geworden in 1679	1647—1673	Het meesterteeken op het Gildebord als P. I. berust waarschijnlijk op een fout en moet misschien zijn R. I.

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
34	HOMME DIRKS	1649	zeven, waaronder Johannes Jansen Mr. geworden in 1667 Hendrick Wynsemius in 1680 als Hendrikus Winsemius op het gildebord vermeld.	1649—1670	
35	JOHANNIS FOPPES of Foppei	1649	twaalf, waaronder Joost Wilhelm Rijsbeek Mr. geworden in 1683 en Pyter de Witt Mr. geworden in 1682	1650—1683	Kocht blijkens de consentboeken een huis aan het Nauw met achteruitgang aan de Peperstraat.
36	TJEPKE JANS werd leerling bij Jan Wierdts in 1640	1657	twee	1658—1668	
37	PYTER FABER of Pyter Mathysen Faber was leerling bij HillebrandtBrongersma	1660	vier, waaronder Toninius Egberts of Thenis Egberts Mr. geworden in 1681	1660—1668	
38	JOHANNIS LANGWEER was zoon en leerling van Pieter J. Langweer in 1642	1660	een	1661	
39	WYBRANDUS LOLLY	1661	een	1661	
40	ROMBARTUS SALVERDA	1662	een	1663	
41	ARNOLD HUEGENS	1662			
42	TJEERD JARICHS VAN DER LELY of Tijerdt Jarichs van der Lely werd leerling bij zijn vader Jarich Gerrits van der Lely in 1643	1662	drie, waaronder Harmen Jacobs Rapesfelt, zoon van den Mr. Jacobus H. Raapsvelt	1665 – 1684	De aanduiding als Tjeerdt Lely op het gildebord komt mij voor een foutieve afkorting te zijn. Zie de inventarisatie in 1688 opgemaakt om finantieele moeilijkheden Bijlage B hierna.

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding afs Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
43	JOHANNIS JANS of Jansen werd leerling bij Homme Dircks in 1657	1667	vijf	1667—1680	
44	JACOBUS (HARMENS) RAAPSVELT of Raapsfelt zoon en leerling van Harmen Jacobs (Raepsvelt) 1654	1667	vier, waaronder Claes Cornelis Mr. geworden in 1670	1668—1681	De spelling Radesvelt op het gildebord voorkomende schijnt een fout te zijn.
45	MATHYS SIDERIUS	1668	drie, waaronder Johannes Mancadan (Deze naam teekende ik aan om de mogelijke verwantschap met den schilder van dien naam, die ook in Friesland werkte) en Annies Sideryus Mr. geworden in 1684	1668—1674	
46	FREDERIKUS VAN DER LELY of Freerck Jarichs van der Lely zoon en leerling van Jarich Gerrits (van der Lely) in 1651	1669	negen, waaronder Johannyes (van der) Lely zoon van den meester en zelf Mr. geworden in 1695 en David Pitters de Wit zoon van den in 1682 als Mr. aangenomen Pieter de Wit, zelf leerling van Johannes Foppes	1671—1705	De afkorting op het gildebord Frederikus Lely komt mij voor foutief te zijn.
47	NICOLAES MENSMA of Claes Algers Mensma zoon en leerling van Alger Claesez (Mensma) in 1648	1669	zeven, waaronder Alger Areyens Mensma een zoon van des meesters broeder Arjen Mensma welke laatste Mr. werd in 1673	1670—1696	
48	KLAES (of Claes) CORNELIS, werd leerling van Harmen Jacobs Raapsvelt in 1658	1670	twee	1671—1673	

Wumkes.nl

MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.
49 PIETER DORSMAN of Dortsman	1671	veertien, waaronder Coenraad Willems Kock Mr. geworden 1685, Andele Eises zoon v. den Mr. Eise Andeles welke laatste Mr. werd in 1682 Hendricus Dorsman zoon van den Mr. waarschijnlijk dezelfde als Hendricus Dortsma op 1701 als Mr. op het gildebord vermeld	1671—1705
50 ARJEN MENSMA of Arien Algers Mensma zoon en leerling van Alger Claeses (Mensma) in 1658	1673	vier, waaronder Beern Wyntjes van Asten Mr. geworden in 1695 zoon van den Mr. Wynout Baerens van Asten	1674—1682
51 REMBARTUS VISSER	1678	vier	1679—1686
52 ELIAS V. D. WIERF of Elyas v. d. Wije	1678	een	1678
53 LAES BENNIGH of Laes Rinties zoon en leerling van Rientie Jans in 1668	1679	Hessel Sinnes waarschijnlijk later genoemd Hessel Sinnema Mr. geworden 1698	1680
54 HENDRIKUS WINSEMIUS werd leerling bij HommeDirks in1668	1680	twee	1681—1685
55 JOHANNES DE VOS	1681	tien	1684—1704
56 THENIS EIJBERTS of Toninius Egberts leerling van Pieter Faber	1681		

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
57	PIETER DE WIT werd leerl. bij Johannes Foppes in 1670	1682	twee	1686—1688	
58	EISE ANDELES	1682	twee, waaronder Johannes Vos Mr. geworden in 1694	1683—1686	
59	JOOST RIJSBEECK leerling van Johannes Foppes 1667	1683	een	1683	
60	JAN KEETEL of Jan Albartus Ketel leerling van Augustinus Brunsvelt 1673	1683	drie, waaronder Richeus Elgersma Mr. geworden 1704	1684—1689	Was o. a. in 1705 en 1707 keurmeester generaal en tevens vroedman te Leeuwarden volgens het Sneeker gildeboekje
61	ANNIUS SIJDERIUS of Sideryus werd leerling bij M. Sideryus in 1674	1684	Jeremias Carée Deze naam teekende ik aan om de mogelijke verwantschap met de Leeuwarder schilders Frans en Hendrik Careé beide uit de 2e helft van de 17e eeuw	1685	Het meesterteeken op het gildebord is waarschijnlijk een misteekening voor een door twee pijlen doorboord hart.
62	IJME JONGHSMA het leerlingenboekje noemt hem P. Jonghsma	1685	Cornelis Clasen Jonghsma zoon van Klaes Cornelis Mr. uit 1670 zelf Mr. geworden 1696	1685	
63	COENRAET WILHELM KOCK leerling van Pieter Dorsman 1676	1685	een	1691	
64	JOHANNES VOS werd leerling bij Eise Andeles in 1686	1694			Op de plaats van Johannes Vos komt in het leerlingenboekje voor J. Sietes met twee leerlingen aangenomen in 1694. Waarschijnlijk is met beide benamingen dezelfde persoon bedoeld.

Wumkes.nl

	MEESTERS.	Jaar van toetreding als Mr.	LEERLINGEN.	Jaren waarin leerlingen aangenomen.	
65	BERNARDUS VAN ASTEN of Beern Wyntjes van Asten werd leerling bij Arjen Mensma in 1674	1695	vier	1695—1705 *)	
66	JOHANNIS VAN DER LELY zoon en leerling van Frederikus van der Lely 1683	1695	vier, waaronder, Cobes of Jacobus Jongsma zoon van IJme Jongsma Mr. geworden 1707	1697—1705 *)	De afkorting op het gildebord en in het leerlingenboekje Johannes Lely komt mij voor foutief te zijn.
67	CORNELIS JONGSMA of Cornelis Clasen Jongsma zoon van Klaes Cornelis werd leerling bij IJme Jongsma in 1685	1696	vier, waaronder Gosse Leens Hisborda Mr. geworden in 1712	1696—1705 *)	
68	HESSEL SINNEMA waarschijnlijk dezelfde als Hessel Sinnes in 1680 leerling geworden bij Laes Rinties (Bennigh)	1698	drie, waaronder Bernardus Rienks Jelgerhuis Mr. geworden in 1716	1699 – 1705 *)	
69	ANDRIES PASSAMIER	1698	een	1699*)	
70	HENDRIKUS DORTSMA wellicht dezelfde als Hendricus Dorsman zoon en leerling van Pieter Dorsman1685	1701			
71	RICHOEUS ELGERSMA werd leerling bij Jan Keetel in 1686	1704	een	1704*)	

*) Het leerlingenboekje gaat slechts tot 1705. Na dat jaar kunnen wij in de gilde-archivalia slechts enkele sporadische gegevens vinden, die ons eenig idée geven omtrent den werktijd der meesters. De studie der meesterteekens in verband met de jaarletters zal hier meer licht kunnen geven.

Wumkes.nl

		Jaar van toetreding als Meester.	Overlijdensdatum. *)
72	HERMANUS DILLINCK	1706	—
73	JACOBUS JONGSMA zoon van den meester IJme Jongsma, werd leerling bij Johannes van der Lely in 1697.	1707	1726
74	ANDELE ANDELES	1709	1754
75	BERNARDUS NIJUBUUR	1710	1726?
76	HARMANUS VAN ROON	1711	—
77	THOMAS WYTZEN	1712	—
78	AGE SCHAAP	1712	—
79	GOSSE HISBORDA werd leerling bij Cornelis Jongsma in 1700	1712	—
80	ABRAHAM SIPMA	1715	1730
81	B(ernardus Rienks) JELGERHUIS werd leerling bij Hessel Sinnema in 1705	1716	zeker nog werkzaam in 1756, overleed waarschijnlijk 1764 of 1766.
82	ATE SCHEVERSTEYN	1719	zeker nog werkzaam in 1756, overleed in 1773
83	W. PIERSON	1721	1735?
84	F. DE RINGH	1722	—
85	E. ELGERSMA	1725	1768?
86	JOHANNES DE VALK	1725	1756
87	HENDRIK MONSMA	1726	1759
88	HANS ATSMA	1727	—
89	F. STELLINGWERF	1728	—
90	PETRUS VAN ASTEN	1728	1732?
91	PIETER HALIUS	1729	—
92	GABYNUS V. D. LELY	1731	1754
93	MENNO TIJSSEN	1731	1765
94	WILLEM FONS	1731	1749?
95	JOHANNESJONGSMA	1733	1782
96	TJALLING CAMP	1733	—
97	G. POSTHMA	1734	—
98	PIBO ELGERSMA	1734	—
99	JACOB NIEBUUR	1735	—
100	J. BONTEKOE	1736	1746?
101	P. FEYYEN	1737	—
102	HARMANUS DILLENCK	1738	—
103	JAN DE WAL	1744	1752 of 1759?
104	WYBE DOMIJNECUS	1744	1789
105	A. WIJNGAARDEN	1748	1808?
106	T. KYLSTRA V. D. LEIJ	1748	—
107	M. DE VRIJ	1749	—
108	JOHANNES JELGERHUIS	1750	1809?
109	J. ANDELES	1750	—
110	J. M. LENTZ	1750	—
111	R. ELGERSMA	1750	1777 of 1781?
112	J. PERÊBOOM	1751	—
113	SIKKE V. OMMEREN	1751	1779
114	E. ANDELES	1752	—
115	O. T. MULLER	1754	—
116	JUSTUS WIARDA	1754	—
117	KLAAS RIDDERSMA	1758	—
118	B. STORM	1759**)	1765?
119	JOUKE JELGERHUIS	1759	—
120	J. POSTHUMUS	1759	1773 of 1801?
121	J. ANDRINGA	1760	—
122	RICHEUS ELGERSMA	1760	—
123	JACOB BOLTJE	1760	—

*) De hier en hierna vermelde gegevens omtrent vermoedelijke overlijdensdata moeten onder reserve worden aanvaard.

**) Het meesterteeken van Storm is een helm (woordspeling op stormhoed) en geen kopje als op het gildebord geschilderd is.

Wumkes.nl

		Jaar van toetreding als Meester.	Overlijdens-datum.
124	Gosse O. Gorter	1762	—
125	L. Westervelt	1762	—
126	H. Daum	1764	—
127	Julianus Buissink	1765	—
128	J. Wijngaarden	1765	—
129	P. Meeter	1766	1798?
130	J. A. Karsten	1766	1787?
131	H. Wijngaarden	1767	1776 of 1801?
132	C. Seth	1767	—
133	J. v. Leek	1768	1798
134	A. Storm	1770	1807?
135	A. Rooswinkel	1771	—
136	J. de Wal	1771	—
137	J. Groenevelt	1771	—
138	P. Snoek	1772	—
139	H. Dillingh Jr.	1774	1807?
140	A. Feenstra	1775	1807?
141	N. Swalue	1775	—
142	H. Smeding	1778	1798?
143	W. Wagenvelt	1778	—
144	B. Jelgerhuis	1779	—
145	L. Oling	1779	—
146	J. v. d Berg	1780	—
147	J. Bakker	1781	1799
148	J. de Haas	1782	1807?
149	R. Tanja	1782	—
150	H. Cuperus	1783	—
151	J. Feddema	1783	was nog werkzaam in 1798 overleed waarschijnlijk in 1810
152	R. Posthumus	1784	—
153	F. Braaksma	1789	—
154	O. v. Dijk	1790	—
155	H. Joekes	1790	—
156	P. Elgersma	1793	—
157	H. J. Hesseling	1794	—
158	H. Kingma	1794*)	—
159	J. D. Smeding	1795	—
160	H. v. d. Heide	1797	—
161	P. Schuil	1798**)	
162	G. Heimans	1803	
163	P. Schmidt	1803	
164	H. J. Buys	1806	
165	H. J. Adama	1807	
166	H. Flieringa	1807	
167	H. de Wal	1808***)	
168	H. W. Schut	1813	
169	O. Swartwolt	1816	
170	M. S. de Wal	1817	

*) Op het gildebord staat achter den naam van Kingma het zeker onjuiste jaartal 1704. Het jaartal 1794 is een voor de hand liggende gissing. Opmerkelijk is echter dat juist een lepel van dezen meester moeilijkheden opleverde bij de bepaling van het laatste alphabet.

**) In 1798 is het gilde opgeheven.

***) In 1808 werd onder Koning Lodewijk Napoleon een wet uitgevaardigd waarbij in de voornaamste steden corporaties zouden worden opgericht, die moesten voorzien in de functies van de opgeheven gilden. Er werd zelfs een meestersproef bepaald bestaande in: 1e. een zilveren tabaksdoos of dito melkkannetje, 2e. een zilveren brandewijnskop of tasbeugel, 3e. gesneden tabaksdoos of een zegel innewaerts gesneden en geschikt tot verzegeling. Van de werkzaamheid dezer corporaties blijkt weinig of niets.

Wumkes.nl

		Jaar van toetreding als Meester.
171	M. Bartels	1808?
172	Schmitz & v d. Meulen	1825
173	H. Tulleners	1827
174	P. Adama	1833
175	H. v. Assen	1829?
176	K. Vinken	1836
177	D. Attama	1836
178	J. B. Hoogmei	1847
179	H. Adama	1846
180	E. L. Tulleners	1854

Wumkes.nl

1 Laurens Thomas 1597	2 Alger Hotses 1602	3 Frans Corn. Roos 1603	4 Harmen Brunsfelt 1605	5 Willem Wilkes 1605	6 Cornelis Roos 1610
7 Jan Melciors Oostervelt 1611	8 Obbe Clasen 1611	9 Harmen Dirks 1611	10 Minne Sikkes 1618	11 Feije Joestes 1620	12 Pieter Johannis 1623
13 Hessel Bouwes 1623	14 Sijbes Lieuwes 1623	15 Hans Christiaans 1623	16 Jan Wierdts 1624	17 Jan Gerrits 1625	18 Cornelis Faber 1628
19 Jarich Gerrits 1628	20 Lammert Sickema 1629	21 Eelke Wijntiens 1629	22 Jan Douwes 1630	23 Alger Claeses 1633	24 Johannis Harmens 1633
25 Harmen Jacobs 1634	26 Samuel Wijbrens 1639	27 Wynout B. v. Asten 1642	28 Augustinus Bunsvelt 1642	29 Willem Olthof 1643	30 Douwe Clasen 1646
31 Thomas Asperen 1646	32 Hilbrand Brongersma 1646	33 Rintje Jans 1646	34 Homme Dirks 1649	35 Johannis Foppes 1649	36 Tjepke Jans 1657

Wumkes.nl

NAMEN EN TEEKENS VAN DE MEESTERS VAN HET GILDE DER GOUD- EN ZILVERSMEDEN TE LEEUWARDEN

1597 — 1854.

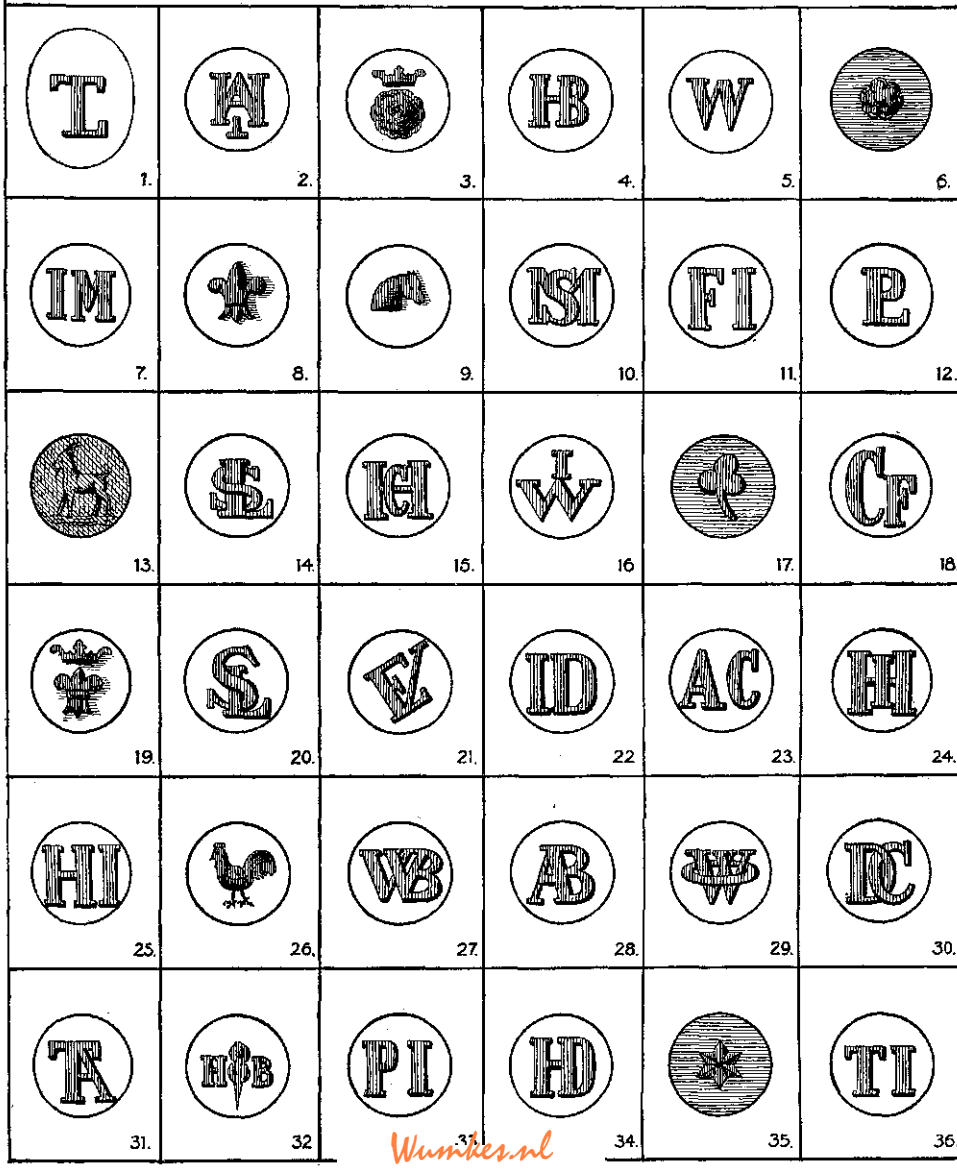

Wumkes.nl

37 Pyter Faber 1660	38 Johannis Langweer 1660	39 Wybrandus Lolly 1661	40 Rombartus Salverda 1662	41 Arnolt Huegens 1662	42 Tjeerdt J. v. d. Lely 1662
43 Johannis Jans 1667	44 Jacobus Raapsvelt 1667	45 Mathys Syderius 1668	46 Frederikus v. d. Lely 1669	47 Nicolaes Mensma 1669	48 Klaes Cornelis 1670
49 Pieter Dorsman 1671	50 Arien Mensma 1673	51 Rembartus Visser 1678	52 Elias v. d. Wierf 1678	53 Laes Bennigh 1679	54 Hendrikus Winsemius 1680
55 Johannes de Vos 1681	56 Thenis Eyberts 1681	57 Pieter de Wit 1682	58 Eise Andeles 1682	59 Joost Rysbeeck 1683	60 Jan Keetel 1683
61 Annius Syderius 1684	62 Yme Jonghsma 1685	63 Coenraet W. Kock 1685	64 Johannes Vos 1694	65 Bernardus v. Asten 1695	66 Johannis v. d. Lely 1695
67 Cornelis Jongsma 1696	68 Hessel Sinnema 1698	69 Andries Passamier 1698	70 Hendrikus Dortsma 1701	71 Richoeus Elgersma 1704	72 Hermanus Dillinck 1706
73 Jacobus Jongsma 1707	74 Andele Andeles 1709	75 Bernardus Nyubuur 1710	76 Harmanus van Roon 1711	77 Thomas Wytzen 1712	78 Age Schaap 1712
79 Gosse Hisborda 1712	80 Abraham Sipma 1715	81 B Jelgerhuis 1716	82 Ate Scheversteyn 1719	83 W Pierson 1721	84 F. de Ringh 1722

Wumkes.nl

37.
38.
39.
40.
41.
42.
43.
44.
45.
46.
47.
48.
PD
49.
50.
51.
52.
53.
54.
55.
56.
57.
EA
58.
59.
60.
61.
62.
63.
64.
BVA
65.
66.
67.
68.
69.
70.
RE
71.
HD
72.
73.
74.
75.
HVR
76.
TW
77.
AS
78.
GH
79.
80.
B I
81.
82.
WP
83.
84.

Wumkes.nl

85 E. Elgersma 1725	86 Johannes de Valk 1725	87 Hendrik Monsma 1726	88 Hans Atsma 1727	89 F. Stellingwerf 1728	90 Petrus van Asten 1728
91 Pieter Halius 1729	92 Gabynus v. d. Lelij 1731	93 Menno Tyssen 1731	94 Willem Fons 1731	95 Johannes Jongsma 1733	96 Tjalling Camp 1733
97 G. Posthma 1734	98 Pibo Elgersma 1734	99 Jacob Niebuur 1735	100 J. Bontekoe 1736	101 P. Feyyen 1737	102 Harmanus Dillenck 1738
103 Jan de Wal 1744	104 Wybe Domynecus 1744	105 A. Wijngaarden 1748	106 T. Kijlstra v. d. Ley 1748	107 M. de Vrij 1749	108 Johannes Jelgerhuis 1750
109 J. Andeles 1750	110 J. M. Lentz 1750	111 R. Elgersma 1750	112 J. Pereboom 1751	113 Sikke v. Ommeren 1751	114 E. Andeles 1752
115 O. F. Muller 1754	116 Justus Wiarda 1754	117 Klaas Riddersma 1758	118 B. Storm 1759	119 Jouke Jelgerhuis 1759	120 J. Posthumus 1759
121 J. Andringa 1760	122 Richeus Elgersma 1760	123 Jacob Boltje 1760	124 Gosse O. Gorter 1762	125 L. Westervelt 1762	126 H. Daum 1764
127 Julianus Buissink 1765	128 J. Wijngaarden 1765	129 P. Meeter 1766 3/5	130 J A. Karsten 1766 18 Juny	131 H. Wyngaarden 1767	132 C. Seth 1767 12 Nov.

Wumkes.nl

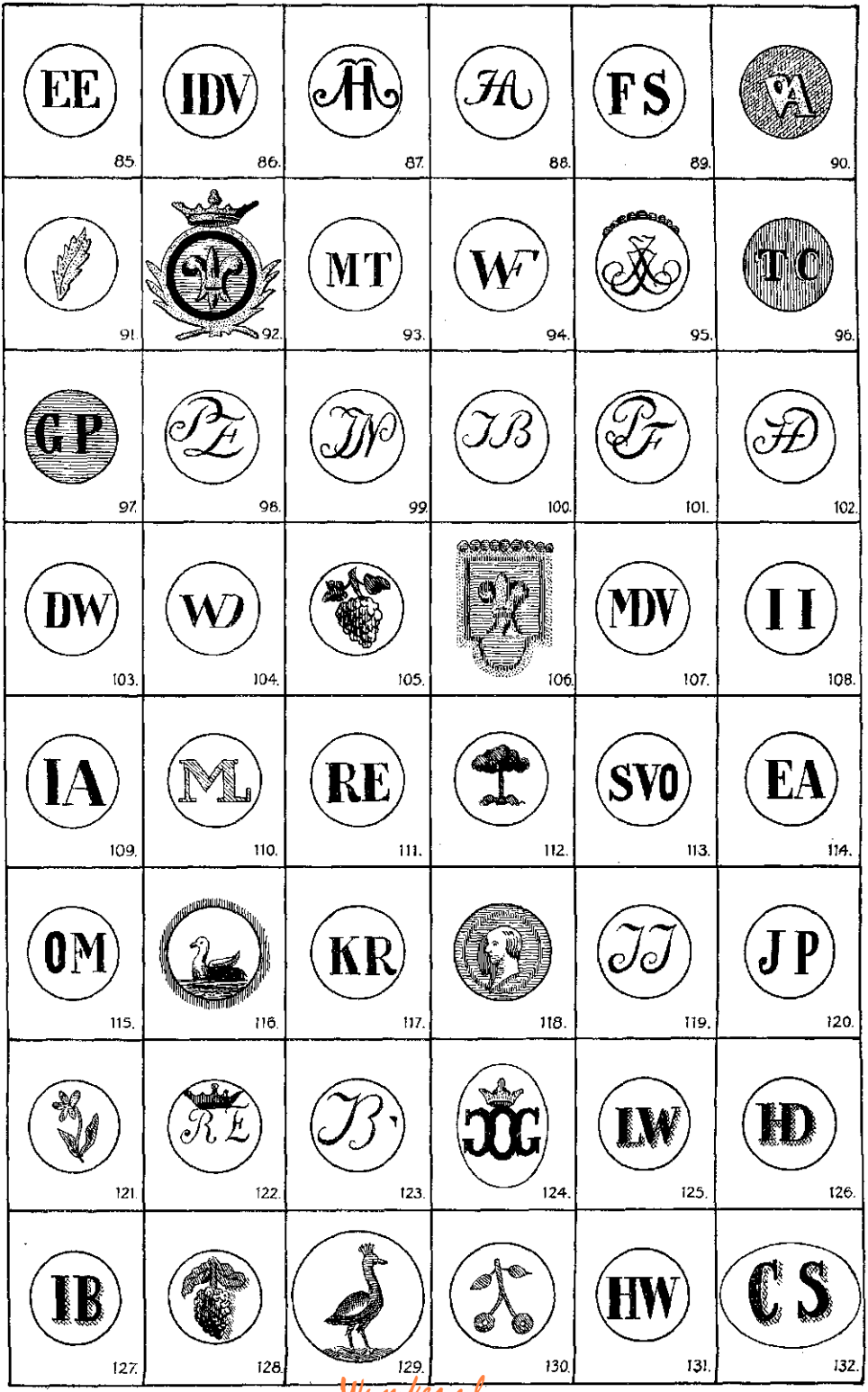
EE
85.
IDV
86.
87.
88.
FS
89.
90.
91.
92.
MT
93.
94.
95.
TC
96.
GP
97.
98.
99.
100.
101.
102.
DW
103.
WD
104.
105.
106.
MDV
107.
II
108.
IA
109.
ML
110.
RE
111.
112.
SVO
113.
EA
114.
OM
115.
116.
KR
117.
118.
119.
JP
120.
121.
122.
123.
124.
LW
125.
HD
126.
IB
127.
128.
129.
130.
HW
131.
CS
132.
Wumkes.nl

133	134	135	136	137	138
J. v. Leek 1768	A. Storm 1770	A. Rooswinkel 1771 3 Jan.	J. de Wal 1771 11 Mrt	J. Groenevelt 1771 7 Mei	P. Snoek 1772 27 April
139	140	141	142	143	144
H. Dillingh Junior 1774	A. Feenstra 1775	N. Swalue 1775	H. Smeding 1778	W. Wagenvelt 1778	B. Jelgerhuis 1779
145	146	147	148	149	150
L. Oling 1779	J. v. d. Berg 1780	J. Bakker 1781	J. de Haas 1782	R. Tanja 1782	H. Cuperus 1783
151	152	153	154	155	156
J. Feddema 1783	R. Posthumus 1784	F. Braaksma 1789	O. v. Dijk 1790	H. Joekes 1790	P. Elgersma 1793
157	158	159	160	161	162
H. J. Hesseling 1794	H. Kingma 1794 12 Nov.	J. D. Smeding 1795	H. v. d. Heide 1797 4 Dec.	P. Schuil 1798	G. Heimans 1803
163	164	165	166	167	168
P. Schmidt 1803	H. J. Buys 1806	H. J. Adama 1807	H. Flieringa 1807	H. de Wal 1808	H. W. Schut 1813
169	170	171	172	173	174
O. Swartwolt 1816	M. S. de Wal 1817	M. Bartels 1808?	Schmitz & v. d. Meulen 1825	H. Tulleners 1827	P. Adama 1833
175	176	177	178	179	180
H. v. Assen 1829?	K. Vinken 1836	D. Attema 1836	J. B. Hoogmei 1847	H. Adama 1846	E. L. Tulleners 1854

Wumkes.nl

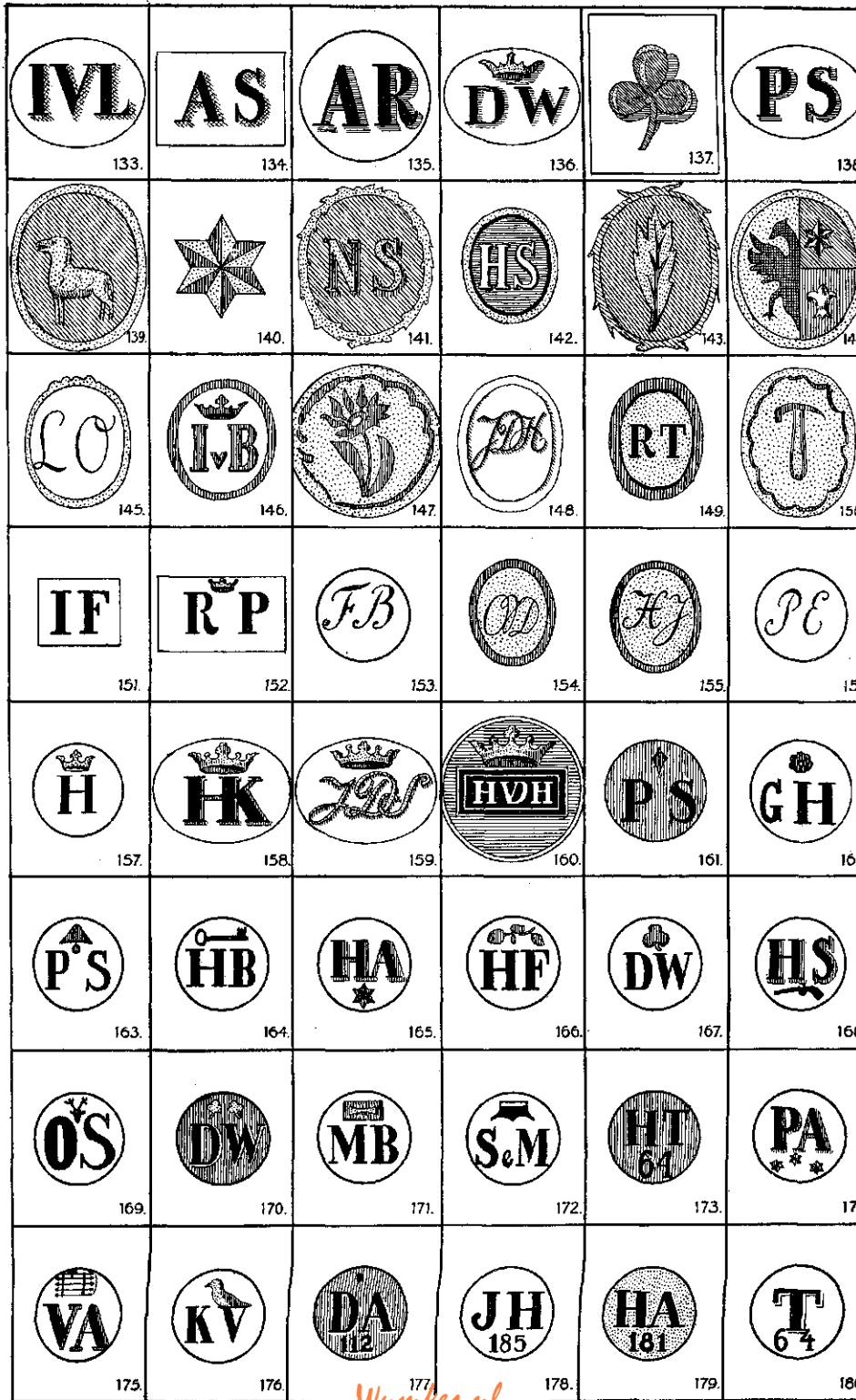
IVL
133.
AS
134.
AR
135.
DW
136.
137.
PS
138.
139.
140.
NS
141.
HS
142.
143.
144.
LO
145.
I♥B
146.
147.
148.
RT
149.
150.
IF
151.
R P
152.
153.
154.
155.
156.
H
157.
HK
158.
159.
HVH
160.
PS
161.
GH
162.
P S
163.
HB
164.
HA
165.
HF
166.
DW
167.
HS
168.
OS
169.
DW
170.
MB
171.
S♥M
172.
HT
64
173.
PA
174.
VA
175.
KV
176.
DA
112
177.
JH
185
178.
HA
181
179.
T
6 4
180.

Wumkes.nl

BOLSWARD.

In het archief van deze stad is bewaard gebleven een in perkament gebonden handschrift, dat tot titel draagt „Gildeboek der Zilversmeden te Bolsward 1608—1798".

Hieruit kon een lijst der Bolswardsche meesters en hunne leerlingen worden opgemaakt. Van de teekens, waarmede deze meesters hun werk merkten, blijkt ons echter niets.

Van de beroemdste der Bolswardsche meesters CLAES BAERDT zijn verschillende werkstukken bekend omdat hij verscheidene met zijn vollen naam teekende en daardoor de stijl van den meester bekend is.

Ook kon het meesterteeken van Claes Baerdt naar aanleiding van de tentoonstelling van 1900 aangewezen worden. Dit teeken, dat tevens het familiewapen schijnt te zijn, bestaat uit een halve maan met drie sterren en heeft als zoodanig groote overeenkomst met het stedelijk keur van Dokkum*). Waarschijnlijk komen er ook varianten op voor speciaal ten opzichte van de sterren.

Van anderen zullen die teekens aan de hand van de hierna gegeven lijst der meesters kunnen worden vastgesteld met behulp van de werkstukken, waarop naast het keur van de stad (een dubbele adelaar) een jaarletter en eventueel (dit is enkel voor de stukken ná 1695) het provinciewapen, ook een meesterteeken voorkomt.

Dat dit niet denkbeeldig is, bleek mij uit een zilveren manekam. Dit stuk, waarop het Bolswardsche wapen en het jaartal 1794 voorkomt, bleek uit een advertentie in de Leeuwarder Courant van 9 Augustus 1794 door den Magistraat van Bolsward uitgeloofd te zijn voor den koopman, die het grootste aantal paarden van f 50.— en meer ter markt had aangevoerd. Het op deze kam voorkomende meesterteeken B. E. is blijkens de lijst hierna zeker dat van BERNARDUS EERDMANS, die in 1775 zijn gildeproef aflegde.

*) Zie Mr. P. C. J. A. Boeles in het Bulletin v. d. Ned. Oudheidkundigen Bond II (1900—1901) bladz. 143—145. Mr. B. beschrijft daar het meesterteeken als: een schild, waarin een halve maan en fasce, vergezeld van drie zespuntige sterren, twee en chef en één en pointe.

Wumkes.nl

In hoofdzaak stemmen de in 1608 opgestelde artikelen van het gilde overeen met die der andere Friesche Steden, doch was hier speciaal het entreegeld der meesters van veel bescheidener omvang dan te Leeuwarden, zoodat wij in het gildeboek te Bolsward dan ook de moeilijkheden, die wij dienaangaande in de Leeuwarder gilde archivalia telkens aantreffen, missen.

Zagen wij te Leeuwarden blijkens een raadsbesluit van 1690 dat zilveren voorwerpen, die minder dan acht lood zwaar waren vrij-gesteld waren van de verplichting er het stedelijke keur op te slaan; te Bolsward treffen wij een soortgelijke bepaling reeds in de artikelen van 1608 aan. In artikel drie werd namelijk alleen „het silver gemaect sijnde van 't groote keur ende den swaerte van twee loot bedragende" aan de verplichte teekening door den keurmeester onderworpen.

In het gildeboek van Bolsward vinden wij driemaal een vermelding van de jaarletter door den keurmeester gebruikt.

De oudste is van 1609. De daarbij aangegeven letter is echter onduidelijk, zoodat ze helaas niet met zekerheid te ontcijferen is. Voorzoover ik kan nagaan is het niet onwaarschijnlijk, dat hier de letter A gestaan heeft, die dan zou gegolden hebben voor het jaar 1610, of scherper omlijnd voor het gildejaar aanvangende op den dag van den beschermheilige van de goudsmeden Sint Eloy, dit is 1 December 1609 en eindigende op denzelfden datum in 1610.

Dit stemt ook geheel overeen met de volgende vermelding van de jaarletter T vastgesteld op Sint Eloysdag 1627 en dus bestemd voor het jaar 1628.

Wij weten, dat van de 26 letters van het alphabet in Friesland steeds niet meer dan 20 à 22 letters gebruikt werden. Geregeld zijn de letters J, U en X overgeslagen terwijl ook de letters Y en Z dikwijls ontbreken en de letter W afwisselend wel en niet voorkomt.

Nemen wij nu aan, dat het van 1610 tot 1631 gebruikte alphabet 22 letters gehad heeft, dan komt daarmee ook overeen de derde vermelding van de jaarletter H in de jaarlijksche vergadering van 1638 als bestemd voor het jaar 1639 en sluit hierop aan de serie jaarletters vermeld in het Sneeker gilde-boekje en aanvangende met de letter L voor het jaar 1642.

Als wij dit controleeren met jaarletters voorkomende op zil-

Wumkes.nl

veren voorwerpen, waarvan het jaar der vervaardiging ook op andere wijze kan worden bewezen, dan kunnen wij twee voorbeelden aanvoeren die de hierboven ontwikkelde volgorde bevestigen.

Een avondmaalsbeker van de Hervormde Kerk van Oosterwierum dateert blijkens inscriptie uit 1631, de er op voorkomende jaarletter A correspondeert met het gildejaar 1 Decr. 1631—1632, de beker moet dus gestempeld zijn in December 1631. Een collecteschaal van de Hervormde Gemeente te Leeuwarden dateert blijkens inscriptie uit 1639, terwijl er op voorkomt de jaarletter H, die zooals hierboven bleek ook in het Bolswarder gildeboek voor het jaar 1639 was aangegeven.

Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat het in 1610 aangevangen alphabet in Friesland als het eerst gebruikte mag worden beschouwd. Van het eerder gebruiken van een jaarletter in deze provincie is mij althans nergens gebleken. Wel is waar geeft de heer E. Voet [1]) als aanvang van het eerste alphabet te Amsterdam het jaar 1503 aan en bewijst hij, dat in 1611 daar het zevende en in 1632 het achtste alphabet met de letter A aanvangt.

Voor het nabijgelegen Groningen weten wij echter, dat het eerste alphabet aanving 1606—1608 met de letter A, in 1609 de letter B had enz. en het tweede alphabet aanving met het jaar 1632.

Ik kan niet beoordeelen of het meer dan een toevalligheid is, dat èn in de provincie Friesland èn in de stad Groningen èn in de stad Amsterdam voor het jaar 1632 de jaarletter A gebruikt werd. Wij moeten er echter rekening mee houden, dat door het door elkaar gebruiken van een tusschen 20 en 24 varieerend aantal letters van het alphabet in de verschillende plaatsen de jaarletters in de volgende jaren over en weer telkens verschillen. Waar de hoofdbron, waaruit de jaarletters voor het Friesche zilver vastgesteld kunnen worden, te vinden is in het Sneeker gildeboekje, zal ik aldaar het geheele overzicht der jaarletters over de 17e en 18e eeuw geven.

Een enkele merkwaardigheid uit de eentonige tekst van het Bolswarder gildeboek, waarmee het afleggen van de meesterproef en het aannemen van leerlingen telkens weer in dezelfde bewoordingen herhaald wordt, viel mij nog op.

[1]) E. Voet Jr. Merken van Amsterdamsche goud- en zilversmeden. 1912.

Wumkes.nl

Bij het afleggen van de meesterproef zien wij herhaaldelijk gesproken van meerdere proefstukken. Dat werkelijk misschien niet geregeld, doch zeker in verschillende gevallen meer dan één gildeproef door den aankomenden meester aan de oldermannen werd voorgelegd, zien wij uit de vermelding, dat in 1670 „CLAES CLAESEN BALCK, de jonge soon van de Olde Burgemeester Balk", niet minder dan vier proefstukken overlegde. Ook Meye Epkes Enga legde in 1688 vier op de winkel van Harke Clases Baerdt vervaardigde proefstukken over.

Uit het Sneeker gildeboekje weten wij, dat Balck in 1686 keurmeester-Generaal was. Waarschijnlijk was hij dit ook reeds vóór dit jaar. In de notulen van de vergadering der Bolswardsche gildebroeders gehouden op 1 December 1688 voegt hij aan zijn handteekening de volgende zinsnede toe „oppert dat het silver telcens moet worden geceurt." Deze uitlating is zeker een gevolg van het feit, dat ook de Bolswardsche gildebroeders niet al het keurplichtige zilver aan den keurmeester voorlegden. Ook Balck zelf gaat hier echter niet vrij uit en werd door de Staten zelfs als de hoofdschuldige wegens het verval van de keur berispt. (Zie bijlage C. hierna).

Ten slotte treffen wij ook hier in de tweede helft van de 18e eeuw de reeds te Leeuwarden opgemerkte nieuwigheid van het draadwerken aan. BERNARDUS EERDMANS in 1775 en twee andere Bolswardsche Meesters na hem legden als hun proef een zilver draadwerkers corpus aan de Oldermannen voor.

Evenals elders had het gilde ook hier zekere gereedschappen en utensilieën in eigendom, die beurt om beurt door de verschillende gildebroeders gebruikt werden. Speciaal vinden wij hieronder een kruikje *„quick silver, een iseren fijsel met den stamper, een koperen seef en een molen om die lavuijre te male"*.

Deze lavuur is, zooals de heer F. Bakkers in zijne aanteekekeningen opmerkte, de krets of het afvalvuilnis uit de zilversmidswerkplaats, waarin nog deeltjes stofzilver voorkomen, die er door een technische bewerking met kwikzilver uit gewonnen worden. De lavuur- of kretsmolen, vijzel en zeef werden ook hierbij gebruikt.

Ook troffen wij onder de gemeenschappelijke werktuigen aan een „naeld en een seijlsteen". Hiermee wordt bedoeld de magneet, waarmee het ijzer, dat van de vijlen afkomstig is uit het zilvervijlsel verwijderd wordt.

Wumkes.nl

Chronologische lijst van de Meesters van het Goud- en Zilversmids-gilde te Bolsward en hunne leerlingen. 1608—1798.

Meesters.	Jaar van toe-treding.	Leerjongens.	Jaar waarin aange-nomen.	
MEIJE POPPES		Fonger Jelmers	1609	
		Gosse Symens	1611	
		Frans Ryencks	1614	later Frans Rienks Baerdt werd meester pl.m. 1628.
		Hert Romckes	1616	uit Pingjum.
		Lodewyck Clases	1623	
GERRITHENDRYCS		Hendryc Gerrits	1609	meesterszoon
		Homme Wijbesz	1612	
		Syne Synes	1612	
		Lolle Jeltes	1614	werd meester pl.m. 1624
	vóór	Jan Hendrycks	1615	uit Parrega.
		Jan Dood	1629	
HOLKE SYUERDTSZ	of in	Gherrijt Holckesz	1609	
DOUWE PYTTERS	1608 *)			
PITER INTIES		Lambert Paulus	1609	
		Bartele Menses	1609	
F. SIOERDS				
HEERCKE HEERCKES		Jildert Fopma	1610	Heerke Heerckes was Vroedsman ten tijde van de bouw van het nieuwe Stadhuis te Bolsward 1613 tot 1617.
		Watze Berns	1612	
		Lolcke Jansen	1613	
		Anter Menses	1623	
		Caerl Jans	1629	
JAN CRISTOFFELS				
JAN SIOERTSZ	1609	Syoerd Pytters	1610	
		Sûerdt Franses		

*) Van de eerste acht gildebroeders wordt in het gildeboek der zilversmeden te Bolsward niet gemeld, dat zij hun proef afgelegd hebben. Ze komen echter allen voor als onderteekenaars van de gildebrief van 1608. Zij waren dus toen reeds meesters en hebben hun proef dus zeker vóór of in 1608 afgelegd.

Wumkes.nl

Meesters.	Jaar van toe-treding.	Leerjongens.	Jaar waarin aange-nomen.	
FOLCKERT ROCHUS	1616	Lolcke Wopkes	1616	
		Wyllem Jans Olthof	1620	
		Tamme Wyllems	1623	
		Wyllem Pytters	1623	
		Rochus Folckerts	1627	meesterszoon
		Goslyck Hettes	1633	
		Antonijs Heerckes	1639	
		Harmen Jans Olthof	1642	
JARYCH JARYCHS verkrijgt alleen sommige gilde-broeders-rechten	1616			
FRANS ARIJANS noemt zich later RIEMERSMA	1620	Joucke Syuerts	1623	
		Lolce Jeltijs	1624	
		Scholte Jans	1627	
		BauckeRyemersma	1638	
LOLLE JELTIS	± 1624	Ariaen Riemersma	1643	meesterszoon, werd zelf meester in 1653.
werd leerling bij Gerryt Hendrycs in 1614		Jan Foppes	1632	
		Jelte Lolles	1641	
		Caesar Douwes Eisma	1644	
J. RIEMERSMA	± 1623			
JACOB TOBIAS	± 1623			
ANNE HEERCKES werd leerling in 1617	± 1627	Otte Pytters	1627	
		Oene Annes	1639	
		Jelte Annes	1641	
		Jan Annes	1644	meesterszoon, werd zelf meester in 1654.
FRANS RIENCKS noemt zich later BAERDT (ook geschreven Baardt, Baarde of Baarda) werd leerling bij Meye Poppes in 1614	± 1628	Joannes Fockes	1629	
		Hans Hanses	1633	later Hans Hanses Bruinsma, vestigde zich in 1646 als meester te Dokkum.
		Jarich Gerbens	1633	
		Claes Baerdt	1640	meesterszoon, werd zelf meester in 1654.
		Cornelis Wopkes	1642	
PYTTER JANS	vóór 1649	Claes Claeses Balck	1659	werd meester in 1670.
LOUWERENS JACOBS	—			
JACOB BAUCKES	1649	Meije Aukes Algera	1659	
		Jacob Henderycks	1659	

Wumkes.nl

Meesters.	Jaar van toe-treding.	Leerjongens.	Jaar waarin aange-nomen.	
ARIJAN RIEMERSMA werd leerling bij zijn vader Frans Arijans in 1643	1653	Jacob Jans	1658	
JAN ANNES noemt zich in 1688 JORNA	1654	Jan Minnes	1656	
		Epke Meyes	1656	
		Occe Sijbrens	1660	
		Harcke Baerdt	1660	werd meester in 1684
		Gatze Atsma	1667	
CLAES BAERDT werd leerling in 1640	1654	Claes Jans	1655	
		Johannes Jeltes	1658	
		Frans Lous Machet	1685	werd meester in 1697
FONGER FOPPES noemt zich later INTHIEMA werd leerling in 1648	1658	Foppe Cornelis	1658	
JAN JACOBS MUNNICKHUYSEN werd leerling in 1651, trad uit het gilde in 1709	1663			
YDTS DOUWES noemt zich in 1670 RISPENS	1665			
EPKE MEIJES	1667			
RIENCK BAARDA werd leerling in 1647	1667	Sijerck Syercksen Mellema	1667	
JAN JANSEN OLTHOFF	1668	Pybe Romkes Lamring	1677	
		Meye Epkes Enga	1678	
		Gerryt Pierkens	1681	
CLAES CLAESEN BALCK was tusschen 1685 en 1695 keurmeester generaal voor Friesland	1670			Zie met betrekking t. h. generaal-keurmeesterschap Bijlage C hierna.
IPPE DOUWES HOUCKEMA	1677			
CLAES JANS	1677	Jan Taeckes Sakens	1679	

Wumkes.nl

Meesters.	Jaar van toetreding.	Leerjongens.	Jaar waarin aangenomen.	
HARCKE BAERDT bij de vermelding van zijn meesterschap in 1684 staat dat hij reeds lang te voren zijn proef had afgelegd. Hij is een zoon van Rienck Baerdt en werd in 1660 leerling bij Jan Annes Jorna	vóór 1684	Joannes Leys Hoven	1692	
		Sioerd Gerbens Bolta	1693	
		Sijmen Sircks Lollum	1693	
		Reynck Harckes Baerdt	1697	meesterszoon.
MEIJE EPKES ENGGA werd leerling bij Jan Jans Olthoff in 1678	1688	Sikke Pyters Horrius	1693	
S. ROLWAEGEN	1693			
PYTTER PYTTERS HORRIUS (of HORREUS)	1693	Arend Hendriks Trompetter	1693	
		Rienc Gerryts Baerda	1697	
		IJpeus Siccama	1705	
		Reijn Sioerds	1720	
		Uldrich van Elseloo	1724	
A. SANDERS	1693			
GERRYT WILLEMS PIERKENS werd leerling bij Jan Jans Olthoff in 1681	1694	Hein Willems Monsma	1717	
		Hermanus Lieuwes Fockens	1722	
MARTEN MARTENS AGGEMA treedt in 1710 uit het gilde	1695			
FRANS LOUS MACETT werd in 1685 leerling bij Claes Baerdt, was waarschijnlijk	1697	Jelto Heerckes	1697	
		Gerrit Freercks Lantinga	1710	

een nakomeling van Caesar Macett vrijheer van Trunco en Salugier in Piemont, die in het begin der 17e eeuw waarschijnlijk om des geloofswille uit zijn vaderland week en zich te Bolsward vestigde.

Wumkes.nl

Meesters.	Jaar van toe-treding.	Leerjongens.	Jaar waarin aange-nomen.	
SIOERD JONGERS DIJKSTRA	1698			
TOBIAS VAN VELSEN werd in 1683 leerling te Sneek en legde daar in 1698 zijn proef af, waarna hij zich blijkbaar te Bolsward vestigde	1698	Jacob Boeles Kok	1712	
		Siouke Poppes Lamringa	1714	
		Gerryt van Velsen	1721	meesterszoon
		Folckert Abrahams	1728	
		Reynder Reydsma	1735	
G. HORRÉUS	1712			
DOEDE PIERS BAKKER	1721			
EGBERTUS TEEKELENBURG	1721	Jacob Doedes	1722	
		Lourens Jacobs	1729	
		Jan Adema	1739	
FOKKE REGNERUS FOCKENS	1721			
IJPEUS SICCAMA werd leerling bij Pyter Pytters Horrius in 1705	1731	Gerryt Hesling	1731	
		Alexander Groensma	1737	
HARMEN LIEUWES FOKKENS	1742			
JAN DOEDES	1740			
GERTH of GERRIT VAN VELSEN werd leerling bij zijn vader Tobias van Velsen in 1721	1742	Djurre Jans Westerbaan	1754	
LAUWERENS JACOBS noemde zich later RINGNALDA	1744	Flippes Jacobes	1748	
		Wopcke Claeses Knoop	1751	
EVERT WIARDA	1747			
FOLKERT VAN DER BURG	1751	Abram Lantinga	1757	

Wumkes.nl

Meesters.	Jaar van toe-treding.	Leerlingen.	Jaar waarin aange-nomen.	
GERRYT VAN VELSEN	1754			
DJURRE JANS WESTERBAAN	1766	Licle Klazes Tjessema	1774	
		Sytse Djurres Westerbaan	1784	meesterszoon.
ATE JORRITSMA	1773	Pieter Joostes	1774	
		Frans Braaksma	1780	
		Jan Romckes Steensma	1783	
		Jan Hanses	1789	
BERNARDUS EERDMANS legde een draadwerkersproef af en wordt ook speciaal genoemd meesterdraadwerker	1775	Foppe Annes van der Wal	1778	
		Foppe Andrys (Zoutman)	1779	
		Dirck W. Brouwers	1782	
		Ite Ühlberg	1789	
		Henricus Eerdmans	1792	meesterszoon.
		Johannes Jelles	1792	
TAEDE VAN MANEN	1787	Douwe E. Hollander	1787	
FOPPE ZOUTMAN werd leerling bij Bernardus Eerdmans in 1779, legde een draadwerkersproef af	1789			
JAN WIJGER SWERMS	1791	Barend Keilman	1791	
DIRK W. BROUWER werd leerling bij Bernardus Eerdmans in 1782, was woonachtig te Workum, maakte zijn proef (een draadwerkerscorpus) aan den winkel van Foppe Zoutman	1798			

Wumkes.nl

SNEEK.

Van het Sneeker Goud- en Zilversmidsgilde is in het stedelijk archief niets anders te vinden, dan een klein in perkament gebonden boekje loopende van 1600 tot 1744. Bovendien wordt in het Friesch Museum bewaard de op perkament geschreven origineele gilderol in 1609 door *„Burgemeesteren Scepenen ende Raden der Stede Sneek"* op verzoek van *„de gemeene Goltsmeden uitgevaardigd"*.

Uit de in het gilde-boekje geplaatste aanteekeningen konden lijsten van de Sneeker gildemeesters en de leerjongens aldaar over de voormelde jaren worden opgemaakt, terwijl er ook enkele gegevens van het oude handwerk uit op te diepen zijn.

Ook uit dit gilde-boekje blijkt wel dat het Sneeker Gilde reeds vóór 1600 een voor deze stad aanmerkelijken omvang had gekregen.

Bij het inschrijven toch aan het begin daarvan van de gildemeesters, die in 1600 deel daarvan uitmaakten, blijkt, dat er toen reeds een tiental meesters lid van het Gilde waren.

Op 1 December 1648 werd op de gildevergadering besloten, dat *„voortaan yder gildebroeder tot profyt van 't gilde van yder loat silver in de keur sall betalen een duyt."* Waar tevens aan iederen meester de verplichting werd opgelegd om jaarlijks minstens een rijksdaalder aan keurloon te betalen en een duit gelijk is aan een/achtste stuiver, zoodat er 400 duiten in een rijksdaalder gaan, blijkt hieruit dat er op gerekend werd, dat ieder meester ten minste 400 lood zilver jaarlijks aan keurmeesteren voor zou leggen.

Wij hebben buitendien gezien, dat de Friesche meesters de kleine zilveren voorwerpen niet behoefden te laten keuren, terwijl er ontegenzeggelijk in vroegere eeuwen door de gildebroeders menig zilveren voorwerp aan de keuring van overheidswege onttrokken is, om daardoor het keurloon te besparen.

Aan het slot van het Sneeker gildeboekje is een lijst van diverse voorwerpen opgenomen waarvoor door verschillende gildemeesters het keurloon is betaald.

Blijkbaar is dit een lijst, die in een der jaren in het begin van de 18e eeuw door de stedelijke keurmeesters is opgemaakt voor de ontvangst der keurgelden. Waar deze lijst een goed inzicht geeft van wat toen door deze Sneeker zilversmeden werd vervaardigd, geef ik er hieronder een copie van.

Wumkes.nl

Gildemeester.	Gekeurde voorwerpen.	Gewicht.
EDEMA [1])	2 kop — sout — 1 most. extra	53 loot
IJSKE VOGELSANG [3])	6 lepels	19 „
EDOMA [1])	2 kop 1 trekpott	42 „
FOGELSANG [3])	1 kop	18 „
	2 thebosje en kop	49 „
EDOMA [1])	1 theketel	56 „
FOGELSANG [3])	1 kop met 2 melkkomme	30 „
	Cop en lepel foer Fugelsang [3])	25 „
SIAERDA [4])	kandlaren	44 „
BILTSIUS [5])	2 trekpotties	34 „
IDOMA [2])	3 Sneecker lepels	18 „
IEDOMA [2])	1 koffiepot	79 „
IEDOMA [2])	1 kop	16 „
VUGELSANG [3])	een kop	16 „
WIJGER [6])	een trekpottie	19 „
BILTIUS [5])	2 soutfaten	10 „
COPPENS [8])	een spoelkop	9 „
EDOMA [1])	een beker	17 „
VUGELSANGH [3])	2 soutfatties	10 „
BILTIUS [5])	extra	11 „
REINERUS [7])	2 schuyers	7 „
COPPEN [8])	1 silvre cop	19 „
BILTIUS [5])	een kop	14 „
BILTIUS [5])	een kantige kop *) extra	19 „
FUGELSANG [3])	3 koppen	44 „
IEDEMA [2])	1 trekpot en thebus	37 „
FUGELSANG [3])	1 kop — 1 kop extra	19 „
BILTIUS [5])	1 trekpot 2 komspoel	29 „
FOGELSANG [3])	2 spoelkommies	10 „
REINERUS [7])	1 kop	12 „

[1]) FEDDO IJDES EDOMA, meester geworden in 1704.
[2]) O. IJDAMA „ „ „ 1711.
[3]) IJSKE GERBENS VOGELSANGH „ „ „ 1698.
[4]) FRANCISCUS GISBERTI SIAERDA „ „ „ 1694.
[5]) JENTIE BILTSIUS „ „ „ 1707.
[6]) W. SCHREUDER „ „ „ 1720.
[7]) REIN CLASES REGNERY „ „ „ 1711.
[8]) JAN COPPENS „ „ „ 1706.

*) Deze koppen zijn blijkbaar de bekende brandewijnskoppen of kommen, waarvan er vele worden aangetroffen met het Sneeker stadskeur.

Wumkes.nl

Zijn hoofdbelang ontleent het Sneeker gilde-boekje echter aan het feit, dat er van 1642 af tot 1744 toe, de jaarletters in opgeteekend zijn, die de keurmeester-Generaal jaarlijks aan den, uit en door het gilde gekozen plaatselijken keurmeester toezond, welke letter dan voor het volgende gildejaar als teeken in het zilver [1]) geslagen moest worden.

Dit gildejaar liep, zooals hiervoor reeds is aangetoond, van een December, den dag gewijd aan den beschermheilige der gouden zilversmeden SINT ELOY, tot dienzelfden datum van het volgende jaar.

De hierna gegeven lijst der jaarletters is samengesteld van 1610 tot 1642 uit de hiervoor omschreven gegevens aangetroffen in het archief te Bolsward.

Voor die van laatstgenoemden datum tot 1744 uit het Sneeker gilde-boekje, terwijl die van de daarop volgende jaren zijn opgesteld in aansluiting met de vorigen en getoetst aan gedateerde en van een jaarletter voorziene zilveren voorwerpen.

Een kleine vergissing is bij de jaarletters na 1755 niet geheel uitgesloten, aangezien de verschillende keurmeesters-Generaal afwisselend 20, 21 of 22 letters van het alphabet gebruikten.

Bij het gebruiken van de lijst moet men dus de jaarletters der beide laatste alphabetten met eenig wantrouwen beschouwen, terwijl steeds in acht genomen moet worden, dat de gegeven jaarletter niet alleen geldt voor het aangegeven jaar, maar ook voor de maand December van het vorige jaar. Bovendien geven de slordige wijze, waarop het gildeboekje te Sneek in sommige jaren is aangehouden en het feit dat de gilde-vergaderingen in de 17e eeuw nog wel meest op 1 December of althans in de maand December werd gehouden, doch in de 18e eeuw meest in een van de eerste drie maanden van het jaar plaats vond, reden tot voorzichtigheid.

Het feit dus, dat een op een enkel gedateerd stuk zilver voorkomende jaarletter op een verschil van een enkel jaar met de hieronder gegeven lijst duidt, mag dus nog geen reden zijn de met zorg opgestelde lijst meer te wantrouwen dan uit de hiervoor genoemde feiten te verklaren is.

---

[1]) Gekeurde gouden voorwerpen ben ik in de geraadpleegde gildeboeken der Friesche steden niet tegen gekomen.

Wumkes.nl

Jaarletters door den Friesschen keurmeester-Generaal gebruikt van 1610 tot 1798. [1])

1e Alphabet.			2e Alphabet.		
Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.	Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1610	A	De A voor het jaar 1610 is afgeleid van een onduidelijke jaarletter aangegeven in het Bolswarder gildeboek van het jaar 1609. Dit is de eerste vermelding van een jaarletter in Friesland gebruikt.	1632	A	Op de avondmaalsbeker uit Oosterwierum uit 1631 komt voor een kapitale schrijfletter *A*. Deze beker zal dus gekeurd zijn in Dec. 1631.
1611	B	De letters B tot en met V van het eerste alphabet zijn daarbij in aansluiting geplaatst overeenkomstig de steeds gevolgde orde dus met weglating van de J en U.	1633	B	Voor het jaar 1633 vond ik als jaarletter een kleine gothische b.
1612	C		1634	C	
1613	D		1635	D	
1614	E		1636	E	
1615	F		1637	F	
1616	G		1638	G	
1617	H		1639	H	Cf. Collecteschaal Leeuwarden Friesch Museum 1632 — H
1618	I		1640	I	
1619	K		1641	K	
1620	L		1642	L	Van 1642 tot 1744 cf. Sneeker gildeboekje. Sommige letters waren niet ingevuld, de plaatsing tusschen de andere letters liet echter geen twijfel over.
1621	M		1643	M	Niet ingevuld.
1622	N		1644	N	
1623	O		1645	O	
1624	P		1646	P	
1625	Q		1647	Q	Niet ingevuld.
1626	R		1648	R	cf. Kroezen Armhuis Bolsward 1648 merken Bolsward lelie — R.
1627	S		1649	S	
1628	T	Conform Bolswardsch gildeboek.	1650	T	Niet ingevuld, doch cf avondmaalsbeker Tjerkgaast 1650-T.
1629	V		1651	V	
1630	W	Het is niet geheel uitgesloten, dat voor de jaren 1630 en 1631 resp. Y en Z moet worden gelezen.			
1631	Y				

[1]) Het is de verdienste van den heer F. BAKKERS, dat hij voor het eerst heeft gewezen op de gegevens voor de bepaling der jaarletters uit het Sneeker gildeboekje. Hij gaf een korte publicatie dezer jaarletters van 1642 tot 1744 in de Navorscher jaargang 1911.

Wumkes.nl

3e Alphabet.

Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1652	A	niet ingevuld
1653	B	
1654	C	niet ingevuld, doch Cf Collecteschalen Bolsward 1654-C
1655	D	
1656	E	
1657	F	
1658	G	niet ingevuld. De avondmaalsbeker van IJtens van 1658 is gemerkt Bolsward-zwaan—F en moet dus gekeurd zijn voor December 1657
1659	H	
1660	I	Cf. avondsmaalbeker Giekerk 1660-I, vergel. ook avondmaalsbeker en offerschaal Wijnaldum met jaarletter I Catalogus-tent.Leeuw. 1900
1661	K	
1662	L	
1663	M	
1664	N	
1665	O	
1666	P	
1667	Q	
1668	R	Cf. avondmaalsbeker St. Annaparochie 1668-R
1669	S	niet ingevuld
1670	T	cf. bierpul vereerd door Anna Susanna Baronesse tot Schwartzenberg aan haar man Jhr. Orck van Doyum A° 1670, no. 63 tentoonstell. 1900
1671	V	
1672	W	

4e Alphabet.

Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1673	A	niet ingevuld
1674	B	„ „
1675	C	„ „
1676	D	„ „
1677	E	
1678	F	
1679	G	
1680	H	
1681	I	
1682	K	
1683	L	
1684	M	niet ingevuld, doch cf. een avondmaalbeker van den Leeuwarder meester Johannis Jans 1684-M
1685	N	
1686	O	
1687	P	Cf. avondmaalsbeker Koudum 1687-P
1688	Q	
1689	R	
1690	S	
1691	T	
1692	V	
1693	W	De jaren 1693 en 1694 niet ingevuld zouden dus ook resp. Y en Z kunnen zijn
1694	Y	

N.B. Er is onderscheid tusschen de jaarletters der verschillende alphabetten. Behoudens uit nader merkenonderzoek te verkrijgen resultaten kan men hiervan zeggen, dat in het algemeen de jaarletter in de 17e eeuw geplaatst is in een half rond schild, zonder verdere versiering, terwijl in de 18e eeuw het schild, waarin de letter geplaatst is geregeld afgedekt is door een soort driepuntige kroon en van onder meestal in een punt is uitgebogen.

In het algemeen zijn de letters der eerste acht alphabetten kapitale drukletters ofschoon op dezen regel een enkele maal een uitzondering voorkomt als bijv. een kapitale schrijfletter *A* voor 1632 en een kleine gothische 𝔥 voor 1633.

De letters van het negende alphabet zijn hoofdzakelijk kapitale schrijfletters ofschoon hiertusschen ook kleine schrijfletters voorkomen als bijv. voor 1789 een *m*.

Wumkes.nl

5e Alphabet.

Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1695	A	niet ingevuld, doch cf. avondmaalsbeker Deinum 1695-A
1696	B	niet ingevuld.
1697	C	„ „
1698	D	„ „
1699	E	„ „
1700	F	„ „
1701	G	Conform een lepel van den Leeuwarder Meester A. Passamier met inscriptie 1701 en jaarletter G.
1702	H	
1703	I	
1704	K	
1705	L	
1706	M	In 1706 en 1707 wordt J. Ketel meester zilversmid te Leeuwarden in het Sneeker gildeboekje als keurmeester-Generaal vermeld. Conform het avondmaalzilver v. d. Nederd. Herv. Gem. te Harlingen 1707-N
1707	N	
1708	O	
1709	P	
1710	Q	
1711	R	
1712	S	
1713	T	
1714	V	
1715	W	

6e Alphabet.

Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1716	A	
1717	B	Cf. avondmaalsbeker Garijp—Eernewoude 1717-B
1718	C	niet ingevuld
1719	D	
1720	E	
1721	F	
1722	G	
1723	H	
1724	I	
1725	K	
1726	L	
1727	M	
1728	N	
1729	O	
1730	P	
1731	Q	
1732	R	
1733	S	
1734	T	
1735	V	

N.B. Alleen bij de 2e, 3e, 5e, en 6e alphabetten hebben wij zekerheid ten opzichte van de laatste jaarletter, omdat deze in het Sneeker gildeboekje is aangegeven. Bij de 2e en 6e alphabetten is dit de „V", bij de 3e en 5e de „W".

Bij de overige alphabetten moesten de laatste of de laatste twee jaarletters min of meer bij gissing worden vastgesteld.

Wumkes.nl

7e Alphabet.

Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1736	A	
1737	B	
1738	C	
1739	D	
1740	E	
1741	F	
1742	G	
1743	H	
1744	I	Het Sneeker gildeboekje gaat niet verder dan tot 1744
1745	K	
1746	L	
1747	M	
1748	N	
1749	O	
1750	P	
1751	Q	
1752	R	
1753	S	
1754	T	
1755	V	Tot en met 1755 kunnen de jaarletters met zekerheid worden aangegeven Van 1756 loopen wij gevaar òf een der eindletters van het alphabet over te slaan òf een dier letters ten onrechte te gebruiken. Waar het vergelijkingsmateriaal na 1755 hoofdzakelijk bestaande in geboortelepels bovendien minder betrouwbaar is, blijft de jaarletter-aanwijzing hierna voorloopig nog eenigszins dubieus..

8e Alphabet.

Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1756	A	
1757	B	
1758	C	
1759	D	
1760	E	
1761	F	
1762	G	
1763	H	
1764	I	
1765	K	
1766	L	
1767	M	
1768	N	
1769	O	
1770	P	
1771	Q	
1772	R	
1773	S	
1774	T	
1775	V	
1776	Y	Conform twee vazen gebruikt als doopvont en offerbus v. d. Nederd.Herv. Gem. te Bolsward in 1776 aan de Gem. geschonken, door B. Storm in 1759 te Leeuwarden meester geworden (meesterteeken een helm). Zij dragen den jaarletter Y blijkens de catalogi v. 1880 en 1900.
1777	Z	N.B. Een lepel van J. de Wal te Leeuwarden, meester geworden in 1771 draagt de jaarletter Z, terwijl dezelfde jaarletter ook voorkwam op kandelaars verkocht uit de nal. v. Baron v. Balveren, Arnhem 1921, gemerkt met een eend, het meesterteeken van Justus Wiarda te Leeuwarden, meester geworden in 1754.

Wumkes.nl

9e Alphabet.

Jaar.	Letter.	Aanmerkingen.
1778	*A*	N.B. Hoofdzakelijk trof ik de jaarletter van dit 9e alphabet aan als kapitalen van schrijfletters.
1779	*B*	Conform lepels van de Stads Armenkamer te Leeuwarden van den Leeuwarder meester H. Daum met inscriptie 1779 en als jaarletter de kapitale schrijfletter *B.*
1780	*C*	
1781	*D*	
1782	*E*	
1783	*F*	
1784	*G*	Conform het tafelzilver (45 stuks) blijkens inscriptie aan de Diaconie der Nederd. Herv. Gem. te Leeuwarden in 1784 geschonken, op alle stukken waarvan als jaarletter de kapitale schrijfletter *G.* voorkomt.
1785	*H*	
1786	*I*	
1787	*K*	
1788	*L*	
1789	*M*	N.B. een vork van J. de Wal, in 1771 te Leeuwarden meester geworden, is niet geteekend met een hoofdletter, maar met een gewone schrijfletter *m.*
1790	*N*	
1791	*O*	
1792	*P*	
1793	*Q*	Conform avondmaalsbeker Lekkum gedateerd 1793 met jaarletter *Q.*
1794	*R*	Conform lepel van den Leeuwarder Meester R. Posthumus en met inscriptie 1794 en als jaarletter de kapitale schrijfletter *R.*
1795	*S*	N.B. Een lepel van den zilversmid H. Kingma in 1794 te Leeuwarden meester geworden, draagt het ingestippelde jaartal 1795 en als jaarletter een gewone schrijfletter *a,* die dus mogelijk voor 1795 of 1796 zou kunnen gelden, tenzij het ingepunte jaartal 1795 later op den lepel is aangebracht. Zie echter ook de opmerking bij de lijst der Leeuwarder meester zilversmeden.
1796	*T*	
1797	*V*	

Wumkes.nl

Chronologische lijsten van de in het Gildeboekje der Goud- en Zilversmeden te Sneek vermelde meesters en leerjongens van 1600 tot 1747.

A. Meesters.

	Jaar van toetreding tot het gilde.	Laatste jaar waarin van de werkzaamheid van den meester bleek.	
Dirck Jansen Jan Jansen Claes Pijbes Jan Doedes Frans Jansen Jan Schoutes Jan Sijmons Frans Jansen Harlingensis Augustijn Claesen Verbeek Hellert Jacobs	vóór of in *1600*	komen na *1640* niet meer voor	Boven de vermelding van deze eerste tien meesters staat in het gildeboekje vermeld: Anno 1600. Dit sijn die naemen van die goudtsmeden der stadt Sneek van het jaer Ao 1600.
Folckert Jansen Pluymioen	vóór 1641	1641	Vóór 1641 zijn in het gildeboekje geen notulen aangeteekend. De vermelding van het jaar van toetreding vangt eerst met 1664 aan.
Jacob Jacobs	vóór 1641	vóór 1641	
Agge (ook Aggaeus) Jansen Syrxma	vóór of in 1641	1652	
Dirck Jansen Fuylenses (ook Filensijs)	vóór of in 1641	1661 of 1672	N.B. Dirck Jansen Filensis komt voor tot 1661. In 1670 komt voor Dirck Jansen Roods tot in 1672 Dirck Jansen. Wellicht is dat dezelfde persoon.
Intien Gerrijts	vóór 1641	vóór 1641	
Jan Jansen Oldthoff (of Oldtgow)	vóór 1641	vóór 1641	
Toenis (ook Antonis) Gerryt Robijnsma	vóór of in 1641	1675	

Wumkes.nl

	Jaar van toetreding tot het gilde.	Laatste jaar waarin van de werkzaamheid van den meester bleek.	
SCHOUTE (ook SCHOLTE) JANSEN	vóór of in 1641	1653 of 1673	N.B. Scholte Jans komt voor tot 1656. Van 1658 tot 1673 komt voor Scholte Jans Scholten of J. Scholtens. Wellicht is dat dezelfde persoon.
JAN JANSEN UYL (of WYCELL)	vóór of in 1643	1676	
JAN WILLEMS WOLEWIJN	vóór of in 1644	1648	
WYGER JANSEN VAN ISENS (later WYGER JANSEN ISINGA)	1648	1679	
MARTEN FRANSEN	in of vóór 1648		Komt niet voor op de lijst. Marten wordt achter in de notulen van 1648 vermeld als een gildebroeder, die jaarlijks slechts een kroon of 40 stuivers aan 't gilde moest betalen in plaats van een rijksdaalder (of 50 stuivers) zooals de andere gildebroeders.
FREERCK WYGERS MOCKEMA	1664	1665	werd leerling in 1655.
GERRYT TÜNNES ROBYNSMA	1668	1690	werd leerling in 1657.
OLLIJFF TUNNIS	1668	1673	
HYLBRANT GEARLLIFF VAN DE WOÜ	1674		
JAN SCHOUTENS (die jonge)	1675	1680	werd leerling in 1658.
GAERBEN ISKES later G. I. VOGELSANGH	1675	1690	werd leerling in 1662.
HIDSER LAUSWOLT	1682	1711	
AGE BINSES LOOXMA	1686	1744	Komt niet voor op de lijst van meesters. Hij teekent echter de notulen van 1686 af en is herhaaldelijk keurmeester en onderkeurmeester v. h. gilde, betrekkingen die speciaal door gildebroeders werden vervuld. Ook teekende hij met de andere gildebroeders het contract over het aanschaffen van den nieuwen lavuurmolen c.a. in 1700.

Wumkes.nl

	Jaar van toetreding tot het gilde.	Laatste jaar waarin van de werkzaamheid van den meester bleek.	
Franciscus Gisberti Sjaerda	1694	1707	werd leerling in 1681.
Tobias Felsen	1698		werd leerling in 1683.
Gaerben Widmers Rauert ook Rauwerda	1698	1708	werd leerling in 1686.
IJske Gerbens Vogelsangh	1698	1733	werd leerling in 1687.
Feddo IJdes Edema (of Edoma)	1704	1744	werd leerling in 1696.
Jan Koppens	1706	1738	
Jentie (Harings) Biltsijus	1707	1730	werd leerling in 1693.
O. IJdama	1711	1744	
Rein Clases (Regnery)	1711	1731	Komt niet voor op de lijst van meesters; komt echter om dezelfde reden als A. B. Looxma in aanmerking om onder de meesters te worden opgenomen.
Wieger (Cornelis) Schreuder	1720	1744	Komt niet voor op de lijst van meesters; komt echter om dezelfde reden als A. B. Looxma in aanmerking om onder de meesters te worden opgenomen. Hij werd zilversmidsleerling in 1705.
Wybren A. Fechter	1722	1742	
IJ. O. Feenstra	1729	1743	werd leerling in 1718.
Joannes de Vries	1735	1744	
Taede van Manen	1741	1742	Komt niet voor op de lijst van meesters; komt echter om dezelfde reden als A. B. Looxma in aanmerking om als Mr. zilversmid te worden beschouwd.
W. Wiaerda	1742		
Haring Bilsius	1744		
Claes Eekma	1747		werd leerling in 1740.
Martinius Onëides	in of vóór 1752		Waar het gildeboekje in 1747 eindigt komt Onëides hierin niet voor. In archivalia van Wijmbritseradeel c.a. contributie Zeedijken blijkt, dat hij in 1752 Mr. Zilversmid te Sneek was en voor gemelde Contributie „Silveren leepels, forken en soutvaten" leverde.

Wumkes.nl

B. Leerjongens.

„Die naemen fan die aenkomende jonghens sien desen:

Harmen Sijtses		Aet Hagyûs	1680
Syoert Jeltes		Frans Gysberts	1681
Johannes Sennes		Marten Wibes	1682
Methe Gemes		Baucke Arents	1682
Johannes Takonnes		Merckes Asueres	1682
Hendirck Lieues		Tierck Bos	1682
Wybe Heltes		Jentie Idses	1682
Jan Pytters		Tobias Felsen	1683
Jan Dircks Fuylensis		Folckert Hanses	1685
Stoffel Dircks Fuylensis		Gerben Widmers	1686
Regneres Andreijas		IJske Gerbens Fogelsangh	1687
Sipkye Broersma		Jackobis Stellingwerf	1688
Claes Goslygs		Boukes Keimpis v. d. Linde	1692
Diercke Jans		Jentie Haring Biltsius	1693
Frans Melchers		Hendrick Jarig Joustra	1695
Elsert IJans		Jan Hommes Agricola	1695
Fredryc Moll		Fedde Ides Idema	1696
Watse Pyters Hobma		Jelle Hyns Mynnema	1696
Saecke Claeses		Cornelius Joannes	1698
Kuypper		Rientz Widmers	
Jan Wyger van Esens	1649	Rauwert	1698
Benne Willems		Pier Gerbens Vogelsangh.	1699
Soolstra		Reyn Claesses	1700
Fredrick Wygers		Reinner Duercks	1700
Mockema	1655	Johannes Hellendoorn	1703
Gaerryt Thunnes	1657	Gysbertus Siairda	1703
Tyerdt Gerbens	1656	Wyger Cornelis	
Johannes Jans Ull	1658	Schreuder	1705
Duyrck Brouwers		Alef Longerhouw	1707
Jan Scholtes die jonge	1658	Iede Huites v.d. Molen	1707
Jacob Pytters	1661	Jan Hemming	1718
Gerben ieskes	1662	Yppe Feenstra	1718
Foppe Gruytsma	1663	Homme Sleeswijk	1719
Gemme Sybrysen	1667	Pieter de Bly	1722
Jan Johannes Tunnys		Hans Geerts	1730
Belle Branderssoon	1674	Claes Eekema	1740
Claes Taeckes			
Haerkema	1674		
Pitter Ulbes Faeriks	1675		
Helbrandt Tyerdts	1676		
Wibe Gerlofs Elseloo	1677		
Gerardus Robinsma	1680		

Wumkes.nl

DOKKUM.

In het archief te Dokkum worden een tweetal in perkament gebonden boeken bewaard met het opschrift „dit is het silversmidsgilde Ambachtsboek".

Ze vangen aan met een gilderol van 27 artikelen, welke geen jaartal draagt, doch die op den 18en Juni 1645 door de Magistraat van Dokkum werd geapprobeerd. De bepalingen ervan komen in hoofdzaak overeen met die van de andere steden.

Als eigenaardigheid vinden wij hier naast gildebroeders ook gildezusters vermeld. Blijkbaar was dit instituut ingesteld om aan weduwen of dochters van overleden meesters gelegenheid te geven zilver en goud te verkoopen en ten behoeve daarvan lid van het gilde te blijven.

Deze maatregel had zeker een tweeledig doel. Aan den eenen kant werd voor de nagelaten betrekkingen een middel van bestaan geschapen, terwijl aan den anderen kant de gildebroeders van de zijde van die betrekkingen geen ongecontroleerde en dus ongewenschte concurrentie kregen.

Dat dit laatste niet denkbeeldig was, bleek te Leeuwarden waar „Aeltje Mensma naegelaten doghter van (den gildemeester) Arjen Mensma" een dergelijke handel in goud en zilver buiten controle van het gilde dreef. Dit feit gaf toen de gezamenlijke gildebroeders aldaar aanleiding om in 1698 ernstig bij de Magistraat hiertegen te protesteeren.

Een andere merkwaardigheid, die wij te Dokkum aantreffen betreft het aankoopen van verschillende voorwerpen bij het smelten en gieten van zilver benoodigd als *„kolen, smeltcroesen, wijnstien, visbienen"*. Werd door een gildebroeder hiervan meer gekocht dan hij zelf noodig had, dan mocht hij eerst zijn eigen gerief er van behouden, doch moest hij het overige aan de andere gildebroeders, die daaraan behoefte hadden, afstaan tegen den inkoopsprijs. Alweer een van die eenvoudige practische middelen door de gildebroeders toegepast om ongewenschte speculatie en prijsopdrijving tusschen collega's te voorkomen.

De eerste gilderol werd hier door vier gildebroeders en een gildezuster onderteekend.

Wumkes.nl

Blijkbaar vormden dezen toen gezamenlijk het geheele gilde. Het is echter niet duidelijk of de gilderol, die door Burgemeesteren en Raden der Stad Dokkum op verzoek van de keurmeesters en de oudsten van het goudsmidsgilde was uitgevaardigd ook in 1645, het jaar waarin ze geapprobeerd werd was opgesteld want de datum onder het stuk zelf is opengelaten.

Ik ben geneigd om te denken dat de gilderol zelf van ouderen datum is. Niettegenstaande toch dat daarin, naast de vijf onderteekenaars nog een zesde gildebroeder wordt aangenomen, vinden wij op Sint Andreasdag (30 November) 1646 genotuleerd, dat *„door vertrek en versterf van eenige gildebroeders 't Gold smidsgilde binnen deser stede ware geraeckt tot een getal van twee personen sijnde gebroeders bij welcken qualiteit het oudermans ende keurmeesters Ampt soude sonder suspitie coonen worden bedient."*

Het gilde was dus toen zoo verloopen dat het, indien er geen nieuwe gildebroeders bij gekomen waren, opgeheven had moeten worden aangezien van oudsher de regel gold, dat als in een stad niet meer dan twee meesters waren zij hun zilver in een naastbijgelegen stad ter keuring moesten aanbieden.

Gelukkig echter kwam er uitkomst van buiten en daarmee was het voortbestaan van het gilde verzekerd tot in 1798, het jaar waarin het tegelijk met de andere stedelijke gilden door de bewindslieden in de Bataafsche Republiek in navolging van de nieuwe Fransche leuzen als onnutte ballast over boord werd gezet.

Als nieuwe meester vestigde zich namelijk te Dokkum in 1646 Hans Hanszoon Bruinsma, die van Bolsward herkomstig was.

Bruinsma bleef blijkbaar te Dokkum als meester zilversmid gevestigd en overleed aldaar vóór 1662 [1])

De bloeitijd van het gilde viel ook te Dokkum blijkbaar in

[1]) Hans Hanses Bruinsma was sinds 1633 leerling van den Bolswardschen meester Frans Baerdt en trouwde op 8 Juli 1646 te Bolsward met Hester Rodingenus. Zijne, uit dit huwelijk waarschijnlijk in 1647 geboren, dochter Janneke trouwde in 1670 te Leeuwarden met den bekenden meester zilversmid aldaar Freerck Jarichs van der Lelij (opgave van den vroegeren gemeente-archivaris van Bolsward den heer D. Bartstra. Zie ook de Trouwboeken van Leeuwarden).

Wumkes.nl

het midden en in de tweede helft der 17e eeuw toen daar de meesters Jan Heixan, Jan Jacobs Folkema, Thomas Hicht en Lucas Lucassen Branda op den voorgrond traden.

De door deze meesters ter keuring gegeven voorwerpen geven ons — evenals te Sneek — een goede indruk van wat door hen vervaardigd werd.

Zoo vond ik van Jan Heixan tusschen 1664 en 1678: bekers, (brandewijns) coppen, lepels, een blaeker en een riem [1]); van Jan Jacobs (Folkertsma) tusschen 1675 en 1680: bekers, (brandewijns) coppen, soltfatten, ijsbekers en een speldebakje; van THOMAS HICHT tusschen 1675 en 1680: bekers waaronder die van het schoenmakersgilde [2]), bekerties, (brandewijns) coppen, soutfaties, mosterpotten, lepels, een poeierdoos, speldebakje, kerssnuiter, barbiersdoos, kaneelbos en jachthoorn en van Lucas Lucassen (Branda) tusschen 1675 en 1680: bekers, waaronder een die hij voor de ganstreckers [3]) had gemaakt, (brandewijns) coppen en een mengelen. [4])

Behalve de hiervoor vermelde zilveren voorwerpen kwamen in de keurlijsten nog voor een lampet met gieter, teljoor, toebacksdoos, schotels, suikertrommels, komfoorckes, tasbeugels enz. Ook hier missen wij weer gouden voorwerpen en kleine zilveren voorwerpen als knoopen, ringen, vingerhoeden, lijfssieraden, roomlepeltjes, boekhaken en het kinderspeelgoed, dat wij in de oude inventarissen aantreffen als poppegoed. Deze voorwerpen werden blijkbaar in geen der Friesche steden ter keuring aangeboden.

In het jaar 1690 worden in de keurlijsten voor de eerste maal vorken aangetroffen, die eerst in het laatst van de 17e eeuw meer algemeen in gebruik kwamen.

---

[1]) Deze riemen, die wij in oude inventarissen herhaaldelijk aantreffen, zijn gordels en andere costuumstukken, die met gouden en zilveren versierselen (slagen) waren bezet.

[2]) Deze schoenmakersgildebeker woog 153 lood. Het Sint Crispijnsgilde bezat bovendien nog andere zilveren voorwerpen in totaal zwaar 449 lood, die bij dezelfde gelegenheid door Thomas Hicht gekeurd werden.

[3]) Blijkbaar was deze beker bestemd als prijs voor een van die ruwe 17e eeuwsche volksspelen als het ganstrekken, het palingtrekken, het hondenwippen, enz.

[4]) Mengelen, nog in gebruik zijnde Friesche benaming voor een liter.

Wumkes.nl

Ook de meesterteekens van de Dokkumer zilversmeden zijn niet bewaard gebleven. Waarschijnlijk kunnen ook hier aan de hand van de hierna afgedrukte lijst der meesters van sommigen de werken worden herkend. Zoo trof ik op een ovale brandewijnskom met het typische tot ver in de tweede helft van de 18e eeuw in Friesland algemeen voorkomende grof gedreven roccoco-ornament als stempels aan: het wapen van Friesland, het gekroonde stedelijk wapen van Dokkum (een naar beneden gekeerde halve maan waaronder drie sterren) de jaarletter F (1784) en als meesterteeken de met een kroon versierde letters K D.

Blijkens de lijst van meesters moet dit het meesterteeken zijn van Klaas Djurrema, die in 1773 zijn proef aflegde. Hetzelfde monogram vond ik ook op zilveren boekhaken en knoopen. Op deze kleine werken kwamen echter, zooals steeds, geen andere keuren voor dan het meesterteeken.

Een theepotje, dat gemerkt is met de wapens van Friesland en Dokkum en dat als jaarletter een gekroonde K draagt, heeft als meesterteeken de aan elkaar sluitende en door een kroontje afgedekte letters H.R.

Dit achttiende eeuwsche werkstukje zal dus vermoedelijk afkomstig zijn van den meester Hendrik Beerns Ronner, die van 1738 tot 1775 te Dokkum werkzaam was.

Wumkes.nl

Chronologische lijsten van in de zilversmidsgildeboeken te Dokkum vermelde meesters en leerjongens 1645—1798.

A. Meesters.

	Namen.	Jaar van het afleggen van den Meesterproef.	Laatste jaar waarin de Meester in het Gildeboek voorkomt.	Aanteekeningen.
Deze meesters teekenden de eerste gilderol geapprobeerd in 1645.	PAULUSZACHARIA	vóór of in 1645		De beide eerstgenoemden werden bij de gilderol geäpprobeerd in 1645 voor de eerste maal als opvolgende keurmeesters benoemd.
	PYTTER ABRAHAMS			
	ABRAHAM JANSSEN			
	SAEKE WILLEMS			
	CATHARINA CANTER VAN OOSTEN			Deze gildezuster was handelaarster in goud en zilver.
	GERRYT GERRYTS BRUYNIA	± 1645		wordt in de eerste gilderol als nieuwe gildebroeder aangenomen.
Van 1647 tot 1675 zijn geen notulen gehouden en geen gildeproeven vermeld. Nevenstaande meesters teekenden de notulen van 30 November 1646 en vermeldden daarbij respectievelijk de jaren waarin zij die teekenden.	HANS HANSZOON BRUYNSMA	1646	overleed in 1662	kwam van Bolsward, was daar in 1623 als leerling aangenomen bij Frans Baardt. In 1646 wordt hij als meester te Dokkum erkend, doch blijkt nergens van het afleggen van den meestersproef.
	IPE MEYNERTS	1650		
	HENDRICK JANSSEN SIJPMA	1657		
	JAN HEIXAN	1664	1678	
	JAN HILCKES VAN VRIEN	1669		
	FOEKE VOEKES MEINDERS	1669		
	JAN JACOBS FOLKEMA	1675	1694	Jan Jacobs Folkema soms ook ten onrechte genoemd Johannes J F. was goudsmid en graveur. Hij was de vader en leermeester van Jacobus Folkema 1692—1767 en Anna Folkema 1695—1768.
	THOMAS HICHT	1675	1719	

Wumkes.nl

Namen.	Jaar van het afleggen van den Meesterproef.	Laatste jaar waarin de Meester in het Gildeboek voorkomt.	Aanmerkingen.
Lucas Lucassen Branda	1675	1681	„Lucas Lucassen heeft sijn vier jaeren als leerknegt trouwelyck uitgedient by syn stijfvaer Jan Heixan".
Sioerd Hania	1683	1689	
Folkerus Snip	1693	1719	leerling geworden in 1682.
Pitter Jilderda	1697	1719	leerling geworden in 1682.
Klaas Heixan	1704	1738	leerling geworden tusschen 1682 en 1700.
Jan Holdinga	1706	1719	leerling geworden tusschen 1682 en 1700.
Tjeerd Hicht	1713	1719	leerling geworden na 1700.
Jan Heixan	1726		
Douwe Snip	1729	1764	leerling geworden in 1705.
Hotse van Sinderen	1730	1773	
Claas Crans	1738	1764	
Hendrik Beerns Ronner	1738	1775	
Willem Joh. Roos	1763	1790	
Saco Visscher	1764	1786	
Claas Djurrema	1773	1790	
Saco van Aalsum	1774	1786	
Claas Brouwer	1774		
Jochum M. v. d. Werff	1774	1786	
Gerrit Synja	1775	1790	
Jeppe K. Smedema	1781	1790	
Harmen Flierl	1786		
Jan Gosling	1790		

B. Leerlingen.

Caerel Pyters	vóór of omstreeks 1663	Meester geworden in 1664.
Buwe Sijmens		
Pier Agges		
Jan Heixan		
Pieter Ulbes		
Migchiel Jans		
Jan Jacobs (Folkema)		Meester geworden in 1675.
Thomas Hicht		Meester geworden in 1675.
Lucas Lucassen (Branda)		Leerling bij zijn stijfvaer Jan Heixan. Meester geworden in 1675.

Wumkes.nl

VOLKERT SNIP	Tusschen 1682 en 1700	Leerling van Thomas Hicht. Meester geworden in 1693.
PITTER JILDERDA		Meester geworden in 1697.
MARTEN DOIJES SCHELSMA		Leerling bij Thomas Hicht.
JOOST CRANS		Leerling bij Thomas Hicht.
CLAES HEIXAN		Leerling bij Thomas Hicht. Meester geworden in 1704.
JURJEN FRANSEN		Leerling bij Thomas Hicht.
HENDRIC RIENDERS		Leerling bij Folckerus Snip.
HENDRIC LUDENGA		Leerling bij Thomas Hicht.
JAN JANSEN HOLDINGA		Leerling bij Folckerus Snip. Meester geworden in 1706.
HENDRIC SCHREGARDUS		Leerling bij Pytter Jilderda.
SACO JACOBS		Leerling bij Thomas Hicht, heeft zijn leerjaren niet half uitgediend.
HIDDE HALBERSMA		Leerling bij Pytter Jilderda.
JAN DOUWES		Leerling bij Thomas Hicht.
ABRAHAM SIJPMA		Leerling bij Thomas Hicht.
JOHANNES FOPPES		Leerling bij Folckerus Snip.
TJEERD HICHT		Meester geworden in 1713.
REINDER DORAMA		Leerling bij Pytter Jilderda.
DOUWE SNIP	1705	
JAN MINKES WIARDA	1707	Leerling bij Jan Holdinga, heeft zijn jaren niet half uitgediend.
GOSWINUS HAARSMA	1708	Leerling bij Jan Holdinga.
JACOBUS CLAASSEN	1708	Leerling bij Pytter Jilderda.
HINRICUS MESTRUM	1708	
JACOBUS FOOY	1710	
RITSKE JILDERDA	1711	Leerling bij zijn vader Pytter Jilderda.
EGBERT LAUSBACH	1712	Leerling bij Pytter Jilderda.
MINNO BANGA	1713	
HINDRIC LELIËNBERG	1713	Leerling bij F. Snip.
JAN CLASES HEIXAN	1714	Leerling bij zijn vader Klaas Heixan, meester geworden in 1726.
PETRUS CRANS	1712	Leerling bij den Vroedsman Jilderda, heeft zijn jaren niet half uitgediend.
SYBREN HEIXAN	1722	Leerling bij zijn vader Klaas Heixan.
KLAAS FOY	—	1 Januari bij Wed. Volc. Snip en nae behooren.

Na 1722 komen geen inschrijvingen van leerlingen meer voor. Blijkbaar is dit verzuim ook weer een van die teekenen van toenemend verval van de gilden in de 18e eeuw.

Wumkes.nl

Ook in de andere Friesche steden hebben gildevoorschriften gegolden, die waarschijnlijk in enkele opzichten afweken van die der hiervoor genoemde.

Zoo treft men in het gildeboek van Workum nog in 1621 een gemeenschappelijke regeling aan voor de goud- en zilversmeden, samen met de grofsmeden, niettegenstaande de scheiding tusschen deze beide groepen in de grootere steden reeds in de 15 eeuw heeft plaats gehad.

Die gildebrief gold voor *„die Gildebroeders en luiden van het golt, silver en isersmidtsambacht, slotmaeckers, vuurwerckmaeckers en roermaeckers, mesmaeckers en swaertvegersambachte."* Hierin komt een volledig voorschrift van het maken van een gildeproef voor, doch wordt overigens wat het goud- en zilversmidsambacht betreft, gezegd dat dit *„geregu-leert en in conformité van naburige steeden onderholden* (*zou*) *worden."*

Wumkes.nl

Het werk der Friesche goud- en zilversmeden.

In de vorige hoofdstukken heb ik getracht een geschiedenis van de Friesche goud- en zilversmidskunst van het eind van de 14e eeuw tot aan het eind van de 18e eeuw samen te stellen uit de nog bewaard gebleven geschreven en gedrukte bescheiden. Een dergelijke geschiedenis zou natuurlijk onvolledig moeten blijven wanneer daaraan niet werd toegevoegd een overzicht van wat door de oude meesters gemaakt is.

Van het werk van de goud- en zilversmeden in Friesland uit de middeleeuwen is, zooals wij hiervoor reeds zagen, buiten de zegelstempels zoo goed als niets tot ons gekomen.

Reeds herhaalde malen is in door het Friesch Genootschap uitgegeven werken over deze zegels geschreven en verscheidene ervan zijn daarbij in steendruk afgebeeld.[1]) Het belang dezer publicaties is, naast de daarin vermelde historische bijzonderheden, hoofdzakelijk gelegen in de afbeeldingen van vele dezer zegels en in het feit, dat hierin op deze, voor de oude historie en beschavingsgeschiedenis zoo buitengewoon merkwaardige groep, kunstvoorwerpen de aandacht wordt gevestigd.

Niemand, die de ontwikkelingsgeschiedenis der middeleeuwsche scheepstypen, de romaansche kerk-architectuur, de oude kleederdrachten en wapenrustingen wil bestudeeren, mag deze rijke bron onopgemerkt voorbij gaan.

Ook hier zien wij het oude Staveren, waarvan zegels uit 1246, 1415 en 1456 alle met oude scheepstypen bewaard gebleven zijn, weer het eerst op den voorgrond treden.

Het primitieve tijpe van het koggeschip nog zonder voor- en achter-kasteel, dat op het groot-zegel der stad Staveren uit 1246 voorkomt, (Zie afb.) treffen wij ook aan op het zegel van Harderwijk uit 1280 en van de Oostzee-steden Elbing uit 1242 en Wismar uit 1256. De stempels waarmee deze afdrukken ge-

[1]) Zie Vrije Fries Deel I (1839) bladz. 342—344 en Deel II (1840) bladz. 24—36 en Friesche Oudheden (1875) bladz. 32—43, het eerste van de hand van Mr. A. Telting, de beide laatste van den Leeuwarder Archivaris Wopke Eekhoff.

Wumkes.nl

maakt zijn, zijn zeker van ouderen datum en dateeren dus minstens uit het begin van de 13e eeuw; dit is uit den tijd toen de Friesche schippers nog niet de vaart door het Skagerak gevonden hadden en zij hunne goederen aan de Westkust van Jutland dwars over dit schiereiland naar de havens aan den Oostkust daarvan moesten doen overbrengen. Toch hadden toen de koggen der Zuiderzeeschippers blijkbaar reeds dezelfde vorm, als die van de Oostzeeschippers.[1])

De groote kogge met voor- en achterkasteel voorkomende op het zegel van Staveren uit 1415 (Zie afb.) vertoont groote overeenkomst met de schepen voorkomende op de zegels van Danzig uit 1400, van Amsterdam uit 1418, van Ipswich en van Engelsche Admiraals uit het begin der 15e eeuw.[2])

Ook het zegel van IJlst uit 1496 draagt nog dit middeleeuwsche scheepstype met gekanteelde voor- en achterkasteelen.

Romaansche kerken zien wij afgebeeld op zegels der steden Leeuwarden uit 1390 en 1398 en Dokkum uit 1491, (Zie afb.) uit een tijd dus toen de gothiek reeds lang de romaansche vormen had verdrongen, een bewijs dus dat de stempels dezer zegels of van ouderen datum waren of naar oudere voorbeelden waren nagemaakt.

De kerk op het zegel van Sneek uit 1492 (Zie afb.) vertoont naast zijn romaansche torens reeds gothische kerkramen.

Oude kleederdrachten en wapenrustingen treffen wij aan op zegels van Wonseradeel uit 1270, Friesland uit 1324 (Zie afb.) en 1360, van Westergoo, Wijmbritseradeel en Franeker uit 1313, van Opsterland uit 1418, enz.

Fraaie gothische versieringen op zegels van Oostergoo uit 1361, van Bolsward uit 1460, van Leeuwarden uit 1492 — met de beeltenissen van de drie heiligen, aan wie hare kerken waren gewijd t.w.: Maria met het kindeke Jezus voor Nijehove, St. Vitus gekleed als een 15e eeuwsche jonker met zijn zwaard voor Oldehove en St Catharina met martelrad en zwaard voor Hoek (zie afb.) — van Sneek en van Franeker uit 1496, enz.

Deze groep, die op vele punten nauw samen hangt met de, ook aan het goud- en zilver- smids ambacht naverwante kunst der oude munt- en medaillemakers verdient, zooals uit het

[1]) Vgl. Berhard Hagedorn. Die Entwicklung der wichtigsten Schiffstypen- Berlin/Hamburg 1913/1914. Tafel V en VI.

[2]) Aldaar Tafeln V, XI, XII, XIV en XV.

Wumkes.nl

1

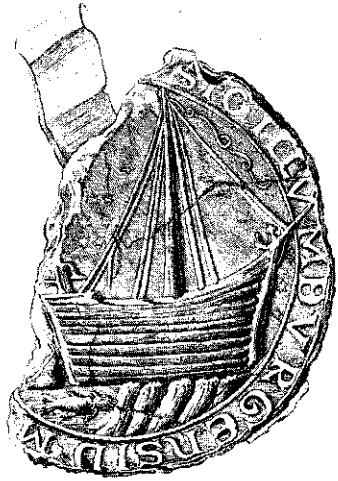

2

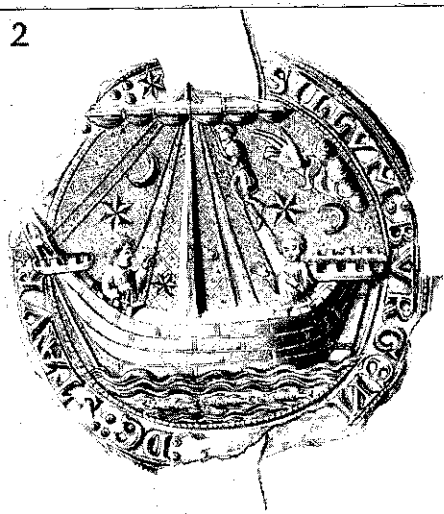

3

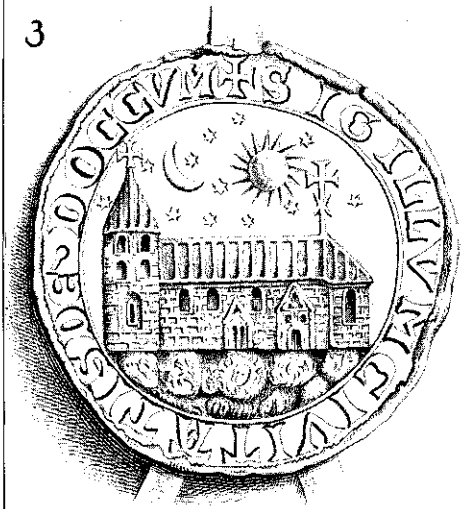

4

5

6

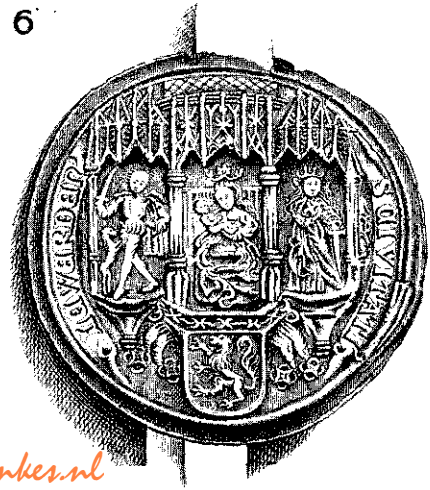

Wumkes.nl

1.

Groot-Zegel van Staveren uit 1246.

2.

Groot-Zegel van Staveren uit 1415.

3.

Groot-Zegel van Dokkum uit 1491.

4.

Groot-Zegel van Sneek uit 1492.

5.

Opstalboom zegel van alle Friesche landen uit 1324.

6.

Groot-Zegel van Leeuwarden uit 1492.

Wumkes.nl

bovenstaande blijkt, een meer diepgaande studie ten volle.

Ook van de 15e en 16e eeuwsche kunstwerken zijn slechts weinige meer overgebleven. Het overgroote deel is omgesmolten [1]) of op andere wijze verloren gegaan.

Menig stuk is wellicht ook naar elders verdwaald, zoodat de Friesche herkomst daarvan niet meer valt op te diepen

Vrij zeker zal dit het geval geweest zijn in de tweede helft der 16e eeuw, toen de aan de Katholieke kerk trouw gebleven kloosterlingen een goed heenkomen naar veiliger streken moesten zoeken en zij, waar dit mogelijk was, de tilbare kostbaarheden uit hun klooster meenamen.

Op deze manier zullen waarschijnlijk dergelijke voorwerpen in de, aan de Friesche verwante kloosters in de Zuidelijke Nederlanden, in Westfalen, langs den Rijn, in den Elsas of in Noord of Oost-Frankrijk terecht gekomen zijn.

Het hiervoor reeds bewezen feit, dat de Friesche goudsmeden in die tijden geregeld nalieten de stedelijke keuren op hunne werken te laten slaan zal het opzoeken van dergelijke verdwaalde voorwerpen echter steeds ten zeerste bemoeilijken. Die stukken zijn dan natuurlijk alleen van een meesterteeken voorzien en waar deze vóór 1600 nagenoeg geheel onbekend zijn zal ook daaruit slechts weinig te bewijzen zijn.

Een belangrijke groep nog bewaarde 15e en 16e eeuwsche voorwerpen, waarvan de herkomst vaststaat bestaat uit drinkhoorns met zilver beslag afkomstig van Friesche geestelijke gilden of kerken.

---

[1]) Vergelijk de avondmaalsbeker van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te Oosterwierum uit 1631 met opschrift waaruit blijkt, dat deze beker gemaakt is van het zilver afkomstig van een miskelk uit 1319. Catalogus Tentoonstell. Leeuwarden 1877, bladz. 206 no. 25.

[2]) Op het zilverbeslag van dezen hoorn komt het keur van de stad Leeuwarden voor van omstreeks 1600. Dit is het oudste stedelijk keur mij op Friesch zilver bekend.

[3]) Afgebeeld in de Vrije Fries Dl. V (1850) bladz. 351. Deze hoorn is voor kort ook nog vermeld door den heer G. C. E. Crone in zijn in 1926 verschenen werk „Nederlandsche jachten, binnenschepen, visschersvaartuigen" naar aanleiding van het feit, dat op de in 1627 aan dezen hoorn bevestigd gegraveerde banden naast vele schepen met sprietzeilen een enkele met een gaffelzeil voorkomt. Dit feit bevestigt het vermoeden, dat de gaffelzeilen voor het eerste omstreeks 1625 bij onze kleinere zeeschepen voorkomen. Zie blz. 65 v.h. aangehaalde werk.

Wumkes.nl

De oudste in deze groep is de drinkhoorn van de broeders van het Sint Antonis-gilde te Staveren uit 1397, reeds in het vorige hoofdstuk beschreven. Een tweede exemplaar uit het laatst van de 16e eeuw is blijkens het opschrift van oudsher eigendom geweest van de kerk van Boxum [2]), terwijl andere blijkens de opschriften uit 1567 en 1571 dateeren. Al deze stukken worden in het Friesch Museum bewaard. Tot dezelfde groep behoort ook de drinkhoorn van het groot-veer-schippersgilde te Harlingen uit 1550 [3]) terwijl ook dergelijke hoorns van het schippersgilde te Sneek uit 1529 en van de kerk van Roordahuizum uit 1561 bekend zijn. [1])

De punt van eenige dezer hoorns eindigt in een versierde knop, die tevens als bel dienst doet. Verscheidene hebben opschriften, die dienen om de oude gewoonte, deze als bekers gebruikte voorwerpen bij bepaalde gelegenheden (feestelijke samenkomsten en rekendagen) te gebruiken en zoo mogelijk in één teug te ledigen, aan te prijzen.

Een kroes met graveerwerk gedateerd 1505 blijkens het opschrift in dat jaar toebehoord hebbende aan een echtpaar te Bozum wordt eveneens in het Friesch Museum bewaard [2]) terwijl een glazen beker met gedreven voet en deksel met de jaartallen 1538-1542 en wapens van de Botnias [3]) eveneens van Friesche herkomst is en zich nog bevindt in Friesland in bezit van een nakomeling van den oorspronkelijken eigenaar.

Van het 15e en 16e eeuwsche Friesche katholieke kerkzilver is tot nog toe weinig bekend geworden. Een van de weinige stukken, dat met vrij groote waarschijnlijkheid als zoodanig kan worden aangewezen was aanwezig op de tentoonstelling, die te Harlingen van 11 tot 15 October 1923, op initiatief van wijlen den heer H. Simonsz aldaar, is gehouden. Het is een verguld zilveren miskelk eigendom van de Roomsch Katholieke Parochie te Harlingen. Het eenvoudige doch fraai geproportioneerde stuk is met gothisch open ornament en met een

[1]) Nos. 120 en 122 uit den catalogus van de Tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroeger eeuwen uit edele metalen vervaardigd door de Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam in 1880 gehouden.

[2]) No. 164 in den catalogus van A.et. A van 1880.

[3]) No. 20 van den catalogus der Tentoonstelling van antiek goud- en zilversmidswerk gehouden in het Friesche Museum te Leeuwarden in 1900.

Wumkes.nl

gegraveerd Maria-figuurtje versierd. Het stuk dateert uit omstreeks 1500 en draagt op den voet een naam, waarschijnlijk dien van den vroegeren schenker, nl. „HILLE BODEMA".

Deze onmiskenbaar Friesche naam is, naar het mij voorkomt, een voldoend bewijs om dit stuk te beschouwen als van Friesche herkomst.

Ook de Roomsch Katholieke kerk van Oosterwierum bezit een verguld zilveren miskelk met gothisch ornament uit denzelfden tijd. Hierop komen twee wapens voor, beide blijkens de op de rechter helft daarvan voorkomende halve adelaar van Friesche families. Het mannelijk wapen heeft aan de halfgedeelde linkerzijde boven twee sterren en beneden een hart met twee pijlen doorboord. Het vrouwelijk wapen heeft aan de halfgedeelde linkerzijde boven een roos en beneden een huismerk. Het gezamenlijk helmteeken op de beide wapens bestaat uit een helm, waarop een naar beneden gerichte pijl.

Waar dezelfde heraldische beelden (een door twee pijlen doorboord hart, een ster en een roos) in het wapen van den in 1483 te Elahuizen woonachtigen Frieschen edeling Hans Tietema *) voorkomen, zou deze miskelk een geschenk kunnen zijn, door een echtpaar uit dit, in den Frieschen zuid-westhoek zetelende, oude geslacht aan de kerk hunner Parochie vereerd.

Een gedeelte van het avondmaalszilver van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te Leeuwarden dateert ook nog uit den katholieken tijd en bestaat uit verschillende bekers uit de 16e eeuw, waaronder eenige met het randschrift „*1564 Mr-Frans-Sijmoz- Prebendarijs- To- Oldehove. Heeft- besproke- 2 Bekr- To- Kercks- Behoe-*" waaronder gegraveerd een leeuw met een geopend boek en opschrift „*Vicit Leo ille ex tribu iuda apoc 5.*"

Het op dezen beker voorkomende meesterteeken kan zeker als dat van een Leeuwarder Meester uit 1564 worden beschouwd.

Andere bekers hebben als randschrift „*Deese beeckers behoeren - toe - die - kercke - te - Leeuwarden - 1595*" en verder dezelfde voorstelling van een leeuw met onderschrift als de beker van 1564. Deze laatste hebben als meesterteeken , dat dus van een Leeuwarder Meester uit 1595 afkomstig zal zijn.

*) Zie stamboek van den Frieschen Adel door Mrs. Jhr. de Haan Hettema en van Halmael Dl. I bl. 273 en Dl. II wapen 196.

Wumkes.nl

Met enkele lepels, een smal zilveren oorijzer, eenige gouden ringen en andere lijfsieraden zilveren draagteekens en boek- of meubel-ornamentjes met Mariavoorstelling en andere kleine voorwerpen zijn dit de eenige mij bekende 15e en 16e eeuwsche stukken Friesch zilver.

Laten wij hopen, dat de aanstaande tentoonstelling en latere naspeuringen meerdere tot nog toe onbekende voorwerpen aan het licht zullen brengen.

Zooals in het vorige hoofdstuk bleek zijn wij, van het eind van de 16e en het begin van de 17e eeuw af, door de in de stedelijke archieven bewaarde gilde-archivalia beter ingelicht.

Van verschillende steden hebben wij min of meer complete lijsten van gildemeesters en hunne leerlingen; zijn wij behoorlijk georiënteerd omtrent den tijd waarin deze meesters werkzaam waren; weten wij allerlei bijzonderheden over hunne werkwijzen en werkstukken en beschikken wij over de jaarletters en wat Leeuwarden betreft ook over de meesterteekens.

Nemen wij hierbij in aanmerking, dat sinds dien tijd de groote werken ook meestal van het stedelijke keur en na 1695 ook van het Provinciale wapen werden voorzien, waardoor de herkomst der voorwerpen dus met zekerheid kan worden aangewezen, dan springt het in het oog, dat wij een vrij volledig overzicht kunnen verkrijgen van het werk der Friesche gouden zilversmeden in de 17e en 18e eeuw. Toch zijn ook van de meeste vroege 17e eeuwsche meesters slechts weinige werkstukken bekend. Zoo waren op de tentoonstelling in het Friesch Museum in 1900 gehouden van Leeuwarder Meesters slechts aanwezig de volgende stukken te weten: van EELKE WIJNTIENS meester geworden in 1629 en werkzaam tot na 1651 de in het Friesche Museum berustende avondmaalsbeker van Tjerkgaast gedateerd 1650; van AUGUSTINUS BRUNSVELT in 1642 meester geworden het zilveren met wapens gegraveerde montuur van twee wijnkannetjes van wit Delftsch aardewerk; van HOMME DIRKS, meester geworden in 1649 een zilveren bierpul in 1670 door *„Anna Susanna Baronesse tot Schwartzenberg vereerdt aan haer man Jhr. Orck van Doyum"* en van JOHANNES JANS in 1667 meester geworden een, door een atlas figuurtje gedragen, gegraveerde wereldbol, versierd met door dieren en menschenfiguren voorgestelde sterrebeelden. [1])

[1]) Zie in den Catalogus de nos. 451, 60, 63 en 225.

Wumkes.nl

Het oudste stuk, op deze en vroegere tentoonstellingen, waaraan een Leeuwarder herkomst werd toegeschreven was de bekende z.g.n. globe-beker [1]) door de huurders der, door den hertog van Saksen aan de stad Franeker afgestane landerijen in 1607 aan de regeering van die stad geschonken.

In de beide catologi van de tentoonstellingen van 1880 en 1900 wordt deze beker, waarop een uitvoerig gegraveerde wereldkaart voorkomt, gesteld op het jaar 1607 en wordt als vervaardiger ervan aangewezen PIBO GUALTERI LEOVARDIENSIS, dezelfde die in 1606 het in het Friesch Museum bewaarde koperen astrolabium vervaardigde.

PIBO GUALTERI, in het dagelijksch leven PIJBE WOUTERS genaamd, was geen goudsmid. Hij noemde zich zelf „*matheseos studiosi*" en studeerde blijkbaar aan de Franeker Hoogeschool. In 1603 vestigde hij zich te Leeuwarden en was hij „clercq van den Rentmeester generaell", terwijl hij in 1631 landmeter was en zich bezig hield met het beantwoorden van geometrische questies. [2])

Ik zou dus GUALTERI eerder willen beschouwen als de ontwerper van de op de globe voorkomende wereldkaart. Het komt mij zelfs zeer twijfelachtig voor of wij hem ook mogen aanzien voor den graveur van die kaart, doch beschouw ik het als geheel uitgesloten, dat hij de maker van den beker zelf met zijn kunstig drijf- en gietwerk zou zijn.

Gualteri toch, die te Leeuwarden woonde wordt nergens als meester van het goud- en zilversmidsgilde genoemd en de exclusieve bepalingen van de gilden maakten het voor iemand, die geen meester was, zeker onmogelijk om een door een stedelijke magistraat opgedragen belangrijk kunstwerk in goud of zilver te maken. Zoolang het tegendeel niet blijkt zou ik dit stuk willen beschouwen als het werk van een Franeker meester zilversmid.

Sedert kort echter zijn eenige gedreven zilveren schaaltjes van een Leeuwarder Meester uit het begin van de 17e eeuw bekend geworden, die bewijzen dat de door de grootmeesters van de Noord-Nederlandsche zilverdrijfkunst „DE VAN VIANEN" in het begin der 17e eeuw gevormde nieuwe school van figuraal

[1]) Catalogus 1900 no. 24 en Catalogus Arti et Amicitiae 1880 no. 8.

[2]) Zie bijdrage tot de uurwerkmakerskunst in Friesland door N. Ottema, 1923, bladz. 8.

Wumkes.nl

zilver-drijfwerk, te Leeuwarden reeds in de 20er en 30er jaren der 17e eeuw zeer kundige volgelingen kan aanwijzen. Voor het eerst werd hierop de aandacht gevestigd door MR. P. C. J. A. BOELES in een artikel in de Februari 1921 aflevering van het tijdschrift Oude Kunst. Hij wees er in dat artikel op, dat de gedreven zilveren schaal, waarop een voorstelling van de wedstrijd tusschen Apollo en den Sileen Marsijas in het Rijks Museum [1]) blijkens de daarop voorkomende merken (stadswapen van Leeuwarden (staande leeuw) jaarletter A van het jaar 1632 en meesterteeken monogram van de letters H en C) werk was van HANS CHRISTIAANS, die in 1623 in het gilde te Leeuwarden zijn meesterproef af legde.

In 1924 ontving het Friesch Genootschap in bruikleen van heeren voogden van het Popta-Gasthuis te Marssum een viertal gelijksoortige gedreven zilveren schaaltjes. Deze waren afkomstig uit oud Friesch familie-bezit.

Een hiervan met de voorstelling van de bestraffing, die Apollo toepast op den vermetelen Marsijas (Zie afb.) en geheel aansluitende bij dat in het Rijks-Museum bleek op gelijke manier met stadswapen, jaarletter en meesterteeken gemerkt en is dus eveneens door HANS CHRISTIAANS te Leeuwarden in 1632 gemaakt.

Blijkens de op de achterzijde van den rand van dit schaaltje gegraveerde wapens van de JUCKEMAS (mannelijk wapen) en TJAERDAS (vrouwelijk wapen) zullen de schaaltjes een geschenk geweest zijn bij gelegenheid van het huwelijk van RUURT WERPS VAN JUCKEMA en MARIJ SIJDS DOCHTER VAN TJAERDA, respectievelijk overleden in 1639 en 1661. De man is eerder gehuwd geweest met EDWERT GERROLTSDOCHTER VAN CAMMINGHA en met BARBER FRANSDOCHTER VAN DEKAMA en had van al zijne drie vrouwen kinderen, waaronder uit het derde huwelijk LIEUWE VAN JUCKEMA, die in 1663 op TJAERDA-STATE te Rinsumageest woonde en aldaar testeerde.

Het wapen in het stamboek van den Frieschen adel onder no. 201 aangegeven als dat van SCHELTE TJAERDA VAN IDSINGA is gelijk aan het vrouwelijk wapen op het zilveren schoteltje uit 1632 voorkomende.

Ofschoon de eigendomsovergangen van de schaaltjes van

[1]) Deze schaal werd in den catalogus van het goud- en zilverwerk in het Nederlandsch Museum van 1902 onder no. 139 ten onrechte aangeduid als Duitsch werk.

Wumkes.nl

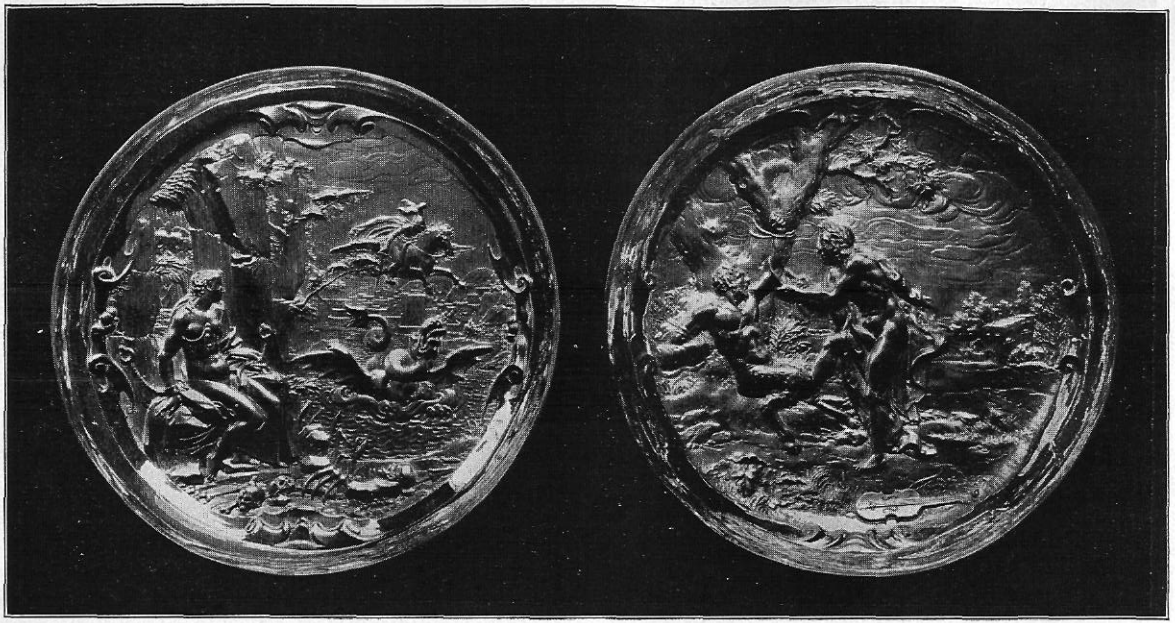

Gedreven zilveren schaaltjes. Rechts met meesterteeken van Hans Christiaans en jaarletter *A* (1632) links niet gemerkt, doch aan denzelfden meester toegeschreven.

Wunken.nl

Gedreven zilveren schaaltjes toegeschreven aan den Leeuwarder meester Hans Christiaans uit *omstreeks 1632.*

Wumkes.nl

1632 af niet zijn na te gaan bleek mij uit de hiervoor staande gegevens wel de zeer groote waarschijnlijkheid, dat deze huwelijksgeschenken bijna drie eeuwen lang in met elkaar verwante Friesche families zijn overgeërfd.

De drie er bij behoorende en uit het zelfde familiebezit afkomstige schaaltjes (Zie afb.) stellen respectievelijk voor: Zeus met zijn in een koe veranderd liefje Io door Juno in haar pauwenwagen bespied; Hermes, die Argus het hoofd afslaat, terwijl Juno van een van haar pauwen vergezeld op den achtergrond zichtbaar is en Perseus, die het door Posseidon geschapen zeemonster verslaat en de koningsdochter Andromeda, die hem tot vrouw beloofd is, redt.

De randversieringen en afmetingen dezer schaaltjes zijn geheel gelijk aan die, welke het meesterteeken van HANS CHRISTIAANS dragen.

De stijl en afwerking der gedreven voorstellingen verschillen niet zooveel van die van de beide geteekende schaaltjes, dat wij op grond hiervan direct aan een anderen bewerker behoeven te denken. De boomen en planten, de achtergrond met gebouwen, de lucht kortom het geheele landschap is vrijwel identiek behandeld. Alleen de behandeling van de figuren levert eenig verschil op.

De personen op de beide geteekende schaaltjes zijn gedrongener, terwijl speciaal de spierontwikkeling der bloote lichamen sterk sprekend is weergegeven. Die der ongeteekende schaaltjes hebben typische slanke figuren, terwijl de maker blijkbaar door een voorliefde voor elegante lijnen en sprekende vlakken geleid is. In dit opzicht staan de laatst genoemde schaaltjes dicht bij een dito exemplaar[1]) met de voorstelling van Hermes, die door zijn fluitspel Argus in slaap brengt. De kop van de koe Io, die hier op den achtergrond voorkomt is ook weer identiek met die op een der andere schaaltjes.

Er is dan m. i. ook alle reden voor om ook dit laatste schaaltje tot dezelfde groep te rekenen

Dat vier er van ongeteekend zijn bewijst niets, is zelfs eerder

[1]) No. 138 Catalogus v. h. goud- en zilverwerk i. h. Nederlandsch Museum te Amsterdam 1902. De toenmalige Directeur Dr. A. Pit vergelijkt dit schaaltje met een soortgelijk met de voorstelling van Mozes met de bronzen slang in het Kunstnijverheids-Museum te Berlijn en houdt beide als afkomstig van denzelfden meester.

Wumkes.nl

nog een vermoeden te meer voor de herkomst uit Friesland, waar — zooals hiervoor werd bewezen — de verplichte keuring zoo dikwijls achterwege werd gelaten.

Overigens is de vrij uitgebreide groep dezer gedreven schaaltjes met figurale voorstellingen, nu eens op een voetstuk dan weer zonder, en de plaquetten waarnaar ze vervaardigd werden uit het laatst van de 16e en begin van de 17e eeûw nog te weinig bestudeerd, dan dat men ze — wanneer de merken ontbreken — met zekerheid kan toeschrijven.

Een plaquette met de voorstelling van Zeus met de koe Io, die Hans Christiaans tot voorbeeld gestrekt heeft vond ik in de Verzameling van den schilder Wilhelm Clemens in het Kunstnijverheids Museum te Keulen.

Wij weten van Hans Chrystyaens (zooals zijn naam in het leerlingenboekje van het Leeuwarder gilde gespeld wordt) weinig anders, dan dat hij in 1623 meester geworden en respectievelijk als leerlingen aannam: LOEDEWICK ROMMERTS in 1624, HENDRIJCK CLAESEN in 1627 en GIJSBERT SCHENGEL in 1631. Geen dezer leerlingen heeft het echter tot meester gebracht.

Hij was echter in zijn tijd zeker niet de eenige Leeuwarder meester, die zich boven het gemiddelde peil der overige ambachtsbroeders wist te verheffen. In 1628 toch zien wij JARICH GERRITS, die zich — later JARICH GERRITS VAN DER LELY noemt — het meesterschap verwerven.

Reeds van 1628 af voerde hij een gekroonde lelie als zijn meesterteeken, blijkbaar in navolging van zijn leermeester OBBE CLASEN [1]) die reeds in 1611 een gelijke lelie als meesterteeken aannam.

Dit van zijn leermeester overgenomen meesterteeken is dus de aanleiding geweest, dat dit geslacht zich later van der Lely ging noemen.

Tot in het midden van de 18e eeuw, ongeveer anderhalve eeuw dus is dit *„meesterteeken met de lelie"* met kleine variaties door de meeste leden van dit geslacht en hunne onmiddellijke voorganger en opvolger gebruikt.

---

[1]) Bij de afbeeldingen van de merken der Leeuwarder meester zilversmeden in Obreen's Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis zijn de namen HARMEN DIRKS en OBBE CLASEN ten onrechte verwisseld, zooals mij uit een vergelijking met het houten boek der gildemeesterteekens bleek.

Wumkes.nl

Veel is ons nog duister omtrent dit geslacht van grootmeesters der Leeuwarder zilverdrijfkunst. Om zooveel mogelijk verwarring te voorkomen en een overzichtelijk beeld te geven zal ik de achtereenvolgende geslachten dezer familie, hun directe voorganger en opvolger afzonderlijk behandelen.

De van der Lelys, hun voorganger en opvolger.

De Leermeester.

Zooals wij hierboven zagen nam OBBE CLASEN, die in 1611 als meester in het gilde der goud- en zilversmeden te Leeuwarden werd ingeschreven, voor het eerst de gestyleerde z.g.n. Fransche lelie als meesterteeken aan, hetzelfde teeken dat aan het geslacht der van der Lely zijn naam zou geven.

Hij nam van 1612 tot 1638 achtereenvolgens acht leerlingen aan, van wie alleen de eerste, JARICH GERRITS, later zelf meester werd. Aangezien deze laatste hetzelfde meesterteeken als zijn leermeester aannam met de variatie dat hij een kroon er aan toevoegde kan men wel aannemen dat er, ook nadat de leerling zelf meester geworden was, een nauw contact tusschen beiden bleef bestaan.

Leermeester en leerling hebben ten minste tien jaar van 1628 tot 1638 zelfstandig naast elkaar gewerkt, doch zijn wij m. i. volkomen gerechtigd OBBE CLASEN als de voorganger van het geslacht van der Lely te beschouwen.

Eerste geslacht.

JARICH GERRITS, meester geworden in het zilversmidsgilde te Leeuwarden in 1628, noemde zich sedert 1651 JARICH GERRITS VAN DER LELY. Hij nam tusschen 1628 en 1651 vijf leerlingen aan, onder wie zijn beide zoons TJEERD en FREERCK, als het tweede geslacht hierna nader te noemen. Zijn meesterteeken is een gestyleerde Fransche lelij met een kroon er boven.

Tot nog toe is nog geen werk van hem als zoodanig aangewezen geworden.

Op de tentoonstelling van 1900 kwam echter onder no. 58 een, in den catalogus als uit het tweede kwart der 17e eeuw stammende, zilveren drinkschaal (zoogenaamde Hansje in den kelder) voor. Dit stuk, met fraai gedreven voet, is gemerkt met

Wumkes.nl

de leeuw van Leeuwarden, de jaarletter R en een versprongen meesterteeken, waaruit echter nog duidelijk een lelie met een kroon is te herkennen.

Dit stuk is dus een werk van Jarich Gerrits uit het jaar 1648. Op den onderrand bevindt zich het wapen van een vroegeren bezitter met aan de rechterzijde een klimmende leeuw en aan de half gedeelde linkerzijde boven drie Fransche lelies en onder drie hondekoppen.

Hij is een gildebroeders zoon, zooals in het leerlingenboekje vermeld is, doch kan zijn vader niet onder de Leeuwarder meesters worden aangewezen. Het zou dus ook mogelijk kunnen zijn, dat zijn vader meester in een andere Friesche stad, bijvoorbeeld Bolsward geweest is.

Het is bovendien verleidelijk om JARICH JARICHS, die in 1616 te Bolsward zekere rechten van het gildebroederschap verkreeg, te beschouwen als een familielid van Jarich Gerrits en om aan dezen Jarich Jarichs te Bolsward toe te schrijven de met een lelie gemerkte Bolswarder zilverwerken uit de eerste helft der 17e eeuw. Meer dan een bloote hypothese is dit echter niet. Het blijkt nergens uit dat Jan Gerrits, die in 1625 meester te Leeuwarden werd en een klaverblad als meesterteeken aannam, een familielid van hem is.

Tweede geslacht.

TJEERD ook TIJERDT, of TJAERD of TIERCK JARICHS VAN DER LELY, zoon en sedert 1643 tevens leerling van JARICH GERRITS VAN DER LELY, werd zelf meester te Leeuwarden in 1662. Hij nam tusschen 1665 en 1684 drie leerlingen aan, onder wie de zoon van zijn gildebroeder JACOB RAPESFELT. Hij huwde 13 Mei 1665 te Leeuwarden met GRIETJE JACOBS CUINDER. Niettegenstaande zijn talent ging het hem blijkbaar niet goed in zaken. Op 19 Mei 1688 werd er een inventaris van zijn huisraad en inboedel opgemaakt ten verzoeke van zijne familie-leden *„Aaltie Frederick en Dr. Gerhardus van der Lely als geinteresseerde crediteuren uijt crachte van achterstallige huijshuijren.*" In verband hiermee moest hij de vroeger door hem bewoonde huizinge verlaten en zich op bescheidener wijze inrichten in een huis in de Speelmansstraat alhier. De interessante inventaris, die als bijlage B hierna is afgedrukt, laat ons zien, dat Tjeerd een kunstzinnig man was. Niettegenstaande zijne moeilijke

Wumkes.nl

omstandigheden bevonden er zich in zijn huis bijna zeventig schilderijen, waaronder eenige van MARGARETHA DE HEER, CROOS, CAMPHUIJSEN en NATUS. [1])

Onder het zilverwerk in den inventaris genoemd is er weinig wat ons aan het beste werk van den meester kan doen denken, doch dit is ook niet te verwachten. Buitengewone stukken werden op bestelling gemaakt, gewoonlijk nadat de opdrachtgever zelf het te verwerken zilver had verschaft.

De in den inventaris vermelde beide poensoenbussen bevatten echter in de daarin aanwezige poensoenen de belangrijkste werktuigen, die de kunstvaardige zilverdrijver buiten de in elke werkplaats aanwezige en door de gezellen en leerlingen te gebruiken werktuigen, noodig had.

Op de ets van Rembrandt en het schilderij van Jacob Adriaansz Backer beide voorstellende JOANNES LUTMA DE OUDE vinden wij, naast een enkel werkstuk van den meester, dan ook juist de poensoenbus met poensoenen als de maarschalkstaf van den meester zilverdrijver, afgebeeld.

Tjeerd liet geen kinderen na en schijnt omstreeks 1705 gestorven te zijn. Bij zijn overlijden moest zijn boedel onder beneficie van inventaris worden aanvaard.

Het meesterteeken van Tjeerd, zooals het op het geschilderde houten gildebord voorkomt, heeft een vreemde onbegrijpelijke vorm, bestaande in een paar rococo-achtige krullen. De heer E. Voet meent echter door zijn merken-studie te kunnen bewijzen, dat de schilder van het gildebord, naar een half verpoetst meesterteeken zijn afbeelding schilderende, de omgeving heeft aangezien voor het voorwerp zelf.

Het meesterteeken van Tjeerd van der Lelij zou dan zijn een beker, het teeken voorkomende op de meest belangrijke stukken van het bekende zoogenaamde Popta-zilver, te weten: de schenkkan, groote en kleine schotel, kaarsensnuiter en

[1]) Margaretha de Heer was in het midden van de 17e eeuw te Leeuwarden werkzaam. Zij was familie van den Frieschen dichter GIJSBERT JAPIX; van Camphuijsen wordt in den inventaris vermeld een schilderij van een hen op het nest, mogelijk is dit het stuk van Govert Camphuijsen dat in 1814 op de veiling Alex Paillet verkocht werd. (Zie Würzbach i. v.) Van Natus wordt een schilderij van een dronken boer genoemd, waarschijnlijk is hier Anthonij Natus bedoeld, die in het midden der 17e eeuw werkzaam was.

Wumkes.nl

vroeger eveneens daarbij behoord hebbende derde schotel en kandelaars.

Mr. Boeles [1]) gaf een uiteenzetting van deze hypothese, waartegen echter bezwaren zijn aan te voeren op stijl-critische gronden.

Het kwab-ornament tusschen de voorstellingen op den grooten Popta-schotel, die door het daarop voorkomende en aan Tjeerd van der Lely toegeschreven meesterteeken in verband met de jaarletter V aan het jaar 1671 moet worden toegeschreven, was toen reeds uit de mode, terwijl ook waar de meester van de Popta-schotel o.a. naar een looden plaquette van Paulus van Vianen gewerkt heeft [2]) er nog al eenig tijdsverschil is tusschen voorbeeld en navolging. Dergelijke stilistische bezwaren zijn, voor een afgelegen provincie als Friesland in de 17e eeuw zeker was, echter niet al te zwaar op te vatten.

Zoolang het tegendeel niet wordt bewezen moeten wij dus TJEERD VAN DEN LELY houden voor den drijver van het Popta-zilver. Naast het Popta-zilver — hoofdzakelijk in het Friesch Museum aanwezig en onder meer uitstekend afgebeeld in de „Inleiding tot de geschiedenis der Nederlandsche edelsmeedkunst" door den heer C. J. A. Begeer geschreven naar aanleiding van de tentoonstelling in 1919 te Amsterdam gehouden — noemde Mr. Boeles nog als werk van den „meester met het beker-teeken", een paar lepels en een deksel van een serpentijn-steenen bierpul.

De tweede zoon, die Jarich Gerrits van der Lely in zijn vak opleidde was FREDERIK [3]), als leerling aangenomen in 1651, meester geworden in 1669. Uit het leerlingen-boekje blijkt, dat hij tusschen 1671 en 1705 een zevental leerlingen aannam, onder wie in 1683 zijn eigen zoon JOHANNES. Hij trouwde met

---

[1]) Oude kunst, Februari 1921.

[2]) Zie Dr. Pit in zijn artikel over de Tentoonstelling van antieke Goud- en Zilversmidswerken te Leeuwarden in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond Jaargang II (1900—1901) bladz. 52 en Mr. Boeles in de Februari 1921 aflevering van Oude kunst.

[3]) Frederik van der Lely schreef zijn handteekening op onduidelijke wijze, zoodat er gemakkelijk Lodewijk van der Lely uit gelezen kon worden (zie b.v. het request aan de Magistraat van Leeuwarden over Aeltje Mensma in 1698). Hier en daar vindt men hem wel met dien verkeerd gelezen naam aangeduid.

Wumkes.nl

Johanna of Janke Bruinsma een dochter van Hans Hanses Bruinsma, die uit Bolsward herkomstig, zich te Dokkum als zilversmid neerzette.

Hij is in beter doen gebleven dan zijn broeder Tjeerd en blijkt ook bij de afwikkeling van diens nalatenschap in 1706 nog in leven te zijn.

Zijn meesterteeken is een kleine Fransche lelie in een cirkel. Dit merk trof ik aan op een gedreven roomlepeltje, overigens is nog geen werk van hem bekend. Dit roomlepeltje vertoont wel overeenkomst met het onder Franschen stijl-invloed staande werk van zijn broeder Johannes. 't Is echter geen exceptioneel voorwerp, doch werd blijkbaar in meerdere exemplaren vervaardigd. Ik zag er voor en na drie exemplaren van, die alle slechts zeer ondergeschikte verschillen vertoonden.

Derde geslacht.

JOHANNES VAN DER LELY, zoon en sedert 1683 leerling van Frederik van der Lely, is zelf meester geworden is 1695. Tusschen 1697 en 1705 nam hij vier leerlingen aan, onder wie COBES JONGSMA, een gildebroeders-zoon. Het leerlingenboekje houdt in 1705 op, doch Johannes is zeker tot na 1725 in zijn vak werkzaam gebleven, terwijl het wel zeer waarschijnlijk is, dat zijn zoon GABYNUS, die in 1731 meester werd, leerling van zijn vader geweest is.

Zijn meesterteeken is een Fransche lelie in een wapenschild waarboven een kroon met vijf parels en niet negen, zooals het gildebord ten onrechte aangeeft

Waar de toeschrijving van de buitengewone meesterstukken van drijfwerk: het Popta-zilver van „den meester met het bekerteeken" aan Tjeerd van der Lely, eerst van recenten datum is en de wetenschap hiervan in de 19e eeuw althans geheel verloren was gegaan [1]), is de bijzondere populariteit, die het werk van de Lely's sedert de tweede helft van deze eeuw geniet, zeker hoofdzakelijk te danken aan het werk van Johannes van der Lely.

[1]) De heer F. Bakkers trachtte in 1911 in de Navorscher Hillebrand Brongersma, in 1646 te Leeuwarden meester geworden, met den meester van het bekerteeken te identificeeren. Daar het op het gildebord voorkomende meesterteeken van Brongersma identiek op zilveren voorwerpen voorkomt, is deze meening echter in het geheel niet meer houdbaar.

Wumkes.nl

Deze toch is de maker van de gedreven zilveren waterketeltjes, trekpotten, theebusjes, brandewijnskommen, zoutvaatjes en dergelijke voorwerpen van huishoudelijk gebruik, versierd in den hier in het laatst van de 17e en begin van de 18e eeuw geïmporteerde Lodewijk XIV en Regencestijlen, welke stukken door de Europeesche verzamelaars en musea ijverig gezocht worden.

Sinds de eerste wereldtentoonstellingen in het midden van de 19e eeuw gehouden werden, is de internationale verzamelwoede losgebroken en hebben de verzamelaars, in de daartoe door de spoorwegen toegankelijk gemaakte landstreken, zelf opgekocht of doen opkoopen wat sinds eeuwen her het cultureel bezit der eigen bewoners geweest is. Ten behoeve van deze vraag heeft de antiekhandel zich weten te ontwikkelen tot een, zich over alle oude cultuurlanden uitstrekkend net van handelaars, die als elkaars agenten of correspondenten optredende alles waarvoor de verzamelaars zich interesseerden tot uit de meest verscholen uithoeken naar de cabinetten van de liefhebbers wisten te doen verhuizen. Waar deze antiekhandel om begrijpelijke redenen zooveel mogelijk de herkomst der kunstvoorwerpen verzweeg, geraakte de wetenschap daarvan dikwijls zoek en zoo zien wij dan ook in menige 19e eeuwsche verzameling de kunststukken van Johannes van der Lely brutaalweg als „Duitsch of Engelsch Zilverwerk" aangeduid. [1])

Dank zij de, op de bovengeschetste verzamelwoede gevolgde en deels daaruit voortgesproten, bestudeering der kunstgeschiedenis kon de herkomst van vele der aldus afgedwaalde kunstvoorwerpen door stijlcritiek, onderzoek van technieken, merken, archivalische gegevens en dergelijke weder opgespoord worden.

Dat het aldus afgedwaalde werk van Johannes van der Lely niet voor Nederlandsch werd aangezien is zeer begrijpelijk omdat het sterke Fransche invloed verraadt en waar deze Fransche stijl ook in Duitschland en Engeland mode werd lag de verkeerde toeschrijving voor de hand.

---

[1]) Vente des Objets d'art à Florence au Palais de San Donato 15 Mars 1880, Catalogus no. 1202. Dit theeketeltje met tuit in den vorm van een vogelkop en draaibaar hengsel bracht op de veiling 1050 Lire op. Zie ook Ernst Bosc „Dictionnaire de l' art et de la curiosité du bibelot", 1883 fig. 681 en „l'Art ornamental" Jaargang III (1885) bladz. 1.

Wumkes.nl

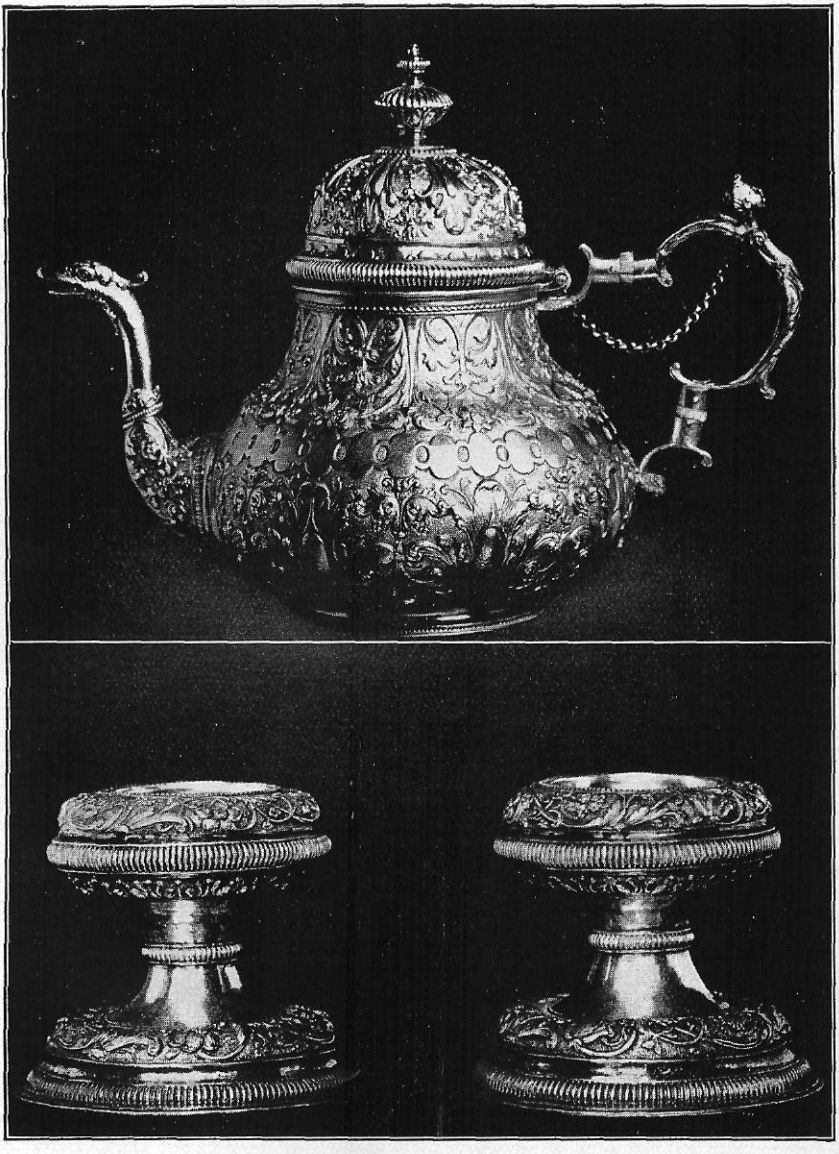

Johannes van der Lely. Trekpot met jaarletter Q (1731)
Zoutvaatjes met jaarletter I (1703 of 1724).

Wumkes.nl

De heer Begeer heeft bij de bespreking hiervan [1]) reeds gewezen op de stijlverandering, die het werk van Johannes van der Lely blijkbaar heeft ondergaan.

Hij wees op het in Franschen geest bewerkte acantusbladornament op zijn vroegere stukken, en op de prenten van den ornamentteekenaar en architect Daniel Marot als voorbeeld voor zijne latere werkstukken.

Ongetwijfeld heeft Marot, die door de herroeping van het edict van Nantes uit Frankrijk werd verdreven, in Nederland in dienst kwam van den Stadhouder Willem III en hier den Lodewijk XIV stijl propageerde, een grooten invloed gehad en is in afgelegen provincies als Friesland zijn invloed tot ver in de 18e eeuw waarneembaar.

Het wil mij echter voorkomen dat, naast de door den heer Begeer aangewezen invloed van Daniël Marot en diens voorganger Jean Bérain, in het latere werk van Johannes van der Lely ook reeds de invloed van de ten tijde van de minderjarigheid van Lodewijk XV, onder het regentschap van den Graaf van Orleans (1715—1723), opgekomen „Style Regence" waarneembaar is.

Voor dit latere werk van onzen Leeuwarder zilversmid zou ik dan, naast den stijl-invloed van Marot speciaal ook willen wijzen op dien van den Franschen architect Robert de Cotte (1656—1732) den op den voorgrond tredenden sierkunstenaar, die in Frankrijk de Regence Stijl, de overgang van de barok naar de rococo, ingang deed vinden. [2])

Van hem bevinden zich in het Cabinet d'Estampes van de Bibliothèque nationale te Parijs [3]) een paar banden met teekeningen, waaronder ook van zilversmidswerken, waarvan de afbeeldingen [4]) groote overeenkomst vertoonen met sommige der latere stukken van Johannes van der Lely.

Robert de Cotte werkte als architect ook veel in Duitschland,

[1]) Carel J. A. Begeer. Inleiding tot de Geschiedenis der Nederlandsche edelsmeedkunst 1919, bladz. 14 en 28—32.

[2]) Thieme—Becker, Künstler-lexicon VII, bl. 560—562.

[3]) Guilmard, Les maitres ornemanistes bl. 125.

[4]) Zie H. Bouilhet, „l'Orfèvrerie Française" 1700—1900, Deel I illustratie's op bladz. 54/55 Vgl., ook bladz. 67 afb. no. 2 en Henry Havard, „Histoire de l'orfèvrerie Française", afbeeldingen op bladz. 418—423, waarvan de afbeelding op blz. 420 echter ten onrechte aan Bérain is toegeschreven.

Wumkes.nl

doch zijn hierboven bedoelde teekeningen van zilversmidswerken werden niet door gravures vermenigvuldigd en algemeen verspreid, zoodat zijn invloed in het begin der 18e eeuw, vooral op te Parijs vertoevende kunstenaars waarneembaar zal zijn.

In verband hiermee en in het algemeen in verband met de merkwaardige ontwikkeling van het talent van Johannes van der Lely in specifiek Franschen stijl, krijgt de oude familietraditie, dat een Lely naar Frankrijk geroepen daar voor den Franschen Koning gewerkt en in Frankrijk den naam van der Lely aangenomen zou hebben, nieuwe beteekenis.

Kramm [1]) vermeldde deze familie-traditie op den naam van Jarich Gerrits van der Lely, doch Mr. Boeles [2]) wees er reeds op, dat hiervoor veeleer Johannes in aanmerking kwam.

De familie van der Lely is aan de Katholieke kerk trouw gebleven en onder het werk van onzen meester is dan ook katholiek kerkzilver aan te wijzen.

Zoo het, geheel onder Franschen invloed staande, doosje (pixis) in het Rijksmuseum te Amsterdam en een reliekhouder in het Friesch museum.

Het lichaam van dit laatste stuk, dat het meesterteeken van Johannes van der Lelij draagt, is werk van onzen meester. De voet en het los er op sluitende deksel zijn toevoegsels van lateren tijd waardoor het geheel een pompeuzer aanzien heeft gekregen en de fraaie versieringen van het middenstuk geschaad worden. Bij de afbeelding, die hier van het stuk gegeven wordt zijn de voet en het deksel weggelaten. [3])

Wat echter aan dit stuk nog een bijzondere belangrijkheid verleent is het feit, dat onze kunstenaar voor het ovale deurtje, dat het reliqui-kastje afsluit, een niëllo heeft gebruikt. Deze niëllo (een zoogenaamde pax) stelt de doop van Christus door Johannes de Dooper voor.

Dit kunstwerkje is een nabootsing of herhaling van een geniëlleerd zilverplaatje uit de verzameling van wijlen Dr.

[1]) C. Kramm Levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, aanhangsel.

[2]) Februari 1921 aflevering van het tijdschrift Oude Kunst.

[3]) Dr. Marc Rosenberg vermeldt in de tweede uitgave van zijn „Der Goldschmiede Merkzeichen" een „Ciborium getrieben, mit Figuren und Engelsköpfen. Auf dem Deckel eine durchbrochene Krone." Naar de beschrijving te oordeelen moet dit stuk verwantschap vertoonen met den reliek-houder in het Friesch Museum.

Wunker.nl

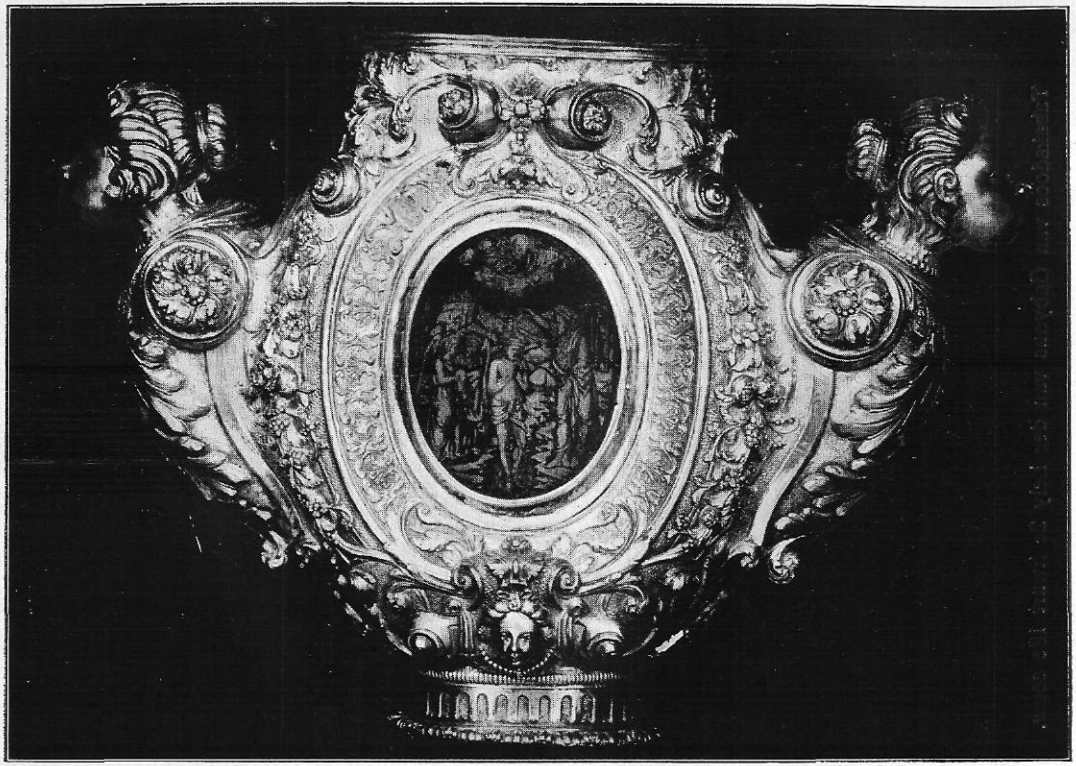

Reliekhouder van Johannes van der Lely 1e kwart 18e eeuw met Italiaansch niëllo-deurtje eind 15e of begin 16e eeuw.

Wumkes.nl

Brandewijnskom van Johannes van der Lely met jaarletter K (1725). Dat hier de K van het 6e alpbabet en niet de K van het 5e alphabet gebruikt is blijkt uit het stedelijk merk, de leeuw uit het gave stempel na 1718 in gebruik genomen.

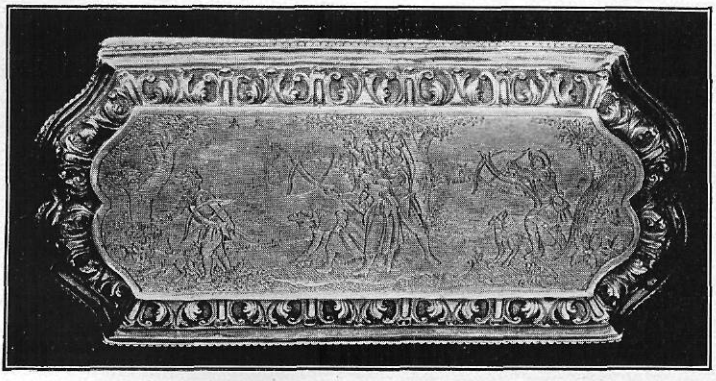

Tabaksdoos van Gabynus van der Lely 2e kwart 18e eeuw.

Wumkes.nl

Figdor te Weenen, dat door Dr. Rosenberg als Florentijnsche arbeid uit de tweede helft der 15e eeuw wordt beschreven.

Deze pax, die vroeger ten onrechte aan den Florentijnschen zilversmid Maso Finiguerra (1426—1464) werd toegeschreven is in de kunstwereld zeer bekend geworden, omdat er een, door middel van een zwavelcopie verkregen, papier-afdruk (in de verzameling van Baron E. von Rothschild in Parijs) van bekend is, die vroeger ten onrechte als de oorsprong der kopergravure werd aangezien. [1])

Voor ons wordt de merkwaardigheid van den reliekhouder in het Friesche Museum er door verhoogd, daar ook hier de zeer bijzondere en boven zijn gewestelijk milieu uitstekende kunstzinnigheid van Johannes van der Lely uit blijkt. De niëllo van den reliekhouder van Johannes van der Lely mist de beide ter weerszijden neerknielende geestelijken, die op den pax uit Dr. Figdors verzameling voorkomen. Ook ten opzichte van de overige personen zijn kleine afwijkingen waar te nemen.

Petronella Maria van der Lely, die in 1707 te Amsterdam in het huwelijk trad met den te Workum geboren schilder Gerard Wigmana, zal een zuster van Johannes geweest zijn.

Beiden komen respectievelijk als nicht en neef voor in het testament van „Geliana van der Lely ongetrouwde meerderjaerige doghter binnen Leeuwarden" overleden in 1730. [2])

Vierde geslacht.

De laatste der Lely's, dien wij als meester van het Leeuwarder zilversmidsgilde aantreffen, is Gabynus van der Lely, zoon van Johannes, kleinzoon van Frederik en achterkleinzoon van Jarich Gerrits van der Lely.

Hij is in 1731 als meester aangenomen en in 1754 overleden. Waar hij de Fransche stijltraditie van zijn vader navolgde, meen ik te mogen aannemen, dat hij diens leerling is geweest.

---

[1]) Zie Kunst und Kunsthandwerk herausgegeben vom K. K. Oesterreichisen Museum für Kunst und Industrie Band XIV (1911) bladz. 349-353 afb. 54-56 en Dr. Marc Rosenberg Geschichte der Goldschmiedekunst auf technischer Grundlage, Niello seit dem Jahre 1000 n. C. (1925) bladz. 76-79 afbeeld. 60-62.

[2]) Zie het artikel „De Dominicanen-Statie te Leeuwarden" in het Archief van de Kunstgeschiedenis in het Aartsbisdom Utrecht deel XXXI (1909) bladz. 351.

Wumkes.nl

Het Friesch Museum bezit van hem een tabaksdoos met gedreven Lodewijk XIV rand-ornament en met zeer fraai graveerwerk versierd.

In het South-Kensington-Museum te Londen bevindt zich van hem een kantige trekpot [1]) met gedreven ornament, die aan een vroegeren tijd herinnert en nader staat bij het ornament-werk van Jean Bérain, dan bij dat van Daniël Marot.

De uitvoering speciaal die van de in het ornament voorkomende engelen-figuurtjes toont duidelijk aan dat Gabynus in vindingrijkheid en technische bekwaamheid zijn vader niet kon evenaren.

Verder is van hem bekend een kerksieraad eigendom van de Roomsch Katholieke Gemeente op Ameland, een geboortelepel in de verzameling Zschille [2]) en een gedreven taschbeugel. Dit laatste stuk heeft mij op de gedachte gebracht dat Gabynus van der Lely, die zeer zeker geen zoon had, die hem als meester zilversmid kon opvolgen of althans is opgevolgd zijn zaak heeft overgedragen aan den Leeuwarder meester T. Kijlstra v. d. Leij.

Voortzetting van het zilversmidsbedrijf der van der Lely's.

Onder de twee Leeuwarder zilversmeden, die in 1748 het meesterschap verwierven, nam T. Kijlstra van der Leij als

---

[1]) Een geheel daarmee overeenstemmend exemplaar is onder no. 1197 afgebeeld in den catalogus van de veiling in het paleis San Donato te Florence gehouden op 5 Maart 1880 en in Art Ornemental IV (1886) bladz. 37 en wordt daar aangeduid als „Travail allemand du temps de Louis XIV." E. Bosc vermeldt in zijn vorenaangehaalde dictionnaire bladz. 633 dat deze trekpot in 1880 reeds 1100 Lire opbracht.

Dr. M. Rosenberg vermeldt in zijn „Der Goldschmiede Merkzeichen 2e Auflage" twee „Viereckige Teebüchsen mit abgeschrägten Kanten". De eene hiervan is afgebeeld in het plaatwerk uitgegeven naar aanleiding van de Tentoonstelling van Arti en Amicitiae in 1880.

De meester heeft dus meer trekpotten van soortgelijke vorm en versiering gemaakt.

[2]) Besteck-sammlung des Herrn Richard Zschille (1887) Catalogus no. 274 Tafel 39. Niettegenstaande het meesterteeken en de verdere teekens juist worden afgebeeld werd de lepel in 1887 door den beschrijver van den Catalogus Arthur Pabst voor Fransch werk aangezien.

Wumkes.nl

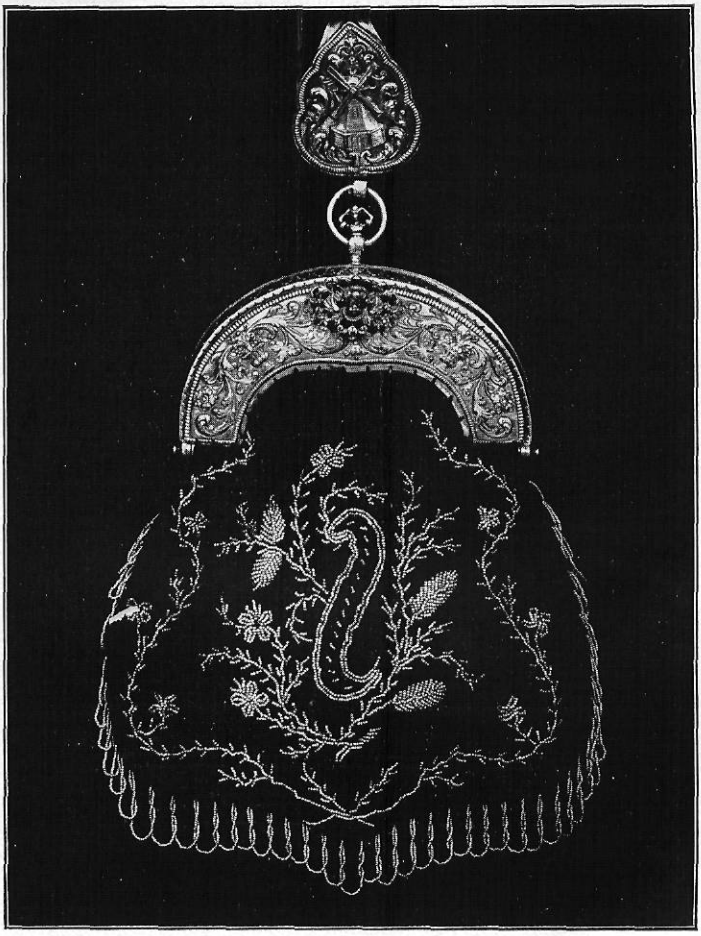

De beugel van de tasch is van Gabynus van der Lely 2e kwart 18e eeuw. De haak van T. Kijlstra van der Ley 3e kwart 18e eeuw.

Wumkes.nl

Kan, waarbij tevens een gedreven schotel.
beide in het Friesch Museum,
werk van Pyter Faber met jaarletter H (1689).

Wumkes.nl

meester-teeken aan de Fransche lely, vrijwel geheel identiek aan die gevoerd door Gabynus, doch in een andere omlijsting.

Wijst dit reeds op eenig contact tusschen deze beide meesters, de hiervoor genoemde beugel bevestigt dit geheel.

Aan dezen beugel toch, die zooals hiervoor gezegd het teeken van Gabynus draagt is een losse gedreven zilveren haak verbonden, die het meesterteeken van Kijlstra van der Leij draagt.

De veronderstelling ligt nu m.i. voor de hand, dat de familie, die vroeger bij haren goudsmid (Gabynus van der Lely [1]) den beugel had laten maken, later bij diens opvolger (T. Kijlstra v. d. Leij) een haak daarbij liet vervaardigen.

Het op de haak voorkomende drijfwerk, bestaande in een molen in rococo omlijsting, is minder van qualiteit dan het ornamentwerk in Lodewijk XIV stijl van den beugel. Het verheft zich niet meer boven het gemiddelde werk der overige gildebroeders

Blijkbaar is de traditie van de werkplaats der van der Lely's met dezen middelmatigen opvolger teniet gegaan. Nergens blijkt wie de gietvormen, mallen, ornamentvoorbeelden en -prenten afkomstig van de van der Lely's later heeft overgenomen.

Al mogen de van der Lely's in de tweede helft van de 17e en in het begin van de 18e eeuw de eerste plaats onder de Leeuwarder meesters hebben ingenomen, naast hen waren toch ook vele andere meesters werkzaam van wie min of meer belangrijke stukken bekend zijn.

Zoo kan verdienstelijk drijfwerk van de volgende tijdgenooten van Tjeerd van der Lely worden aangewezen te weten:

Van PIJTER FABER, meester geworden in 1660, een gedreven zilveren kan (Zie afb.) met schotel in het Friesch Museum; van NICOLAES MENSMA, meester geworden in 1669, de beide gedreven sierkandelaars behoorende tot het zilver door Dr. Henricus Popta aan het door hem gestichte Gasthuis nagelaten en door de voogden dezer stichting in bruikleen gegeven aan het Friesch Museum; van ANNIUS SIDERIUS, meester geworden in 1684, een theebusje met wapenschilden ingezonden op de tentoonstelling van 1900; van CORNELIS JONGSMA, meester

[1]) Het zou mogelijk kunnen zijn dat de naam van dezen meester gelezen moet worden: T. Kijlstra van der Lely.

Wumkes.nl

geworden in 1696 een gedreven zilveren draagteeken in het Friesch Museum.

Ontegenzeggelijk is ook door andere der 17e eeuwsche Leeuwarder meesters verdienstelijk werk gemaakt. Ontzaggelijk veel is echter verloren gegaan, terwijl ook nog menig stuk in particulier bezit bezit verscholen zal zijn.

Welke belangrijke hoeveelheden werk sommige meesters gemaakt hebben kan nog blijken uit den inventaris van de door WILLEM OLTHOF in 1663/'4 nagelaten zilverwerken hierna als bijlage A afgedrukt. En toch heb ik maar éénmaal een werkstuk van dezen meester gevonden en wel een kleine zilveren beker met gegraveerd ornament in het bezit van de Luthersche Gemeente te Harlingen.

Ook van Jacobus Jongsma (1707) leerling van Johannes van der Lely, van Gosse Hisborda (1712) leerling van Cornelis Jongsma en van een paar nog niet met zekerheid aan te wijzen Leeuwarder meesters uit het begin der 18e eeuw zijn met bloem- en bladslingers versierde brandewijnskommen bekend, geïnspireerd op het breede en pompeuse acanthus-blad-ornament.

De heer Begeer [1]) meende hiervoor naar Duitsche voorbeelden te moeten verwijzen. Het komt mij echter voor dat al moge soortgelijk ornament ook voorkomen op het Augsburgsch en ander Duitsch zilver wij toch niet aan invloed van daar moeten denken.

In het eind van de 17e en begin 18e eeuw waren de Fransche stijlstroomingen overheerschend in Duitschland zoowel als bij ons en werden deze stroomingen voornamelijk door de prenten der ornamentteekenaars verbreid.

Waar, zooals wij hierna bij de bespreking van het werk der Dokkumer zilversmeden zullen zien, een Fransche ornamentteekenaar in de tweede helft der 17e eeuw reeds karakteristiek is voor hetzelfde zware akanthusblad-ornament [2]) en wij daarbij een Dokkumer zilversmid-graveur diens prenten zien graveeren meen ik, dat hier de directe voorbeelden, die de Leeuwarder zilversmeden Jacobus Jongsma, Gosse Hisborda en anderen voor hunne brandewijnkommen (zie afb.) en ander werk gebruikten, zijn aan te wijzen.

[1]) Carel J. A. Begeer, Inleiding tot de geschiedenis der Nederlandsche edelsmeedkunst, blz. 14.

[2]) Kunstgeschichte der edlen Metalle (1909) door Dr. Max Creutz, bladz. 370, onder T. Le Juge.

Wumkes.nl

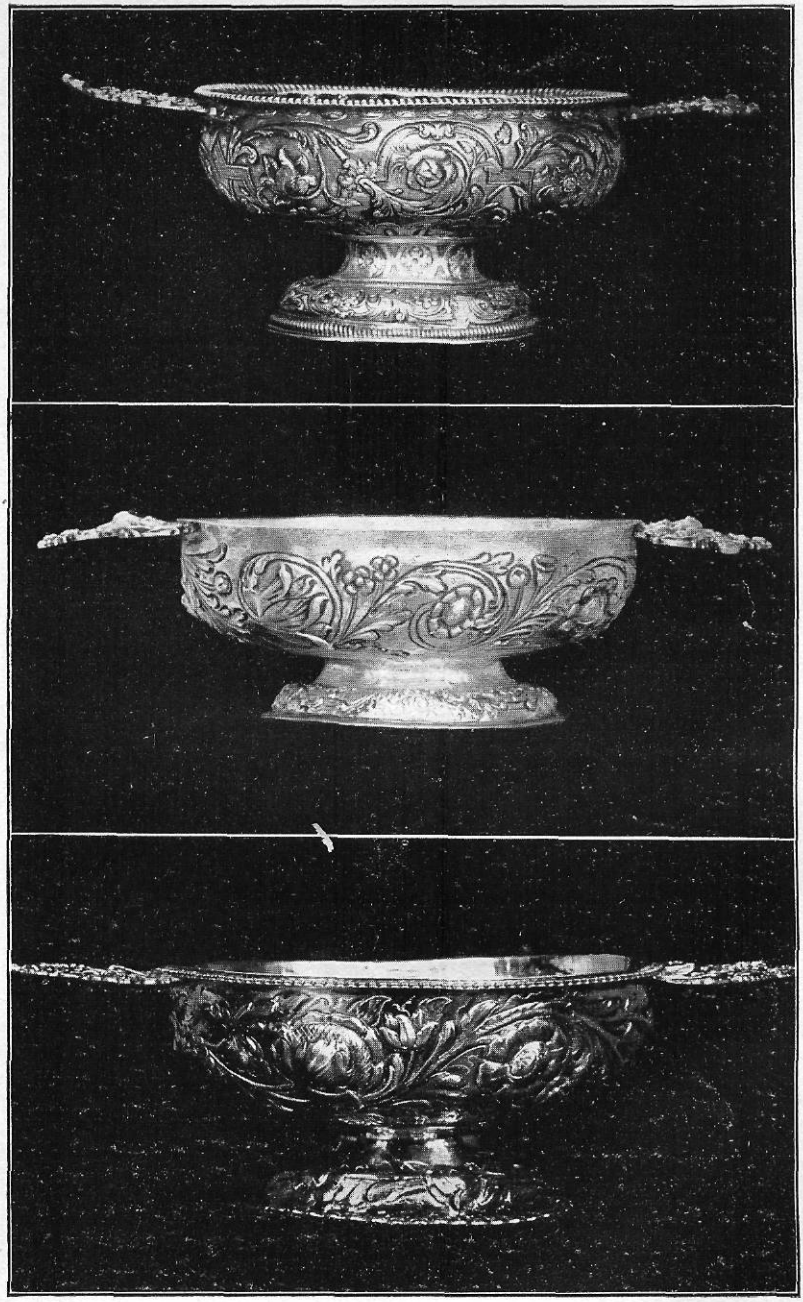

Brandewijnskommen van Johs. v. d. Lely jaarletter L (1726) inscriptie 1728, Jacobus Jongsma jaarletter H (1723), Gosse Hisborda jaarletter A (1716), de laatste met de Leeuwarder leeuw uit het gespleten stempel, de beide eersten met de leeuw uit het in 1718 daarvoor in de plaats gekomen gave stempel.

Wumkes.nl

Om verder eenigen indruk van het werk der 18e eeuwsche meesters te geven zal ik hier volstaan met een vermelding van hetgeen daarvan voorkwam op de in 1900 in het Friesch Museum gehouden tentoonstelling.

In den uitstekenden catalogus vond ik van: ANDELE ANDELES 1709 onder no. 186 een gedreven theebusje stijl Lodewijk XIV; AGE SCHAAP 1712 onder no. 212 gedreven brandewijnskom stijl Lodewijk XIV; JACOB NIEBUUR 1735 onder no. 201 een zilveren kom met wapens; WIJBE DOMINICUS 1744 onder no. 222 kandelaars stijl Lodewijk XV; JUSTUS WIARDA 1754 onder no. 394 gegraveerde tabakspot stijl Lodewijk XV; B. STORM 1759 onder no 472, vazen in gebruik als doopvont en offerbus; JACOB BOLTJE 1760 onder nos. 137 vischlepel, stijl Lodewijk XV, 167 bouilloir en 284 gegoten en gegraveerd breimandje; H. DAUM 1764 onder nos. 105 broodmand, 108 presenteerblad, 133 roomlepel, 168 bouilloir, 202 kandijbakje, 297 beugel met haak, 398 tabakspot en comfoor alle in Lodewijk XVI stijl en 480 draagschild; JULIANUS BUISSINK 1765 onder no. 213 brandewijnskom; J. WIJNGAARDEN 1765 onder no. 194 roomkom; P. MEETER 1766 onder no. 107 presenteerblad; J. GROENEVELT 1771 onder nos. 234 klaptafeltje en 399 tabakspot en comfoor; L. OLING 1779 tabakspot, stijl Lodewijk XV; J. BAKKER 1781 onder no. 196 roomkom en J. FEDDEMA 1783 onder nos. 177 trekpot stijl Lodewijk XV en 302 beugel met haak.

Van de kleinere voorwerpen als geboortelepels, mesheften en dergelijke heb ik geen melding gemaakt. Sommige meesters schijnen zich daarop gespecialiseerd te hebben, ten minste herhaalde malen treft men daarop bijvoorbeeld de teekens voor van de meesters: J. DE WAL 1771, H. CUPERUS 1783 en andere.

Ongetwijfeld zal de tentoonstelling van 1927 menig tot nog toe onbekend werkstuk van deze en andere Leeuwarder meesterzilversmeden aan den dag brengen.

Van het werk van de Friesche meesters buiten Leeuwarden zijn wij minder goed op de hoogte, omdat wij daar bij gebrek aan meesterteekens meestal in het onzekere blijven aan welken meester een, zelfs voldoende gemerkt, stuk moet worden toegeschreven.

Wumkes.nl

BOLSWARD.

Uit de lijst der meesters van het goud- en zilversmidsgilde te Bolsward weten wij, dat reeds van het begin der 17e eeuw af in deze oude Hanze-stad een groot getal meesters werkzaam was, zoodat toen in 1608 het gildeboek werd aangelegd reeds direct een achttal meesters konden worden ingeschreven, die daar toen reeds werkzaam waren.

Door het stadwapen „een dubbele adelaar" kunnen wij het Bolswardsche zilver herkennen.

Dit wapen benevens de jaarletter H voor het jaar 1639 en inscriptie „JACOBUS 1640" komt voor op een lepel in het Friesch Museum. Op dezelfde lepel is bovendien nog ingeslagen het meesterteeken , dat dus blijkbaar van een ons onbekende Bolswardsche meester afkomstig is.

Dit zelfde meesterteeken trof ik aan als eenig teeken op een hierbij afgebeeld knottekistje, versierd met graveerwerk bestaande in ovale medaillons, waarin de geschiedenis van Susanna en de ouderlingen en mythologische vrouwen-figuren, omgeven door ornamentwerk, waartusschen diverse figuren als een amortje, engelen, menschen, dieren, vazen met bloemen en vrucht-guirlandes verwerkt zijn.

Het medaillon van Susanna is gecopiëerd naar een ornamentprent [1]) van JAN THEODOR DE BRIJ gestorven te Frankfort aan den Main in 1623.

Ook het ornament-werk, rondom de medaillons met de typische kartelrandige baldakijntjes, is blijkbaar aan prenten van dezen meester ontleend. [2])

Het kistje zelf heeft den vorm van een koffertje op vier pootjes met rond deksel en hengsel. Blijkbaar is dit voor knottekistjes

---

[1]) Illustierter Katalog der Ornamentstichsammlung d. K. K. Oesterreich. Mus. f. Kunst und Industrie, Erwerbungen seit 1871, Franz Ritter 1889 afbeelding op bladz. 189.

[2]) Ook de Leeuwarder horlogemaker WIJBE WIJBRANDS werkte in het begin der 17e eeuw naar ornamentprenten van J. Th. de Brij. Zie bijdrage tot de uurwerkmakerskunst in Friesland door N. Ottema (1923) bl. 10.

Wumkes.nl

Knottekistje uit de eerste helft van de 17e eeuw van den Bolswardschen Meester met het teeken

Wumkes.nl

zeer geliefde model ontleend aan Italiaansche voorbeelden [1]).

Een ander onbekend meesterteeken van een Bolswardschen meester uit de eerste helft der 17e eeuw is een z.g.n. Fransche lelie, waarover hiervoor in het over de Leeuwarder Lelys handelende hoofdstuk reeds geschreven is.

Dit meesterteeken komt onder anderen voor op twee kroesjes door Regenten van het Armenhuis te Bolsward ingezonden op de tentoonstellingen van 1880 [2]) en 1900 [3]). Blijkens een gegraveerde inscriptie zijn ze gedateerd 1648, wat ook overeenkomt met de er op voorkomende jaarletter R. Bovendien komen er op voor het keur van Bolsward en de lelie.

Hetzelfde stadskeur en meesterteeken kwam ook voor op een vierkant trouw-kistje met kwabachtig-cartouche ornament, dat een van de zeer bijzondere inzendingen vormde op de tentoonstelling van 1900 en in den catalogus van die tentoonstelling beschreven werd als een meesterwerkje, dat in stijl met de Popta-schotel overeenkwam. Het droeg de jaarletter W, welke letter niet voorkomt in het tweede alphabet, zoodat hiervoor in aanmerking komt het jaar 1630 in het eerste of 1672 in het derde alphabet.

Een lelie in een halfrond schild samen met een onduidelijk stadskeur, dat ik echter voor Bolsward aanzag, trof ik op een zeventiende eeuwsch bekertje en een groote vrijstaande en door omtreklijnen aangegeven Fransche lelie, op eenige zeventiende eeuwsche lepels en bijzonder geestig gegraveerde achtkantige brandewijnskommen aan.

Zonder nadere gegevens zijn hier echter geen conclusies te trekken. Vooral ook omdat men rekening moet houden met de mogelijkheid, dat ook hier een eenigszins variëerend leliemerk door verschillende met elkaar verwante of elkaar opvolgende meesters gebruikt kan zijn, op gelijke wijze als wij dat ook in Leeuwarden zagen.

---

[1]) V.g.l. een Italiaansch-renaissance bronzen koffertje van 1530 in het South Kensington Museum te Londen, afgebeeld in Art ornamental, deuxième année (1884) bladz. 62. Vergelijk ook Dr. M. Creutz Kunstgeschichte der edlen Metallen, die op bladz. 361 zegt: „Die Niederländische Kunst des 16 Jahrhunderts ist in ihrer Formengebung sehr wesentlich beëinfluszt durch die Renaissance Italiëns.

[2]) Catalogus van deze tentoonstelling no. 191.

[3]) Catalogus van deze tentoonstelling no. 88.

Wumkes.nl

De het meest op den voorgrond tredende meester te Bolsward is CLAES BAERDT. Hij behoorde tot een van ouds te Bolsward gevestigde zilversmidsfamilie. Zijn vader FRANS RIENCKS, die later den familienaam BAERDT (ook geschreven als BAARDT of BAARDA) aannam, was in 1614 als leerling ingeschreven bij MEIJE POPPES, een van de acht zilversmeden, die in 1608 bij het aanleggen van het gildeboek, als toen reeds te Bolsward gevestigde meesters, werden ingeschreven.

FRANS RIENCKS BAERDT was zelf te Bolsward meester geworden waarschijnlijk in 1628 en nam tot 1642 aldaar achtereenvolgens vier leerlingen aan, onder wie in 1640 zijn zoon CLAES.

CLAES BAERDT werd zelf meester in 1654 en nam achtereenvolgens drie leerlingen aan in 1655, in 1658 en in 1685.

Waarom of zijn zoon CLAES (CLAESES) BAERDT leerling werd bij PIJTTER JANS en niet bij zijn vader is niet bekend. Bedoelde zoon is echter zelf geen meester geworden.

Wel had CLAES een broeder HARCKE BAERDT, wiens naam in 1684 in het gildeboek voorkomt met de vermelding er bij, dat hij zijn proef reeds lang te voren had gedaan; hij zelf was als leerling aangenomen in 1660 bij JAN ANNES HEERCKES, die later den naam JORNA aannam.

HARCKE BAERDT nam van 1692 tot 1697 achtereenvolgens vier leerlingen aan, onder wie in 1697 zijn zoon RIENCK HARCKES BAERDT. Deze schijnt het echter niet tot meester gebracht te hebben. Na HARCKE wordt althans in het gildeboek geen BAERDT meer als meester vermeld.

Doordat CLAES BAERDT zijn werk of een deel daarvan geteekend heeft door er zijn naam voluit op te graveeren en aan hem ook het meesterteeken (een halve maan met drie sterren) is toegeschreven, kunnen van dezen meester verschillende werken worden aangewezen. In openbare verzamelingen zijn van hem: in het Rijks-Museum een kandelaarvoet van 1649, met gedreven bloemen en insecten en een gedreven tafelschuier; in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht een ovaal lavabo-blad uit 1664 met gedreven rand van bloemen en engeltjes en in het Gemeente-Museum in den Haag (in bruikleen) een ronde schotel uit 1661 met een gedreven rand, waarin horens van overvloed, waaruit bloemen en vruchten voortkomen [1]).

[1]) Op dezen schotel komt naast de gegraveerde naam van den meester ook diens meesterteeken voor.

Wumkes.nl

Van het eerste en laatste stuk zijn uitstekende afbeeldingen te vinden in het reeds meer aangehaalde werk van den Heer BEGEER [1]).

Verwant aan het te Utrecht bewaarde en aan de Katholieke kerk te Bolsward behoorende lavabo-blad is een dito blaadje toebehoorende aan de Katholieke kerk te Harlingen.

Ook de van vorige tentoonstellingen [2]) bekende gedreven schotel van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te IJtens wordt terecht aan CLAES BAERDT toegeschreven [3]).

Of de andere leden van de familie BAERDT het door CLAES BAERDT gebruikte meesterteeken, dat veel overeenkomst heeft met een familiewapen, mogelijk met enkele afwijkingen eveneens gebruikt hebben is mij onbekend, aangezien tot nog toe nog geen werk van de andere leden van deze zilversmidsfamilie bekend is. Waar er ook Bolswardsch zilver bekend is, da een halve maan in half rond schild (dus zonder de drie sterren) als meesterteeken draagt, zou dit meesterteeken zeer goed van een ander lid van de familie Baerdt kunnen zijn.

Ook van de andere Bolswardsche meesters is weinig of geen werk bekend. Misschien kan de bestudeering der meesterteekens hier nog enkele stukken aan het licht brengen.

Op de Historische tentoonstelling te Leeuwarden in 1877 was aanwezig de gildeproef — een beker van draadwerk — van den laatsten Bolswardschen meester D. BROUWER, die in het fatale jaar 1798 zijn gildeproef aflegde [4]).

DOKKUM, SNEEK EN ANDERE FRIESCHE STEDEN.

Bij gebrek aan bekende meesterteekens zullen eerst door een voortgezette merkenstudie eenige van de werkstukken der meesters in deze steden kunnen worden aangewezen.

[1]) Carel J. A. Begeer. Inleiding tot de Geschiedenis der Nederlandsche Edelsmeedkunst afb. 38 en 39.

[2]) Catalogi v. d. tentoonstellingen te Leeuwarden 1877, pag. 194, no. 31, Leeuwarden 1900 no. 70 en Amsterdam 1919 bladz. 10/11 van het overzicht door den heer Begeer gegeven.

[3]) Zie het reeds hiervoor aangehaald artikel van Mr. Boeles in het Bulletin v. d. Oudheidk. Bond II (1900—1901) bl. 143—145.

[4]) Catalogus bladz. 250 no. 57.

Wumkes.nl

Ook door de meesters in deze steden werd allerlei zilver-, drijf- en graveerwerk gemaakt, zooals de hiervoor vermelde, uit de gildeboeken samengestelde lijsten bewijzen.

Vele brandewijnskommen, theebusjes, suikerstrooiers, mosterdpotjes, lepels en dergelijke voorwerpen van huishoudelijk gebruik zijn met het bekende Sneeker stedelijk merk (de drie boven elkaar geplaatste kronen soms naast doch meest zonder de halve adelaar) gestempeld.

Sneek als handelscentrum voor den, vroeger zoo buitengewoon geisoleerden, Frieschen Zuid-Westhoek is blijkbaar de plaats geweest, waar de vele gegoede Friesche boerefamilies uit de omgeving zich voorzagen van hunne geboorte- en huwelijksgeschenken en van de vele gouden en zilveren voorwerpen behoorende bij den persoonlijken opschik en den huishoudelijken pronk.

Tot in het laatst van de 19e eeuw zijn de Sneeker goud- en zilversmeden aan deze, op oude traditie berustende, behoeften blijven voldoen.

Toevallig kwam mij een geïllustreerde catalogus in handen van een veiling, op 9 Februari 1905 door den expert J. Schulman te Amsterdam gehouden, van voorwerpen uit het zilversmidsbedrijf van den Sneeker zilverdrijver A. DE HAAS. De in dien catalogus afgebeeldde, in de drie opeenvolgende Lodewijk-stijlen bewerkte kandelaars, schenkblaadjes, suiker- en peperbussen zijn evenals de toen verkochte brandewijnskommen, geboortelepels, kinderspeelgoed enz. geheel naar oude tradities vervaardigd.

Van enkele dezer voorwerpen uit de tweede helft van de negentiende eeuw waren mij vroeger de origineele oude voorbeelden uit 18e eeuwsche Sneeker zilversmidsbedrijven in handen gekomen.

Ook Dokkum, dat van oudsher de marktplaats was van de geïsoleerd gelegen grietenijen Oost- en West-Dongeradeel heeft van de 17e eeuw af een eigen traditie gevolgd.

Uit de gildeboeken was ons reeds gebleken, dat vooral in de tweede helft van de 17e eeuw te Dokkum verscheidene meesters werkzaam waren, die belangrijke werkstukken aan de keurmeesters aldaar voorlegden.

Tot nog toe zijn echter nog maar weinig met het Dokkumer stadswapen geteekende zilveren voorwerpen aan het licht gekomen.

Wumkes.nl

Zoo waren op de tentoonstelling, in 1900 in het Friesch Museum gehouden, ingezonden: een achtkantige brandewijnskom versierd met zes uiterst fijn gegraveerde cartouches, waarin een trommelslager, een musketier, een hellebardier enz., — dit stuk [1]) werd op stijlcritische gronden gesteld in het tweede kwart van de 17e eeuw — en een achtkantige koffiekan, waarvan ieder vak versierd was met gegraveerde cartouches, waarin vrouwefiguren met attributen, terwijl het deksel met een gegoten Bacchus-beeldje versierd was Dit stuk [2]) werd op dezelfde gronden als het vorige gesteld in het derde kwart van de 17e eeuw.

Deze laatste, of althans een soortgelijke koffiekan van Dokkumer herkomst, wordt afgebeeld in het werk van Dr. Max Creutz „Kunstgeschichte der edlen Metalle".

De generaliseerende opmerking, die deze schrijver er bij voegt en waarbij hij deze koffiekan van een vreemdsoortig model wil laten doorgaan als type van „het zilvergoed, dat als gebruiksgoed op de Friesche eilanden voorkomt" [3]), was echter beter achterwege gebleven. Alleen, wat het op de kan voorkomende fraaie 17e eeuwsche graveerwerk betreft, kan men dit stuk met andere gegraveerde Friesche zilverwerken als bekers, brandewijnskommen, knottekistjes enz. vergelijken; wat den vorm betreft staat de koffiekan echter vrijwel geheel op zich zelf.

Toch hebben wij nog andere betrouwbare gegevens, die ons in staat stellen ons, althans over het werk van een der vooraanstaande Dokkumer meesters uit de tweede helft der zeventiende eeuw, eenig oordeel te vormen.

Ik heb hier het oog op Jan Jacobs Folkema, die in 1675 te Dokkum meester geworden, daar tot in 1694 in het gildeboek voorkomt.

Jan was niet alleen goud- en zilversmid, doch ook ornamentteekenaar en -graveur. Van zijn hand zijn enkele series met ornament-gravures bekend, zooals die in de 16e, 17e en 18e eeuw in omloop waren en in de verschillende zilversmidswerkplaatsen door de meesters bij hun werk tot voorbeeld genomen werden.

---

[1]) Catalogus no. 205.

[2]) Catalogus no. 171.

[3]) Aldaar afbeelding no. 322, bladz. 364/5.

Wumkes.nl

Twee series elk van zes bladen getiteld: *„Alderhand voorbeelden van doorgebroken silver-smitswerk, getekend en gesneden door Jean Folkema"* zijn in 1680 bij C. Allard te Amsterdam uitgegeven. Op elk der bladen dezer series komen verscheidene motieven en zilversmidsornamenten voor.

Een andere serie, getiteld: „Livre de feuillage et d'ouvrages d'orfèvrerie inventés par T. Le Juge. Pet. Schenck excudit Amst. Folkema" is blijkbaar door hem gegraveerd naar de teekeningen van Theodore Le Juge, een teekenaar, graveur en goudsmid, die omstreeks het midden van de 17e eeuw te Parijs werkzaam was.

Op de door Le Juge ontworpen prenten komt speciaal voor een zwaar acanthus-blad-ornament, zooals wij dat o.a. op verscheidene gedreven zilveren brandewijnskommen van Leeuwarder meesters uit de eerste jaren der 18e eeuw aantreffen.

Deze laatste serie omvat een twaalftal bladen met verschillende motieven van goud- en zilversmidswerk en lijfssieraden.

Onze Dokkumer zilversmid, die na 1695 naar Amsterdam verhuisde, was de vader van Jacob Folkema, kopergraveur geboren te Dokkum in 1692, overleden te Amsterdam in 1767, van Anna Folkema, miniatuur-schilderes en kopergraveur geboren te Dokkum in 1695, overleden te Amsterdam in 1768 en waarschijnlijk ook van Fopje Folkema eveneens kopergraveur.

R. Jacobs Folkema, die eveneens ornament-bladen naar Le Juge in het koper graveerde, is waarschijnlijk een broeder van Jan [1]). De vermelding, dat onze Dokkumer zilversmid evenals een der Leeuwarder Lely's naar Parijs getroond zou zijn en daar voor de Koninklijke munt medailles gegraveerd zou hebben [2]) schijnt een legende te zijn, die zijn ontstaan dankt aan een foutieve opvatting van de onderteekening van een aantal gravures van medailles in van Loon's geschiedenis der Nederlandsche penningkunde.

De onderteekening „J. Folkema" aldaar heeft betrekking op

---

[1]) Zie Thieme Becker: Künstler-Lexicon Deel XII op de namen van de verschillende leden der familie Folkema.

[2]) Zie W. Eekhoff in zijn artikel „De kunst in Friesland" opgenomen in zijn boek „De stedelijke Kunstverzameling van Leeuwarden" (1875) bladz. 300.

Wumkes.nl

den zoon Jacob, die de gravures van de medailles voor het boek van van Loon stak [1]).

Ook van meesters uit verschillende andere Friesche steden is werk bekend.

Zoo bijv. uit HARLINGEN: kandelaars, offerschalen, doopbekkens, avondmaalschotels, bekers, kroezen, brandewijnskommen, theebusjes, theetrommels, speldebakjes, geboortelepels, enz., FRANEKER: offerschalen, verscheidene bekers, achtkantige brandewijnskommen, theepotjes, theebussen, enz.; STAVEREN: gegraveerde bekers, en WORKUM: kroezen en achtkantige brandewijnskommen enz.

Van enkele dezer stukken, die vroeger op tentoonstellingen geweest zijn, zijn de meesterteekens gepubliceerd. Zoo weten wij daardoor o.m. dat in het derde kwart van de 17e eeuw te Staveren een meester werkte, die de letters S en I door elkaar als meesterteeken had aangenomen en wiens naam door bedoelde beide letters zal worden aangewezen [2]). Buitendien had de heer E. VOET JR. uit Bloemendaal, die zich ten onzent het eerst op de studie der zilvermerken toelegde, de welwillendheid ons verscheidene zilverwerken uit die steden met een korte aanduiding der meesterteekens op te geven.

Waar echter de eigenlijke merkenstudie — d. w. z. het nagaan en onderling vergelijken en groepeeren van de op de zilver-werken ingeslagen stempels — in dit opstel zooveel mogelijk achterwege gelaten is, omdat zulks na de van 15 Augustus tot 15 September 1927 in het Friesch Museum te Leeuwarden te houden tentoonstelling met meer vrucht kan geschieden dan nu, meen ik mijn overzicht van het Goud- en Zilversmidsbedrijf in Friesland hiermee te kunnen sluiten.

De hierna als bijlagen A en B aan het archief van Leeuwarden ontleende inventarissen vormen een goede aanvulling voor onze kennis van wat aan gemaakte zilveren voorwerpen en gereedschappen in een Leeuwarder zilversmidswinkel en werkplaats uit onzen bloeitijd gevonden werd.

---

[1]) Zie Thieme Becker: Künstler-Lexicon in voce Johannes Jacobsz. Folkema.

[2]) Catalogus van de tentoonstelling in 1900 te Leeuwarden gehouden, nos. 91 en 92.

Wumkes.nl

BIJLAGE A.

Inventarisatie van de goederen, actien en gerechtigheden, nagelaten bij WILLEM OLDHOFF, Mr. goldsmid, te Leeuwarden. 1663/4 [1]).

Silver.

Een silver gedreven tafelbord wegende 37 1/2 lood.
Een silveren mingel wegende 36 1/4 lood.
Een silveren beecker wegende 22 3/8 lood.
Ses silveren lepels wegende 16 3/4 lood.
Een speld backie wegende ses lood.
Een silveren coop wegende 20 1/2 lood.
Een ditto coop van 12 lood.
Twee lepels wegende 5 5/8 lood.
Twee lepels wegende 4 3/4 lood.
Twee lepels wegende 5 1/8 lood.
Een beecker wegende 7 3/4 lood.
Een soutvattie wegende 5 3/4 lood.
Een troukistie wegende 10 7/8 lood.
Een onderriem wegende 12 3/8 lood.
Een koocker wegende 6 1/8 lood.
Een oirijser wegende 1 3/8 lood.
(Hierna volgen tien idem resp. 2, 2 1/8, 1 1/2, 1 3/8, 1 5/8, 2 3/8. 2, 2 1/4, 2 1/2 en 1 1/2 lood.)
Een bol wegende 2 3/4 lood.
Twee gaspen wegende 4 1/4 lood (nog twee dito van 1 1/8 en van 1 lood).
Een half dosijn lepels wegende 13 3/8 lood.
Een beslagh van een noot wegende 32 3/4 lood.
Een corpus van een credens wegende 6 lood.
Een schaaltie wegende 2 1/8 lood.
Een brandewijnscroessie wegende 7/8 lood (met nog twee idem, van 1 1/8 en 1 3/8 lood).
Acht cnopen wegende 4 1/8 lood.
12 cnopen wegende 2 7/8 lood.
19 ditto wegende 1 3/4 lood, 12 ditto wegende 2 1/8, 10 ditto wegende 1 en 12 ditto wegende 1 3/8 lood.

[1]) Deze inventarisatie is niet gedateerd, doch staat in het Inventarisatieboek tusschen eene inventarisatie van 3 December 1663 en eene van 3 Februari 1664. R. Visscher.

Wumkes.nl

Elff silveren ringen wegende $2^{7}/_{8}$ lood.
Enige feters pijppen wegende $5^{3}/_{8}$ lood.
Een briefke met slechte perlspelen.
Een brandewijnscroessie wegende $1^{5}/_{8}$ lood.
Een silveren penn wegende $1^{3}/_{8}$ lood.
Haeck en oogh met wat cnopen wegende $1^{1}/_{2}$ lood.
Een brandewijnscroessie wegende $^{3}/_{4}$ lood.
Twe hechties met een kayke wegende $2^{1}/_{8}$ lood; idem $1^{7}/_{8}$ lood;
Een hecht en kayke, $1^{3}/_{8}$ lood.
Drie hechten wegende $2^{3}/_{4}$ lood, twe ditto $1^{1}/_{8}$ lood.
Een lepel wegende $2^{5}/_{8}$ lood.
Een kandelaar wegende $16^{3}/_{4}$ lood.
Twe hechties wegende $1^{1}/_{4}$ lood
Een bosch cnopen wegende $9^{3}/_{4}$ lood, met 16 ditto's van: $7^{1}/_{4}$, 5, $3^{7}/_{8}$, 3, $1^{3}/_{4}$, $4^{1}/_{2}$, 11, 4, $2^{5}/_{8}$, $2^{7}/_{8}$, $4^{1}/_{4}$, 4, 2, $6^{3}/_{4}$, $2^{3}/_{4}$ en $2^{1}/_{4}$ lood.
Een paar kettingjes wegende $8^{1}/_{2}$ lood.
Een kettingh met een harttie wegende $2^{3}/_{4}$ lood.
Twe kettinghs wegende $7^{7}/_{8}$ lood, met 16 paar ditto's van: $6^{1}/_{4}$, 8, $10^{5}/_{8}$, $7^{7}/_{8}$, 12, $9^{3}/_{4}$, $11^{1}/_{8}$, $10^{1}/_{8}$, $16^{7}/_{8}$, $17^{1}/_{2}$, $17^{7}/_{8}$, $15^{3}/_{8}$, $19^{5}/_{8}$, $13^{1}/_{2}$, 10 en $16^{5}/_{1}$ lood.
Een kettingh wegende $5^{3}/_{8}$ lood met 3 ditto's, van 4, $4^{5}/_{8}$ en $8^{1}/_{8}$ lood.
Een kaysel en kettingh wegende $20^{5}/_{8}$ lood.
Een kaysel wegende $15^{5}/_{8}$ lood; een idem, 26 lood.
Twee kettings met een haek wegende 14 lood.
Een onderriem wegende 20 lood, met 6 idem, van 19, $28^{1}/_{8}$, $18^{5}/_{8}$, $22^{7}/_{8}$, 22 en 11 lood.
Een koker wegende $8^{1}/_{2}$ lood, met 7 idem, van $9^{0}/_{8}$, $8^{1}/_{4}$, 8, $8^{1}/_{4}$, 8, $5^{3}/_{4}$ en $5^{3}/_{4}$ lood
Een coocker beslagh wegende $5^{3}/_{8}$ lood, met 3 idem van $5^{7}/_{8}$, $2^{1}/_{2}$, $4^{1}/_{4}$ on $1^{3}/_{4}$ lood.
Een koocker wegende $4^{1}/_{8}$ lood.
Een silver confertie wegende $8^{1}/_{8}$ lood.
Een silveren penningh wegende $2^{3}/_{4}$ lood; idem $3^{1}/_{4}$ lood.
Een dubb. R. D. wegende $3^{3}/_{4}$ lood.
Een wildeman rijxd. (zonder opgave van gewicht).
Twe judaspenningen wegende $1^{1}/_{4}$ lood.
18 meshechten wegende $21^{3}/_{5}$ lood.
Een hecht wegende $2^{1}/_{2}$ lood; twee idem van $3^{1}/_{4}$ en $1^{7}/_{8}$ lood.

Wumkes.nl

Twee ondersten van een koker met een band wegende $4^{3}/_{8}$ lood.
Negen brandewijnskroessies wegende $9^{1}/_{2}$ lood.
Een bossie cnopen wegende 4 lood.
Drie hemdscnopen wegende $1^{1}/_{4}$ lood.
Een haeck wegende $5^{3}/_{4}$ lood, een idem 3 lood.
Vier slotties van een kaysel wegende $2^{1}/_{8}$ lood.
Een haeck en eenige slotties wegende $5^{7}/_{8}$ lood.
Thien vingerhoeden wegende $6^{1}/_{2}$ lood.
Een beecker wegende $16^{1}/_{2}$ lood, drie idem van $9^{5}/_{8}$, 11 en $19^{1}/_{4}$ lood.
IJsbeecker wegende $8^{1}/_{4}$ lood, met twee idem van $7^{5}/_{8}$ en $6^{3}/_{8}$ lood.
Een cop wegende $17^{1}/_{2}$ lood; een idem $10^{3}/_{4}$ lood.
Een melckmeyssie wegende 10 lood.
Men schaeltie wegende $10^{1}/_{2}$ lood.
Een confertie wegende $6^{5}/_{8}$ lood.
Een mosterpot wegende $7^{3}/_{8}$ lood, een idem $7^{1}/_{2}$ lood.
Een soutvattie wegende $8^{1}/_{8}$ lood, met 6 idem van $5^{5}/_{8}$, 4, $5^{1}/_{2}$, $3^{3}/_{4}$, $7^{1}/_{2}$ en $7^{1}/_{2}$ lood.
Een vergulden romer wegende 4 lood; een idem 4 lood.
Een pomanderbal met het kettingtie wegende $5^{1}/_{4}$ lood.
Een decksel van een cop wegende $6^{1}/_{2}$ lood.
Een tabacksdoos wegende $3^{3}/_{8}$ lood.
Een poeyer doossie wegende $4^{3}/_{4}$ lood, een idem $5^{1}/_{2}$ lood.
Een schaaltie wegende $2^{1}/_{8}$ lood.
Een portefrais wegende 5 lood.
Een coppie wegende $3^{3}/_{8}$ lood.
Drie lepels wegende $8^{5}/_{8}$ lood, met 9 × drie idem van 7, $8^{1}/_{2}$, $8^{1}/_{4}$, $8^{3}/_{8}$, 8, $6^{1}/_{4}$, $6^{1}/_{8}$, $7^{1}/_{4}$ en $6^{1}/_{2}$ lood.
Drie lepels clein wegende $3^{3}/_{8}$ lood
23 haarnaelden wegende 13 lood.
Ses brandewijnskroeskes wegende $6^{1}/_{8}$ lood.
Vijff kelkies wegende $7^{1}/_{2}$ lood.
Twee kroeskes wegende $2^{3}/_{8}$ lood, idem 3 lood.
Een brandewijnsfluyttie wegende $2^{1}/_{8}$ lood.
Een schaaltie wegende $2^{1}/_{8}$ lood.
Een fluyttie wegende $1^{3}/_{8}$ lood.
Een tontie wegende $2^{7}/_{8}$ lood.
Een halff dosijn eyerlepelties wegende $2^{3}/_{4}$ lood.
Een borstpenning wegende 3 lood.
Twee pomanderdoossies wegende $2^{1}/_{2}$ lood.

Wumkes.nl

Een tandstokelaer wegende $1^{3}/_{4}$ lood.
Een haeck wegende $2^{1}/_{8}$ lood, met 12 idem.
Een onderriemke wegende $6^{1}/_{4}$ lood.
Een partijke beslagh wegende $3^{7}/_{8}$ lood.
26 hechties wegende $15^{1}/_{2}$ lood.
8 ondersten van koockers wegende $4^{7}/_{8}$ lood.
Ses voorkettens met een beugel wegende $5^{1}/_{4}$ lood.
Een paar broecks cnopen wegende $1^{5}/_{8}$ lood; met 2 idem.
Drie cnopen wegende $1^{1}/_{8}$; een bossie cnopen 2; vier tasck-cnopen $1^{1}/_{8}$, twee gaspen $1^{1}/_{4}$ lood.
Thien vingergoeden wegende $5^{1}/_{2}$ lood; allerhande snuysterye $22^{1}/_{2}$ lood. Een boeck-beslagh $^{7}/_{8}$ lood.
Twee agnus dei met een kettingtie wegende $1^{3}/_{4}$ lood,
Een hoedband wegende 2 lood.

Juwelen en goud.

Een paer braseletten wegende 3 lood 24 asen.
Een kop kettingh wegende 3 lood, een engels, 16 asen.
Idem wegende 3 lood $5^{1}/_{4}$ engels.
Een dubbeld hoepringh wegende 6 engels 30 asen.
Idem wegende $7^{1}/_{4}$ engels; idem $6^{1}/_{4}$ engels.
Een draad ringh wegende 4 engels 6 asen.
Een harten strick ringh wegende $6^{1}/_{4}$ engels.
Idem wegende 5 engels 2 asen.
Een hand-trouwringh wegende 2 engels 30 asen; met 4 idems.
Een seeff ringh wegende 2 engels 13 asen, met idem.
Een gladde hoepringh wegende 3 engels 6 asen.
Een hoepringh wegende 2 engels 28 asen, met 10 idem.
Een hartringh wegende 1 engels 26 asen.
Hoepringh wegende 2 engels 30 asen; met tien idem.
Een ringh met drie stenen wegende 3 engels 12 asen.
Idem wegende $2^{1}/_{4}$ engels. Idem $1^{3}/_{4}$ engels. Idem 2 engels 12 asen.
Idem met een steen wegende 1 engels 4 asen.
Voir ring wegende $2^{1}/_{2}$ engels. Een idem $^{3}/_{4}$ engels.
Een gouden haarnaald wegende $8^{3}/_{4}$ engels.
Idem wegende $6^{3}/_{4}$ engels. Idem $5^{1}/_{4}$ engels. Idem $7^{1}/_{2}$ engels. Idem $6^{1}/_{4}$ engels.
Een paar gouden stifties wegende 2 engels $^{3}/_{4}$. Idem 2 engels 28 asen.

Wumkes.nl

Een paar es haeckies wegende $1^{3}/_{4}$ engels, met vier idem van $1^{3}/_{4}$ engels, 2 engels 14 asen, 1 engels 20 asen en $1^{1}/_{4}$ engels.
Een roos ringh met rode stenen wegende $4^{1}/_{4}$ engels.
Een turkois ringh wegende 3 engels, met drie idem.
Een draadwerx ringh wegende $1^{1}/_{2}$ engels, met twee idem.
Een ringetie met een schildert tronijtie wegende $1^{1}/_{2}$ engels.
Een paar braseletten met perlen wegende $25^{1}/_{4}$ engels.
Een bandtie om 't hooft met perlen wegende 13 engels.
Een roos ringh wegende 3 engels 12 asen, met twee idem
Een ringh met drie stenen wegende 2 engels 12 asen, met vier idem.
Een ringh met een steen wegende 2 engels, met negen idem.
Een turkois ringh wegende 2 engels 4 asen.
Een haarnaeld wegende $4^{3}/_{4}$ engels. Idem 5 engels 26 asen.
Ses paer gouden stricken met kristal.
Een paer strickies met een steentie.
Vier paer halve maenties met kristal.
Een paer cleine gouden halve maenties met peerlen.
Een paer pendanten met ses en twintigh klabbecken.
Een paer pendanten met acht clabbeken tsamen en twe perlen.
Negen paer haecken en oiskes.
14 paer cristallen met kapkes en een eenlingh.
Seven paer cristallen sonder kappen.
23 paer silver vergulden haecken en oissen.
Noch twe oiskes.
2 paer hyasinties met peerlties.
2 vergulden haarnaelden noch een.
Een weinich verguld silver wegende $2^{1}/_{8}$ lood.
Een verguld kettingh wegende $5^{3}/_{4}$ lood.
Een brieffke met wat peerlties.
Een partij van allerhande soorte goud wegende $6^{1}/_{2}$ engels.
Enige cristallen in een doossie.
Eenige vergulden doppen wegende $1^{1}/_{2}$ lood.
Een cristallen horlogie kas.
12 paer gouden capkes wegende 4 engels.
Seven bos cristallen.
6 paer gouden capkes wegende 2 engels 8 asen; idem 2 engels 8 asen.
Een cristallen horlogie kas.
Een dooske met 12 paar cristallen.

Wumkes.nl

Drie paar halve maenties, een paer strickies en drie paer gouden haeckies tsamen wegende $8^{3}/_{4}$ engels.
Negen oude gouden doppen wegende $5^{3}/_{4}$ engels.
Een tafeldicksteen tot omtrent 150 £ waardigh no. 1
Een ad idem tot 110 no. 2.
Een diamant roosringh no. 3 tot omtrent 60 £.
Een ad idem met no. 4 tot 40 £.
Een hoepringh met seven stenen met no. 5 tot 55 £.
Een tafeldicksteen met no. 6 tot 56 £.
Een roossteenringh met no. 7 tot tsestigh £.
Een dicksteen ringh met no. 8 tot 36 £.
Een ad idem met no. 9 tot 30 £.
Een ad idem met no. 10 tot 24 £.
Een diamant punt ringh no. 11 tot 15 £.
Een drie dicksteenringh no. 12 tot 26 £.
Een ringh met drie roossteenties no. 13 28 £
Een ad idem met no. 14 24 £
Een ad idem met no. 15 24 £
Een ad idem met no. 16 14 £
Twee dicksteenties met een roos in 't midden no. 17 12 £
Twe robijntjes en en een diamant in het midden met no. 18 8 £
Een dicksteentie no. 19 8 £
Een roossteentie no. 20 10 £
Een tafelsteentie no. 21 10 £
Een roossteentie no. 22 34 £
Een roossteentie no. 23 9 £
Een tafelsteentie no. 24 10 £
Een dimsteentie no. 25 10 £
Een ad idem no. 26 9 £
Een ringetie met drie steenties met no. 27 7 £
Een ad idem met no. 28 7 £ 10 stvs.
Een doodshooffd ringetie no. 29 3 £ 10 stvs.
Een ad idem no. 30 3 £ 10 stvs.
Een ringetie met een conterfeitsel no. 31 5 £
Een robijn roosringh no. 32 9 £
Een ad idem met een diamant in 't midden no. 33 13 £
Een robijn roosringh no. 34 8 £
Een ringh met een robijn no. 35 18 £

Wumkes.nl

Een soffier ringh no. 36	12 £
Twe losse diamant roossteenties met no. 37 't samen tot	96 £
Drie cleine steenties no. 38	14 £
Een paer pendanties met perlen no. 39	44 £
Vijff losse steenties no. 40	40 £
Twe pendanten no. 41	140 £
Twe pendanten no. 42	32 £
Thien losse diamanten no. 43	36 £
18 cleine stuckies van diamanten en twe stuckies Turcoissen, no. 44	6 £
Noch negen stuckies diamanten no. 45	8 £
Een dicksteentie no. 46.	20 £
12 dimsteenties no. 47	36 £
Twe dicksteenties met een turcois 't samen no. 48	5 £
Een onyckel no. 49.	
Vier schilder tronikes en 8 glasen, met no. 50	
Een patent laad met allerhand soorte van steenties no. 51.	
Een ad idem, no. 52.	

Silver.

Een silver verguld scheeppie weecht	16 lood.
Een credens	$35^1/_4$ lood.
Een oude beecker	$7^1/_2$ lood.
Een soutvattie	$8^1/_2$ lood.
Een beeckertie	$4^3/_8$ lood.
Drie lepels	$7^1/_4$ lood.
Twe lepels	$4^1/_2$ lood.
Een ul	$13^1/_4$ lood.
Een paer broeckscnopen	
Een silver koetswagen en peerden	$6^1/_4$ lood.
Een fruytben	$2^1/_2$ lood.
Vier stuckies poppegoed	$4^3/_8$ lood.
Acht stuckies poppegoed	$6^5/_8$ lood.
Een heerdyser en twe branders	$7^1/_2$ lood.
Vier stuckies poppegoed	$6^5/_8$ lood.
Een evenaertie	2 lood.
Twe blakers	$5^5/_8$ lood.
Vier stuckies	$5^3/_8$ lood.

Wumkes.nl

Een coninx star $3^1/_8$ lood.
Vier stuckies $4^1/_8$ lood.
Een silver gevestie 4 lood.
Vier stucken, vier stucken, vier st. $5^1/_4$, $5^1/_8$ en $3^3/_4$ lood.
Vijff stuckies, noch een $3^1/_4$ lood.
Ses lepelties $1^1/_4$ lood.
Twe candelaerties $4^1/_8$ lood.
Een spinwiel 4 lood.
Vier stuckes $2^1/_8$ lood.
Een spinwieltie $2^3/_8$ lood.
Seven stuckies, 6 idem, vier idem, $3^3/_4$, $3^1/_2$, $1^1/_8$ lood.
Seven, seven, twe, vier stucken, $3^1/_4$, $3^3/_8$, $2^1/_4$, $2^1/_4$ lood.
Een Tick Tackbord $5^3/_8$ lood.
Een kanbord met vier kanties $2^1/_4$ lood.
Seven stuckies $1^3/_8$ lood.
Een corffke $4^5/_8$ lood.
Een wiege $2^1/_4$ lood.
Een corffke en twee idem $2^3/_8$, $2^1/_8$ en 2 lood.
Twe corffkes $3^3/_4$ lood.
Twe kokerties met mes en furck
18 vergulden pijpen met peerlties.
Twe mans hechten en twe vrouwen hechten.
Ses vingerhoeden.
Een lanteerntie, $5^1/_8$ lood. Noch een 3 lood.
Een fruk (furk) met doppen.
Twe en dartigh mesken kayen.
Een leren kokertie met drie silveren banden.
Twe silveren soutvaten. 8 lood vijff achtendek
Een poeijer doos 21 lood 7 achtendek
Noch een poeyer doos 18 lood 3 quart.
Een soutvat 8 lood 5 achtendek.
Een halff mingelen 24 lood 5 achtendek.
Een butterschael, 25 lood 3 achtend. Noch een 25 lood 3 achtend.
Noch een schael 26 lood 3 achtend.
Een pegels kantie 15 lood 1 achtend.
Een half mingelen 29 lood 1 achtend.
Noch een half mingelen 26 lood 3 quart.
Drie oords 33 lood 5 achtend.
Een mingelen 44 lood 3 quart.
Een soutvath 18 lood een quart. Noch een, 18 lood een halff.
Een silveren kandelaer 35 lood 3 quart. Noch een, 36 lood.

Wumkes.nl

Een candelaer 21 1/4 lood, idem 20 1/2 lood.
Een mosterpot 12 5/8 lood, idem 16 5/8 lood.
Een beecker 32 1/2 lood.
Een gedreven fruytschael 46 3/4 lood.
Een snuytter 4 1/2 lood.
Een cleerborstel 2 1/2 lood
Een silveren penn 2 3/4 lood, met twee idem van 1 1/2 lood.
Een vergulden penn 2 1/8 lood.
Idem met een ruyge rand 1 3/8 lood.
Een gulden penn 1 5/8 lood.
3 1/2 dosijn paar vergulden haecken en oisen.
Noch thien paar schulpkes haken en oissen.
Drie cristallen bijtters.
Een streng rode bloedcoralen, met 21 idem (van pl.m. 2 lood).
Een strengh barnstien coralen 2 7/8 lood, idem 1 7/8 lood.
Elff gouden doppen 14 engels.
Vijftien gouden doppen 20 1/4 engels.
Seventien gouden doppen 12 3/4 engels.
Twe toer fijnne paerlen waer in sijn 125 stucks.
Een paer fijnne braseletten met 252 stucks paerlen.
Twe hondert cleynne fijnne paerlen.
Een dooske met fijnne paerlen.
Een dooske met fijnne paerlen.
Noch een dooske met fijnne paerlen.
Een bossie fijnne paerlen bestaende in 290 stucks.
Een doossie met fijne paerlties met twe druyve-boskes.
Een dooske met clabbecken.
Een doossie met penseel steenties.
Een doossie met 58 klabbecken.
Een dooske met 13 grote clabbecken.
Een dooske met 25 clabbecken.
Een diamantie.
Twe gouden strickies met parlties.
Noch een paer met parlties.
Een paer strickies met diamanten.
Een paer strickies met parelties onder aen.
Een paar strickies met robijnties onder aen.
Een paar oorhangerties met parelties onder aan.
Noch een paar pendanties met parlen onder aan.
Noch een paar diamanties met parlties onder aan.

Wumkes.nl

Een crop boottie.
Een boottie op een haer naeld.
Een gouden Duijffke met diamanties.
Een boottie met robijnties.
Een clein boottie met een rood steentie.
Een brieffke met vier parlspelties.
Een gouden boot daer Brongersma de helft aff toebehoort.
Een strick met een boot.
Een boottie met diamanten.
Een paer pendanten.
Een strick met een booth heel kostelyk.
Een paer oirhangerties met diamanten.
Een paer pendanten.
Een clein cropbotie.
Twe fijnne paerlen.
Een stuck goud wegende $35^1/_2$ engels.
Noch een stuck goud wegende $29^1/_4$ engels.
Noch een stuck goud wegende 12 engels 4 asen.
Een vier Dubbelde Ducaat.
Een silveren hoed band wegende 3 lood.
Noch een wegende $2^3/_4$ lood, idem $1^3/_8$ lood, idem 2 lood en $^7/_8$ deel.
Een silver ongemaeckt trouwkistie wegende $5^1/_2$ lood.
Een silveren oorijser wegende $2^3/_4$ lood.
Enich oud silver wegende 58 lood.
Een parlemoer.

In het Cantoor gevonden soo gemunt silver als goud.

Hondert en negen ℔ 8 stvs. 3 penningen.
Een goud wicht.
12 lood acht engels en vier asen gesmolten goud.
De winckel met silver en goutsmits-gereetschap (deze post is niet nader omschreven).

Wumkes.nl

BIJLAGE B.

Inventarisatie en resp. beschrijvinge gedaan met consent van de Here Praesiderende Burgem. Tiberius Taecama door mij Petrus Viglius geswooren Clercq ter secretarije der stede Leeuwaarden van de goederen, huysgeraden en inboelen, tegenwoordig bij TIAARDT VAN DER LELY, mr. silversmidt cum uxore gepossideert ten versoecke van Aaltie, Fredrick en Dr. Gerhardus van der Lely als geïnteresseerde crediteuren uijt crachte van achterstallige huyshuyren volgens appointement op den Requeste bij den Reqrnten den E. Raad op gisteren ingedient daarop verleent Actum den 19e May 1688.

In de Voorcamer.

Een en dartich schilderijen soo groot als klein soo op de vloer als aan de want, waarvan tien sijn met roodlack gecachetteert en van no. 1 tot 10 incluis gequoteert en buyten deselve noch een van Margareta de Heer.
Noch twaleff cleine schilderijen, waar onder eenige sijn die op kooper geschildert zijn.
Noch vier cleine ad idem.
Een groote spiegel met drie silveren spiegel plaeten
Noch drie spiegels soo clein als groot, waar op de grootste een silveren knop staat.
Vijff roode gedraeyde matstoelen.
Vier swarte ad idem
Noch tien slechte matstoelen.
Twee rusleeren stoelen.
Een neuteboomen vrouwenstoel.
Een eecken comptoir taaffel.
Een schencktaaffeltje.
Een sederhouten kiste.
Een bedt en peull.
Noch een bedt en peull.
Vijff oorcussens.
Vier witte steenen kannen met silveren deksels.
Drie glazen boutellies met silveren doppen.
Een bedt en peull.
Twee laackens.

Wumkes.nl

Twee groene gevoerde deeckens.
Een witte spaanse deecken.
Vier oorcussens met hare sloopen.
Een paar groene gordijnen, rabat en schoorsteencleedt.
Veertien stoelcussens soo groene als rode, laackens en trijpen.
Een glasen silver kastie.
Een korff met eenich ijserwerck.
Vier stucken matte.
Een taaffelsbladt.
Een ronde taaffel.
Vijff grote blauwe steenen koppen.
Twee cleine ad idem.
Twee blauwe steenen flessen met een suyckerpot.
Vijfftien soo wijn- als bierglasen.
Een nest gebackene en geschilderde bierglasen.
Drie gepleisterde beelden.
Twee porceleinen kopkes.
Een boeckien met silver beslach.
Een silveren cassettie in een houten stall.
Noch drie silveren spiegel platen met hare stallen.
Vier proeffsteenen.
Een groen saeyen taaffelspreedt.
Een wit linnen glasgordijn.
Een eecken kast en daarin bevonden
Vier neusdoecken met een witte kapsloyer.
Seventien cleine kinderdoecken.
Elleff grote.
Twee kinderborsthembdties.
Een nachtspreedt met grote ackers.
Twee cleene kindermutskes
Twee kinder rufftdoecken.
Tien soo slippen als hullen.
Een kinder Neusdoek.
Een wit optreckers wambuys met een coleurd saeyen broeck met linten.
Een doos met eenige vercierde linten.
Een swart laatie met alderhande linten en rommelerijen.
Drie kleerbeesems.
Een musquet en een verketstock.
Een kolff met twee stocken.

Wumkes.nl

Een toerts.
Twee saeyen scholdoecken.
Een lap laacken.

Noch een geverfft kastie en daarin
Een broeck, wambuys en sluyer.
Een paar swarte hoossen.
Een paar roode ad idem.
Drie boeckies bladgout.
Zes boeckies bladsilver.

Een laadtie waar inne sijn twee doosies met christallen.
Een doosie en daarin achtentwintich silveren spelden en een gouden poutrettie met een glaasmakers diamantsteen.
Acht silveren knoopen met een gasp.
Een silveren cassiettie.
Een yvooren doosie.
Drie silveren bouties knoopen met steenen.
Eenige rode koralen.
Vijff slippen.
Ses kinddoecken.
Dartien neusdoecken
Ses dassen.
Dartien handtdoecken.
Twee peulsacken.
Een laacken.
Een nachthalsdoeck.
Drie blauwe schorsteencleden.
Een blauwe linnen sack.
Een witte peulsack.
Een coleurd manteltie met bont gevoert.
Een coleurd greinen manteltie.
Twee witte schoteldoecken.
Twee servetten en een taaffellaacken.
Een hollants emmerke.
Een mantelstock.
Een swarte sayen mans scholdoeck.
Ses duytse mutsen en drie dassen.
Een doos met eenich coleurdt sijden lint.
Een silveren kop wegende 20 loodt.

Wumkes.nl

Een stuckien silveren kant swaar een loodt.
Een paar handschoenen met fijne silveren franien.
Een roodlaackens gesondheit met tien silveren knopen.
Een wit dymen onderbroeck.
Omtrent drie el wit fijndoeck.
Vier groene glasgordijnen.
Twee cleine lapkes saaij.
Noch enige lappen saey.
Twee buratten scholdoecken.
Eenige trijpen en satijnen lappen.
Een boeck in quarto geïntituleert tafelen van reeckeningen in gout en silver door Sievert Jans.
Noch twee boecken in quarto.
Noch een lang folioboeck.
Een achtspont kooper geslooten gewicht.
Een paar kooperen schaelen met een yseren evenaar.
Een waeyer.
Een ponsoenbos met ponsoenen.
Vijff pont kooper soo rood als geel.
Een poppe papegaeyskorffke met drie gemaackte vogelties daarin.
Een poppeledicantie.
Een poppe-speldewercksbordtie.
Een fles met sterckwater.
Een leeren draagbandt met swarte sijden franien en daaraan een silveren gasp en plaat.
Een silveren bril met een kassettie.
Drie paar silveren geamillieerde broecks knoopen.
Twee snoer amber coralen.
Een silveren haack en een oogh.
Een silveren poppe draagh berryke.
Een silveren hayrnaaldt.
Vijff paar silver vergulden piepkes.
Een silver vergulden haackien.
Twee silveren Oorbanden aan scheeden.
Noch seven schilderijen inde gangh.
Een pieck.
Twee reckies met negen witte schaelen.
Twee schootels.
Een patroonkastie vol patronen.
Een stockschroeff.

Wumkes.nl

In de achterkeuken.

Een deecken.
Twee Laackens.
Twee oorcussens met sloopen.
Drie yseren potten.
Twee koperen koeckpannen.
Twee witte steenen schaelen.
Een witte steenen scheerbecken.
Eenige potten en pannen.
Een looden kanarijback.
Een kooperen stelp.
Enich rommelerij.
Een groote steenen kroegh.
Een stooff met een koperen zeel.
Een taaffellaacken met twee serwetten.
Vier stooven.

Op de solder.

Een paar grote koperen schaelen met een ijseren eevenaar.

Naevolgende goederen sijn op dato bevonden inde huysinge staande inde Speelmanstraat bij Tiaardt van der Lely cum uxore sullende worden bewoont.

Een ronde taaffel.
Een toonbanck.
Vier matstoelen.
Een kanbordt.
Een swart laackens vrouwenrock.
Een paarssen uts.
Een roodscharlaackens ad idem.
Een roodcarmosijnen uts.
Een greinen rock met blauw voer.
Een paar swarte mans hoossen.
Een voetbanck.
Een silverkastie.

Op de solder.

Twee wateremmers.

Wumkes.nl

Noch op de bovensolder.

Drie bruineer steenen.
Tien silversmidts haemers
Twee kooperen stamplaten.
Een koperen deegel omt gout in te gieten.
Een koperen ponsoenbos.
Een grote met een cleinen kooperschael.
Een oudt koperen vuyrbecken.
Negen kooperen gietflessen.
Een yzeren teerlingh.
Een giettangh.
Een ijseren bugorsy.
Een blaasbalck.
Een kooperen becken met pick.
Twee houten schroeven.
Een yseren scheliet.
Twee treckijzers.
Een dril.
Een snaryser.
Twee scheerysers.
Een draeybanck.
Een speerhaack.
Een tas.
Een korff met eenich rommelerij.
Een schencktaaffeltie.
Noch een kleerkorff.
Twee broodkorffkes.
Een armkorffke.

Op de vooropkamer en daarop

Twee waschtobben en daarin bevonden naevolgende kooper en tinwaeren.
Tien tinnen schootels soo groot als clein.
Vier en twintich tinnen tafelborden.
Een tinnen sausierke.
Een tinnen kom.
Twee tinnen waterpotten.
Een tinnen spuwpott.
Een tinnen fles.

Wumkes.nl

Een tinnen schawot.
Een tinnen mingelen.
Een tinnen halffmingelen.
Een tinnen schrijfflaadt.
Een kooperen doosie met reecken penningen.
Een kooperen pot.
Een kooperen gootlingh.
Een koperen taartpanne.
Een koperen handtbecken.
Een koperen kandelaar.
Een kooper vijsel.
Vier paar kooperen schaelen met ijseren eevenaars.
Een wytlingh.
Een schilderij door Croos.
Noch een Landschap met een vergulden list.
Noch een schilderij waar op achter geteeckent staat no. 19.
Noch een schilderij van een hen op het nest door Camphuysen.
Een schilderij van een droncken boer door Natus.
Een schilderij van Maria Magdaleen.
Noch een schilderij van de doot van de Here Christus.
Noch een keuckenstuckien.

Aldus gedaan geinventariseert en geslooten In kennisse mijn Commissaris handt beneffens de subscriptie van de geswooren clercq Actum bij continuatie den 1 September 1688.

T. TAECAMA.

P. VIGLIUS.
1688.

Wumkes.nl

BIJLAGE C.

De Resolutiën van de Staten van Friesland geven ons ook de directe redenen aan, waarom in 1695 van overheidswege in het werk van den Keurmeester Generaal werd ingegrepen en het slaan van het Provinciaal wapen op het na dien tijd gekeurde zilver werd voorgeschreven.

De in het archief van het Friesch Genootschap berustende oude copiën dezer resolutiën bevatten daaromtrent de volgende stukken.

Een brief van de Staten aan „de(n) Oude(n) Keurmeester Balck tot Bolsward", van 9 Maart 1695 luidende:

Beste, Lieve, Besondere.

Wij zijn in 't zeker geinformeert van het grote verval, waerinne de keur op het silver is vervallen, geduirende de tijt dat U als keurmeester-generael daer over de opsicht is toevertrouwt geweest, waer over wij nodigh geoordeelt hebben U nader te verstaen;

Ordonneren U derhalve, om op aenstaende Maendach morgen voor negen uiren U te vervoegen tot Leeuwarden op 's Landschapshuijs, om ons rekenschap van 't gene voorschreven is te geven, sonder daer omtrent te blijven in gebreeke.

Wumkes.nl

Waer toe ons verlatende, sullen wij U Gade bevelen. Leeuwarden den 9en Martij 1695.

U goede Vrienden
De Staten van Vrieslant
was geparapheert
J. Hamme van Camstra st
Ter Ordtie derselver
geteekent H. Huber.

Aen de Oude Keurmeester Balck tot Balswart.

De tengevolge van dit onderhoud genomen resolutie geeft onomwonden de oorzaak van het verval van het keurwezen in Friesland weer en luidt als volgt:

De Staten van Vrieslant in 't zekere zijnde geinformeert, dat het grote verval inde keur van 't silver en goud binnen desse Provincie voor 't meerder gedeelte is veroorsaeckt door het versuim en agteloosheit van de gewesen keurmeeester generael Balck, en in desselfs verantwoordinge voor de heeren haer Ed. Mo. Gecommitteerde in't Mindergetall gedaen, geen de minste satisfactie kunnende nemen; hebben nae deliberatie goedgevonden en verstaen, de Fiscael van

Wumkes.nl

Vliet te authoriseren en te gelasten, om tegens gemelde gewesen keurmeester generael Balck, wegens versuim en verwaerlosinge van voorschreven sijne bedieninge, en het contraveniere aen sijne instructie in voorschreven sijne qualiteit aen hem gegeven, actie aen te stellen soo als hij nae genomene informatie en bevindinge van saecken, sal bevinden te behoren.

Aldus geresolveert opt Landschapshuys den 12en Martii 1695.

Was verteeckent voor Oostergoo
L. Fenema.
Voor Westergoo S. T. v. Burmania.
Voor de Gevenwalden G. Fortuijn.
Voor de Steden H. D. Crans.[1])

[1]) Het opdiepen van dezen interessanten brief en resolutie had ik te danken aan den speurzin van den Amanuensis in het Friesch Museum, den heer D. Draaisma.

Waar de heer Draaisma buitendien nog een belangrijk deel van het Sneeker gildeboekje had gecopieerd, vele gegevens uit het Bolswardsche archief had verzameld en een groot aandeel gehad heeft in het bijeenbrengen van de oude werktuigen, thans vormende de oude zilversmidswerkplaats in het Friesch Museum en bovendien zijne echtgenoote mejuffrouw Draaisma—Feenstra op zeer verdienstelijke wijze de photographiën heeft gemaakt van de zilveren voorwerpen uit het Friesch Museum en uit mijn eigen collectie, die dit opstel illustreeren, heeft dit echtpaar zeker een belangrijk aandeel gehad in het eventueel welslagen van de hiervoor staande: „Geschiedenis van het Goud- en Zilversmidsbedrijf in Friesland."

Wumkes.nl